

Личности

Петрова Антонина Николаевна

(1950 – 2011)

Учёная степень: доктор биологических наук

Ученое звание: профессор

Член-корреспондент Российской Академии Естествознания

Научное направление: Биологические науки

Регион: Якутия

Индекс цитирования научной биографии: 1 (по количеству внешних ссылок)

Рейтинг: 39 (по количеству просмотров анкеты за последний месяц)

СЕРТИФИКАТ участника энциклопедии "Ученые России"

С 1997 г. по 2001 г. Петрова А.Н. была директором ботанического сада ИБПК СО РАН. С 2001 г. работала профессором, заведующей кафедрой агрономии Октемского филиала ЯГСХА, с 2002 г. работает профессором, заведующей кафедрой агрономии АТФ ЯГСХА.

С 2004 года по 7.01.2011 работала проректором по учебной и воспитательной работе ЯГСХА.

Она была членом Объединенного Ученого Совета АН РС (Я), АТФ и Ученого Совета ЯГСХА», председателем Методсовета ЯГСХА.

А.Н. Петрова была признанным специалистом по разработке теоретических основ интродукции, селекции и семеноводства многолетних растений, озеленения, газоноведения, цветоводства и рекультивации нарушенных земель на Севере. Антонина Николаева целенаправленно работала по селекции видов трав пастбищно-газонного направления.

Она автор первых на Северо-Востоке страны сортов газонной травы мятлика лугового «Якутский» (авторское свидетельство № 4614 от 20 октября 1987 г.), овсяницы красной «Энгсиэли» (авторское свидетельство № 29349 от 16 ноября 2006 г.) и ломкоколосника ситникового «Иэттээн» (авторское свидетельство № 29349 от 16 ноября 2006 г.).

В этом отношении ее научная деятельность является актуальным исследованием, т.к. проблема нарушения наземных экосистем, связанная с техногенными нагрузками на природу, остро стоит для нашей республики с ее сложными климатическим условием. Чем больше осваивается человеком просторы нашего северного края, тем больше нарушаются надпочвенные покровы, которые ведут к эрозии, выветриванию и разрушению тонкого почвенного слоя, ухудшению процессов жизнедеятельности растений и среды обитания человека.

Результаты исследований и созданные автором сорта успешно внедряются при озеленении городов, населенных пунктов и при рекультивации нарушенных земель Якутии.

Под научным руководством д.б.н., профессора А.Н. Петровой успешно защитила кандидатскую диссертацию в г. Москве, преподаватель кафедры агрономии Владимирова С.А. на тему: «Отбор и изучение однолетних растений в условиях Центральной Якутии», в 2008 году планируется защита кандидатской диссертации ассистента кафедры агрономии Шевелевой В.В. на тему «Изучение биологических особенностей газонных трав в Центральной Якутии».

Она является редактором монографий, рецензентом сборников научных статей, а также выступала оппонентом кандидатских и докторских диссертаций.

А.Н. Петрова неоднократно выступает с докладами за рубежом, в т.ч. в Канаде, США и др., на всесоюзных, российских и региональных конференциях, симпозиумах, она была делегатом VIII съезда Всесоюзного ботанического общества.

По результатам выполненных исследований ею опубликованы более 100 научных и научно-педагогических работ.

Награды: 1987 г. – награждена бронзовой медалью ВДНХ СССР; 1989 г. 1 февраля – присуждение ученой степени кандидата биологических наук; 1991 г. – награждена медалью «Изобретатель СССР»; 1993 г. – присвоение ученого звания «Старший научный сотрудник» по специальности 06.01.09. – «Растениеводство»; 1994 г. – За многолетнюю плодотворную научно-исследовательскую и селекционную работу по выведению новых сортов многолетних луговых и полевых растений в условиях вечной мерзлоты в РС(Я) удостоена звания лауреата национального фонда «Баргарыы»; 1997 г. – действительный член Академии Северного Форума; 1998 – член Международного координационного Совета по биорекультивации и освоения Севера; 1999 г – «Заслуженный работник сельского хозяйства РС (Я)»; 1999 г. – награждена Почетной грамотой Президиума РАН «За многолетнюю и плодотворную работу в РАН и в связи с 275-летием Академии»; 2000 г. – награждена Почетным Знаком «Серебряный олень» МОП РС (Я); 2000 г. – заслуженный ветеран СО РАН; 2003 г. – награждена бронзовой медалью МСХ РС (Я); 2005 г. – Отличник образования РС(Я); 2006 г. – действительный член Международной академии образования

2006 г. – награждена «Знаком признания заслуг» Саха республиканским обществом «Знание»; 2007 г. – награждена Почетным Знаком Министерства науки и Профессионального Образования РС(Я) нагрудным знаком «За заслуги в области науки»; 2007 г. – действительный член (академик) Международной академии аграрного образования; 2007 г. – знак «Серебряная сигма» «За многолетний творческий труд, большой вклад в развитии науки и в связи с 50-летним СО РАН», г. Новосибирск; 2007 г. – серебряная медаль «За достижение высоких показателей в селекции и семеноводства кормовых культур», Российская АП выставка «Золотая осень» МСХ РФ; 2008 г. – внесена в Книгу Почета ЯО РБО в связи с 50-летием со дня его основания «За многолетний вклад

в развитии ботанической науки Якутии»; 2010 г. – Отличник профессионального образования Республики Саха (Якутия); 2010 г. – Отличник сельского хозяйства МСХ РС(Я); 2010 г. – Отличник молодежной политики РС(Я).

Научные публикации:

Основные научные работы:

1. Seasonal development of Yakutia perennial herbaceous plants Proceedings of the symposium on Joint Siberian Permafrost Studies between Japan and Russia in 1992-1994. 1995 г.
2. Крупноразнотравные (*Sanguisorba officinalis* + *Geranium pratense* + *Thalictrum simplex* – *Hordeum brevisubulatum* + *Galium verum* + *Agrostis gigantea*) луга. 1996 г.
3. Petrova, A.N. The scientific grounds of herbage reproduction in a permafrost zone. 1998 г.
4. Перспективные кормовые растения Центральной Якутии. 2000 г.
5. Кадастр интродуцентов Якутии. 2001 г.
6. Об организации аграрного центра в РС (Я). Агропромышленный комплекс РС (Я) в период до 2015 г. 2006 г.
7. Состояние и перспективы развития газоноведения в условиях Якутии. 2007 г.
8. Биологические особенности овсяницы красной и ломкоколосника ситникового в условиях Якутии. 2008 г.
9. Проблемы производства растениеводческой продукции в Якутии. 2009 г.
10. Кормопроизводство на вечной мерзлоте. 2010 г.

Монографии:

1. Газонные растения в Якутии. 1990 г. (монография)
2. Сорта многолетних трав для Якутии. 2001 г. (монография)

Свидетельства на изобретения:

1. Авторское свидетельство № 29349 от ноября 2006 г. на сорт ломкоколосник ситниковый «Иэттэн».
2. Авторское свидетельство № 29349 от ноября 2006 г. на сорт овсяница красная «Энсиэли».
3. Авторское свидетельство № 4614 от 20 октября 1987 г. на сорт мятлика лугового «Якутский».

(Данные взяты из сетевой энциклопедии "Известные учёные" Россия)

Петров Прокопий Андреевич.

(1921 – 1988)

ПЕТРОВ ПРОКОПИЙ АНДРЕЕВИЧ

(1921-1988)

Министр здравоохранения ЯАССР 1965-1983гг.

Заслуженный врач РСФСР и ЯАССР.

**Кандидат медицинских наук, доцент, автор 106 научных работ.
За большие заслуги в деле развития здравоохранения в Якутии,
награжден тремя орденами Трудового Красного Знамени,
орденом «Дружбы народов».**

**Указом Президента РС(Я) Николаевым М.Е.
учреждена Государственная премия им. Петрова П.А.**

Врач, награждённый тремя орденами Трудового Красного Знамени.

Работа Степановой Ксении, ученицы 7 класса Кэнтикской средней школы
Верхневилуйского улуса РС (Я). Руководитель: Петрова Надежда Николаевна,
учительница биологии. 2005 г.

СОДЕРЖАНИЕ:

Введение.

Глава 1. Жизненный путь Петрова Прокопия Андреевича.

1.1. Учёба

1.2. Трудовая деятельность

1.3. Министр здравоохранения

1.4. Научно – практическая деятельность

1.5. Награды за заслуги.

Глава 2. Вклад в медицину.

2.1. Нейрохирург Петров Прокопий Андреевич

2.2. Научная работа

2.3. Пионер научных исследований проблемы Виллюйского энцефалита

Заключение.

Использованная литература и источники.

Приложение.

Введение

В год 60 – летия Победы, 70 – летия образования Верхневилуйского улуса, 75 – летия открытия школы в селе Кэнтик я хочу познакомить Вас о жизнедеятельностью своего замечательного односельчанина, одного из первых выпускников родной школы. Эта тема является продолжением моей исследовательской работы о жизни, деятельности, творчестве моих земляков. В 2004 году на конференции «Шаг в будущее» в г.Якутске меня заинтересовали доклады 2 гимназистов из Вилуйска и Верхневилуйска о милосердии Кэтти Марсен к заболевшим проказой в Вилуйском округе. Вот тогда у меня возникла мысль написать о моем земляке Прокопие Андреевиче Петрове, первым занявшемся исследованиями проблем Вилуйского энцефаломиелита. Сейчас весь мир борется с этой болезнью, которая относится к самым загадочным географическим болезням мира.

Актуальность моей работы заключается в следующем:

В 2005 году отмечаем 70 – ление образования Верхневилуйского улуса. Хочется обратить внимание людей на тех земляков, которые своим трудом прославляют свою родину.

Цель работы:

1. Увековечить имя министра здравоохранения Якутии, заслуженного врача

ЯАССР и РСФСР, кавалера 3 орденов Трудового Красного Знамени и ордена «Дружбы народов» Петрова Прокопия Андреевича – односельчанина.

2. Продолжить изучение жизни и деятельности своих земляков-односельчан.

Для достижения цели своей исследовательской работы я себе поставила такие задачи:

- а) Исследовать жизнь Петрова по этапам.
- б) Составить родословную
- в) Собирать материалы о его жизни и деятельности.

Этапы научно – исследовательской работы:

1 этап – работа с литературой, сбор материалов.

2 этап – обработка и анализ материалов.

3 этап – работа над докладом.

4 этап – участие в научно – практической конференции школьников «Шаг в будущее».

Глава 1. Жизненный путь Прокопия Андреевича Петрова.

1.1. Учёба

Прокопий Андреевич Петров родился 15 июня 1921 года в Кэнтикском наслеге Верхневилуойского улуса в семье крестьянина. Семья Андрея Петровича Данилова вырастила пятерых детей: Вера, Прокопий, Георгий, Василий, Николай.

В 1930 году в Кэнтикском наслеге открылась начальная школа. 13-летняя Вера (Вера Андреевна Петрова работала прокурором в Якутске) и 9-летний Прокопий (Прокопий Андреевич Петров около 20 лет работал министром здравоохранения Якутии) поступили в 1 класс, тогда их по имени бабушки записали в классный журнал Петровыми. Прокопий после окончания начальной школы с.Кэнтик продолжил образование в Верхневилуойске. Окончив Верхневилуойскую семилетнюю школу, уехал учиться в г.Якутск.

Прокопий Андреевич в 1940 году окончил Якутскую фельдшерско-акушерскую школу.

1.2. Трудовая деятельность

Свою трудовую деятельность начал фельдшером, затем заведующим отделом райздравицы Абыйского района.

После окончания в 1950 году Иркутского медицинского института работал главным врачом Вилуойского района и одновременно занимался изучением вилуойского энцефалита.

В 1954-61 годах работал в Якутской Республиканской и городской больницах.

В 1961 году прошел по конкурсу ассистентом кафедры терапии для курса нервных болезней медицинского факультета Якутского государственного университета.

В 1964 году защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата медицинских наук по материалам наблюдений за клинической картиной острой стадии вилуойского энцефалита, а в 1965 году ему присвоено звание доцент.

1.3. Министр здравоохранения

В 1965 году П.А.Петров становится министром здравоохранения ЯАССР. За 19 лет его работы министром здравоохранения произошли значительные изменения в системе здравоохранения в республике. В эти годы введено больниц на 4620 коек, поликлиник на 4905 посещений в смену, тем самым число специализированных коек увеличилось на 5965, численность врачей увеличилась в 2,9 раза. В результате проведенных работ в республике появились многопрофильные больницы, поликлиники, оснащенные современным оборудованием и аппаратурой, осуществляющие широкие оздоровительные мероприятия, повышающие качество лечебно-профилактической помощи, значительно улучшающие медицинское обслуживание населения.

Он отдал много сил и энергии подготовке медицинских кадров.

1.4. Научно – практическая деятельность

Научно – практическая деятельность Петрова не ограничивается рамками медицинского факультета и Министерства здравоохранения Якутии. Он являлся членом Научно-координационного Совета «Медико – биологические и социально-гигиенические проблемы в Сибири, Дальнем Востоке и Крайнем Севере» Сибирского отделения АМН СССР, Председателем Научного общества неврологов и психиатров республики, членом Ученого Совета медицинского факультета ЯГУ. Неоднократно участвовал в работе всесоюзных и зональных конференций, симпозиумов, семинаров, совещаний по вопросам здравоохранения, невропатологии и нейрохирургии.

В 1968-73 годах принимал активное участие в работах Международных конгрессов по тропической медицине и малярии.(Тегеран, Афины).

На 8 –ом конгрессе был избран вице-председателем пленарного заседания по проблемам медленных, латентных и умеренных инфекций.

В 1978 году побывал в научной командировке в Англии (Лондон-Глазго), а так же участвовал в 4-ом Международном симпозиуме по полярной медицине (г. Новосибирск), где был сопредседателем секции общей патологии.

1.5. Награды за заслуги

Он был депутатом Верховного Совета ЯАССР и членом Якутского Обкома КПСС.

За большие заслуги в деле развития здравоохранения в Якутии награжден тремя орденами Трудового Красного Знамени, орденом «Дружбы народов» и несколькими медалями СССР.

Ему присвоено почетное звание «Заслуженный врач Якутской АССР»(1957 г) и «Заслуженный врач РСФСР»(1962г.).

Указом Президента Республики Саха М.Николаевым учреждена Государственная премия имени П.А.Петрова в области организации здравоохранения и медицинской науки.

Жизненный путь Прокопия Андреевича Петрова продолжается его детьми и внуками.

Глава 2. Вклад в медицину.

2.1.Нейрохирург Петров Прокопий Андреевич.

Прокопий Андреевич много работал и как практический врач. Он провел более трёхсот операций на головном и спинном мозге, спас сотни людей, больных тяжёлыми заболеваниями (опухоли спинного и головного мозга, внутричерепные гематомы, паразитарные заболевания, различные виды травм). Он впервые внедрил хирургические методы лечения последствий виллюйского энцефалита.

2.2. Научная работа

Прокопий Андреевич плодотворно сочетал деятельность министра здравоохранения республики с научной работой. Им опубликовано 106 научных работ, в том числе 4 монографий, посвященные проблемам виллюйского энцефалита, эпилепсии и травм

нервной системы, туберкулез-ного и альвеококкового поражения головного мозга и их хирургическому лечению, учебно – методические пособия, а также вопросам организации здравоохранения ЯАССР.

Он внес неоценимый вклад в развитие теоретических аспектов терапии и профилактики вилюйского энцефалита- тяжелого органического поражения центральной нервной системы инфекционной природы.

Монографии:

1. Клиническая картина острой стадии вилюйского энцефалита. Якутск, 1964, 121 с
2. Диагностика вилюйского энцефалита. Якутск, 1980, 63с.
3. Человек и охрана его здоровья на Севере (совм.). Ленинград, 1984, 216 с.
4. Вилюйский энцефалит. Новосибирск, 1987, 183 с.

Учебно – методические пособия:

1. Тактика хирурга при острой черепно мозговой травме в условиях районной больницы. Методическое письмо. Покровск, Якутской АССР, 1962.
2. О врачебной деонтологии. Якутск, 1975.
3. К методике противоалкогольной пропаганды. Методическое пособие для студентов медфака ЯГУ и молодым врачам. Якутск, 1977.

2.3. Пионер научных исследований проблемы Вилюйского энцефалита.

После окончания в 1950 году Иркутского медицинского института работал главным врачом Вилюйского района и одновременно занимался изучением вилюйского энцефалита. В книге Р.К.Маака встречается о существовании «древней» болезни у якутов. Во время путешествия по Вилюйскому округу в 1887 году Маак подробно описал эту болезнь. Эта болезнь (по – якутски «бокоорор») возникает оттого, что якуты (по мнению Маака) много едят сырой рыбы.

А в двадцатые годы работой медицинского отряда Комплексной экспедиции Академии Наук СССР по эпидемиологическому обследованию Вилюйского округа, Колпаковой Т.А. было подтверждено существование особого неврологического заболевания якутов. Это наблюдение было опубликовано в трудах данной экспедиции в 1933 году.

Позже в 1950 году интерес к данному заболеванию привлекает молодого якутского невролога П.А Петрова. С этого момента впервые в Вилюйске больные находятся под систематическим неврологическим осмотром, ведется клинический разбор больных и систематика форм заболевания, закладываются основы неврологической дифференциальной диагностики. Начинает интенсивно развиваться клинический аспект исследований, это находит отражение в содержании статей 60-х годов.

В 1970 году в Якутске нервную систему изучают с привлечением электронной микроскопии. В 1972 году публикуют статью, где дается окончательная формулировка: Вилюйский энцефаломиелит представляет собой хроническую болезнь.

Одновременно в эти годы решаются вопросы и географии распространения вилюйского энцефалита. В Вилюйском районе множественные заболевания в семьях встречаются чаще, чем можно было ожидать на основе простой случайности. Накопление повторных случаев оказалось равным как для кровных родственников, так и для приемных членов семьи. Тогда думали, что это заболевание наследственного характера. Но П.А.Петров анализируя клинически острые случаи заболевания придерживался мнения в пользу вирусного и экологического характера. Анализы позже показали, что эта болезнь не мигрирует. Полученные результаты не подтвердили, но и не опровергли предположение о завозе инфекции мигрантами. Анализ контактных с больными здоровых лиц позволил якутским неврологам выделить новую группу лиц, клинически проявляющих органическую симптоматику. Тем самым определился круг лиц, сопричастных к заболеванию вилюйским энцефаломиелитом. Теперь этот круг классифицируется на две группы: больные и группа лиц риска. Проблема вилюйского энцефалита возводится в ранг национальной безопасности. Разрабатывается Национальная научная программа «Биология вилюйского энцефаломиелита» и для реализации этой программы организуется впервые в системе здравоохранения республики научное подразделение: Научно – практический центр «Вилюйский энцефаломиелит».

Сейчас устанавливается тесное научное сотрудничество с лабораторией нейровирусных инфекций Национального института здоровья США и его руководителем Д.К.Гайдушеком.

Работа П.А.Петрова в настоящее время продолжается на новом уровне и создается банк данных на компьютере для диспансеризации больных вилюйским энцефалитом. Научные исследования Прокопия Андреевича Петрова и по сей день остаются актуальными.

Заключение.

Всю свою научную деятельность Прокопий Андреевич посвятил изучению вилюйского энцефалита. Еще будучи студентом заинтересовался этой патологией центральной нервной системы. Большим событием в научной жизни республики стала защита в 1965 году Петровым диссертации на степень кандидата медицинских наук на тему: «Клиническая картина острой стадии вилюйского энцефалита (энцефаломиелита)». Более 30 лет продолжал изучать это редкое заболевание с широким привлечением ведущих специалистов Института полиомиелита и вирусных энцефалитов АМН СССР.

Неоспорим огромный вклад Петрова в изучение проблемы вилюйского энцефаломиелита как разновидности медленной нейровирусной инфекции в Сибири.

Энцефалитное отделение Республиканской больницы, созданное по инициативе Петрова, являлось не только лечебным учреждением, но и фактически центром по исследованию этой болезни, где проводилась большая кропотливая работа по диспансеризации больных и подготовке высококвалифицированных невропатологов.

Ученики Петрова успешно трудятся на кафедре медицинского факультета ЯГУ и в Институте здоровья АН РС (Я), продолжая дело своего наставника.

Прокопий Андреевич Петров внёс свой значимый вклад в развитие и процветание Якутии вместе со своими современниками.

Берегите память, историю родного края и будьте достойными продолжателями добрых, созидательных дел предыдущих поколений.

Использованная литература и источники.

1. Маак Р.К. Вилюйский округ, М., 1994, стр.233 - 249.
2. Вилюйском энцефалит, Новосибирск, 1987, 183 с.
3. «Вилюйский энцефаломиелит», Материалы 1 Международной научно – практической конференции АМН, Якутск, 1996.
- 4.Афанасий Акимов «Прокопий Андреевич Петров – Кэнттик уола», газета Уэьээ – Булуу (Верхневиллюйск) №73, 20.06.1996, стр.2
5. Елена Иванова «Биллибэт кистэлэннэри арыян», газета «Саха сирэ» №144 (3156), 06.08.2004, стр.13
6. Уэьээ – Булуу. Бэ5эьээ. Бугун. Сарсын., Якутск, 2001, стр.77.
7. Воспоминания.

Воспоминания Петрова Георгия Андреевича.

Об отце Данилове Андрее Петровиче.

Дед отца Тара5ай Данил жил в Тыымпы Кэнттикского наслега. Он был кузнецом. От старшего сына, Мэчигир Петра, родилось 11 детей. Из них старшим был наш отец Андрей (Лаһым). Фамилию дали по имени деда Данилов. В 1905 году женился на нашей матери. Жили в местности „Өкөөк“. Там своими силами сеяли хлеб, занимались огородничеством. Семена зерна привозил из Олёммы. Первые дети (3 девочки, 1 мальчик) умерли, не достигнув даже года. Наконец, в 1917, году родилась сестра Вера. В июне 1921 года родился старший брат Прокопий, затем родились мы-три мальчика.

В 1930 году в школе Тыымпы учиться в первый класс пошли 13-летняя сестра Вера и 9-летний брат Прокопий. Учитель по имени нашего деда их записал в журнал Петровыми. Так мы стали Петровыми. В школе хорошо учились. Закончив начальную школу в родном селе, продолжили учёбу в Верхневиллюйске. В 1937 году, после окончания Верхневиллюйской семилетней школы, уехали учиться в г.Якутск. Окончив учебу, Прокопий по назначению работал фельдшером в Абыйском районе, а сестра была назначена прокурором в Якутском районе. В июле этого года мы, младшие братья, с матерью переехали жить в г.Якутске, добирались на пароходе. Отец приехал к нам зимой на санях, запряженных лошадьми. Так прошли наши детские годы.

Он был гордостью якутского народа.

(Воспоминание И.Н.Золотаревой, заслуженного врача ЯАССР.)

В Верхневилуйской районной больнице работали ученики П.А.Петрова, 15 врачей разных специальностей. Я сама впервые его встретила в 1968 году после окончания мединститута г.Благовещенска. Он работал министром и отправил меня в с.Верхневилуйск терапевтом. Прокопий Андреевич был, действительно, высокообразованным, культурным человеком.

В годы работы Петрова министром здравоохранения введено больниц на 4620 коек, поликлиник на 4905 посещений в смену, тем самым число специализированных коек увеличилось на 5965, численность врачей увеличилась в 2,9 раза. В нашем улусе построены новые здания Далырской, Оргётской больниц, Мэйикского, Харбалахского, Магасского ФАП. Все участковые больницы из печного отопления переведены в водяное отопление.

Построены новые здания СЭС, аптеки, контора райздрава. Как депутат Верховного Совета ЯАССР провел много работы по выполнению наказов избирателей.

Он особенно подчеркивал способность якутской молодёжи на науку. Говорил: „Никогда не поздно заниматься наукой, я сам начал изучать иностранные языки с 35 лет. По английски свободно общаюсь, могу по немецки разговаривать, по французски – с помощью словаря. Якутский ребенок с ранних лет может усвоить несколько языков“. Варфоломеев АхмедРоманович, Шоноев Чингиз Дармаевич – ученики Прокопия Андреевича. Он, действительно, был уважаемым человеком, гордостью своего народа.

Прокопий Андреевич Петров-Кэнттик уола.

П.А.Петров 1921 сыллаахха бэс ыйын 15 күнүгэр Кэнттик нэһилиэгэр 9 оҕолоох бааһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ. Прокопий Андреевич төрөөбүт- үөскээбит, кырачаан оҕо сааһа ааспыт алааһа Өкөөк, кинилэр өтөхтөрө Лаһым Кулуһуннааҕа, Бүлүү эбэ Хотун Хорону утары саамай үрдүк биэрэгэр сытар, хатын быыстаах, талах буккаастаах, халын тэнкэ тииттэринэн төгүрүйэн турар оттоох-мастаах Кэнттик кэрэ- мааны алаастарыттан биридэстэрэ. Кини 1930 сыллаахха аан маннай Тыымпы диэн элбэх ыал тоҕуоруйан олорор алааһыгар арыллыбыт бастакы оскуолаҕа үөрэнэ кирибитэ, 7-8 км сатыы сылдьан икки сыл үөрэммитин туһунан Прокопий Андреевич кэпсиир этэ. 9 оҕоттон билигин 4 быраата бааллар. Улахан эдьийэ Вера Андреевна Дьокуускайга прокурорунан үлэлээн олорон 1943 сыллаахха ыалдьан өлбүтэ.

П.А.Петров Үөһээ Бүлүү ситэтэ суох орто оскуолатын бүтэрэн Дьокуускайдаағы фельдшерскэй- акушерскэй техникумна үөрэммитэ. Онтон Абый оройуонугар фельдшердээбитэ. Иркутскайдаағы медицинскэй институту бүтэрээт, Бүлүү куоратыгар невропатолог, онтон Дьокуускайга невропатолог-хирург бырааһынан үлэлээбитэ. Ити кэмнэ научнай үлэнэн дьарыктаммыта,

1959 сыллаахха Кэнттиккэ кэлэн сайыны быһа Москва профессора Шафер биригээдэтигэр чинчийэр үлэни ытыспыта. Аны биллэххэ, Прокопий Андреевич Бүлүү энцефалитын үөрэтэр эбит, ити темаҕа медицинскэй наука кандидатынан буолбута, сүүһүнэн научнай ыстатыйалары суруйбута, бэйэтэ этэринэн докторскай диссертациятын үс гыммыт биирин бүтэрэн сырыттабына, Саха АССР Доруобуйатын харыстабылын

министринэн анаабытгара, 19 сьл устата энкилэ суох үлэлээбитэ. Үөһээ Бүлүү оройуонун оччотооҕу И.Барахов аатынан совхоз нэһилиэктэриттэн Саха АССР Верховнай Советын депутатынан талыллыбыта. Маны таһынан П.А.Петров М.К.Аммосов аатынан Дьокуускайдааҕы государственнай университет медицинскэй факультетыгар преподавателинэн үлэлээбитэ. Союзка, Саха сиригэр,кыранысса таһыгар даҕаны киэнник биллибит үрдүк квалификациялаах врач, министр Прокопий Андреевич үлэлээбит үлэтинэн, олорбут олоҕунан биир дойдулаахтара Үөһээ Бүлүү улууһун, Кэнттик нэһилиэгин олохтоохторо, аймахтара киэн тутталлар. П.А.Петров төрөөбүтэ 75 сьлын Саха республикатын Правительствотын таһымыгар бэлиэтэнэр, кини аатынан Государственной бириэмийэ, стипендия Президент Ыйааҕынан, Правительство уурааҕынан бигэргэниллэр. Прокопий Андреевич аата –суола , үлэтэ- хамнаһа көлүөнэттэн көлүөнэҕэ салҕанан ахтылла туруоҕа.

Афанасий Акимов.

(„Үөһээ Бүлүү“ хаһыат №73, 20.06.1996с.)

Ученики – земляки Прокопия Андреевича Петрова.

1. Варфоломеев Ахмед Романович
2. Шоноев Чингиз Дармаевич
3. Арбыкин Николай Семенович
4. Степнев В.С.
5. Федоров Александр Иванович
6. Петрова Пальмира Георгиевна
7. Тумусов Петр Сыроевич...

Сестра - Вера Андреевна Петрова. (1917-1943) Работала прокурором г. Якутска.

Родом из села Кэнтик. Фото 1940 г.

Петрова В.А. – прокурор г. Якутска, Федоров Федор Федорович – инструктор военного отдела обкома КПСС, Седалищев Никифор Кирикович (Дьүөгэ Ааныстыырап) – редактор газеты „Бэлэм буол“.

Прокопий Андреевич, Георгий Андреевич Петровы с супругами.

Василий, Георгий, Николай Андреевич Петровтар.

Братья: Василий, Георгий, Николай.

Васильев Пётр Петрович

Васильев Петр Петрович - агроном-селекционер, кандидат сельскохозяйственных наук, вывел новые сорта овса и пшеницы «Приленская-6», «Приленская-19».

Васильеву Петру Петровичу — кандидату сельскохозяйственных наук, заслуженному агроному Республики Саха (Якутия), город Якутск, - за создание и внедрение технологии выращивания новых, высокоурожайных и ценных по качеству сортов яровой пшеницы, способствующей повышению развития сельскохозяйственного производства в республике присуждена Государственная премия Республики Саха (Якутия) в области науки и техники за 2010 год.

Васильев Петр Петрович родился 16 апреля 1934 г. в Кентикском наслеге Верхневиллойского района ЯАССР.

В 1959 г. окончил агрономический факультет Иркутского сельхозинститута, в 1966 г. - аспирантуру во Всесоюзном селекционно-генетическом институте (г. Одесса).

Работал главным агрономом колхоза им. Эрилик-Эристина Чурапчинского района.

С 1960 г. — и.о. старшего научного сотрудника отдела семеноводства, заведующий элитным хозяйством и главный агроном ОПХ «Покровское», заведующий отделом луговодства, отделом селекции зерновых культур.

С 1992 г. до выхода на заслуженный отдых работал ведущим научным сотрудником отдела селекции зерновых культур ЦСЗиС.

Основное направление работ — селекция и семеноводство зерновых культур.

Наиболее значимые разработки: автор двух районированных сортов яровой мягкой пшеницы "Приленская 6", "Приленская 19", соавтор сорта овса "Покровский", "Покровский 9". Имеет три авторских свидетельства: система земледелия ОПХ «Покровское» (коллектив авторов), зональная агротехника возделывания зерновых культур в хозяйствах республики.

Кандидат сельскохозяйственных наук, заслуженный агроном ЯАССР, лауреат премии национального фонда «Баргары».

Опубликовано более 30 научных работ, в том числе монография «Производство зерна в Якутии» (2000 г.), «Бурдук олобум дьылбата» (2010 г.).

Награжден бронзовой медалью ВДНХ СССР, медалями «За доблестный труд. В ознаменование 100-летия со дня рождения В.И.Ленина», «Ветеран труда», Почетными грамотами Правительства РС(Я), РАСХН, СО РАСХН, МСХ РС(Я).

(Взята из информационно-аналитического портала

SACh<http://www.isn.ru/39553.html?a112013113012=am112013113012&a13Etc/GMT-4amFri>)

Егоров Василий Поликарпович.

Үөһээ Бүлүү улуугар Кэнтик нэһилиэгигэр дьаданы бааһынай кэргэнигэр 1927 с. төрөөбүтэ. Комсомолга үлэли сылдьан 1950-60 сс. ЫБСЛКС Киин комитетын иһинээҕи Киин комсомольскай оскуоланы уонна эмиэ ити сылларга В.И. Ленин аатынан Москватааҕы государственной педагогической институту кэтэхтэн үөрэнэн историк идэтин ылбыта. Олоҕун уонна үлэтин тыа хаһаайыстыбатыгар анаабыт буолан, 1963-1969 сс. Дьокуускайдааҕы государственной университетка кэтэхтэн үөрэнэн ученай-зоотехник буолбута, ону таһынан кандидатскай минимуму туттарбыта. Кини 40 сыл устата норуот хаһаайыстыбатын саамай ыарахан салаатыгар – тыа хаһаайыстыбатыгар элбэх өрүттээх сананы-бастыны олоххо киллэрбит аграрник-зоотехник-рационализатор.

1954 с. Ороһу колхозка биир бастакынан аренднай үлэлээһин систематын олоххо киллэрбитэ. Ыныры республиканан биһирэммитэ, 30 ыал олорор дьиэтин, Тамалакаанна 10 миэстэлээх балыһа туппуттара, 120 дьиэни сарайдаабыттара, аан маннай оройуонна типовой уборнай тутуутун күүскэ ыыппыттара. Ити ыыппыт үлэлэрэ Саха АССР Верховнай Советынан биһирэммитэ 1958 с. Ороһу нэһилиэгэр иһэр уу суоҕуттан 170 м усталаах, 7 м дирииннээх Муоһааны-Арыылаах икки ардынааҕы томтору илиилэринэн (хойгуонан) хоруу хаһан ууну Ороһуга түһэрбиттэрэ, Ороһу – Ньэгэдьэк систематын тутуутугар ақылааты уурбуттара.

1965-1971 сс. Уус-Алдан оройуонугар үлэлиир сылларыгар үүтү ыаһыны үрдэтиигэ, хаачыстыбаннай көрдөрүүлэргэ элбэхтик уонна таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Ити үлэтин түмүгэр ыанньыксыттар Анастасия Семеновна Копырина – Соц. Үлэ Геройа буолбута, онтон Анисия Марковна Атласова ССРС Верховнай Советын депутатынан талыллыбыттара.

1971-72 сс. «Үөһээ Бүлүү» совхозка ыччат сүөһүнү төлөһүтүүгэ киэн далааһыннаах үлэни ыыппыта, ол курдук Маай биригээдэтигэр 120 төбө бороонтон хас биирдииттэн 123 кг привези ылары ситиспитэ.

1976 с. Хороҕо күһүннү уотуга анаан 300 төбө субай сүөһүнү аналлаах уотар площадкаҕа тутан, хас биирдии төбөтөн сууккаҕа 1 кг 200 г эбиллини ылбыттара. Ити үлэлэр түмүктэринэн Республикаҕа республиканскай семинар Хороҕо ыытыллыбыта, кини үлэтин опыта киэнник тарҕаммыта.

1985 с. Ороһу агропромышленной предприятие директорынан үлэлиир кэмнэригэр оройуонна, республикаға биир бастакынан Ороһуга аренднай үлэни тэрийбитэ, рабочайдар ортолоругар экономической үөрэхтээһини ыппыта. Ити үлэтин түмүгэр Ороһулар биир фуражной ынахтан үүт ыамын 2345 кг тиэрдибиттэрэ.

В.П. Егоров экономика боппуруостарыгар элбэх үлэлэрдээх:1958 с. «Колхозтаах үлэтин күнэ уонна сынньалана» диэн үлэтэ бэйэтин опытыгар суруллан «Ленин суола» сурунаалга бэчээттэммитэ, «Ыччат сүөһүнү интенсивнэйдик уотуу уонна аһатыы» диэн кинигэтэ тахсыбыта. «Сезоннай аһатар площадка», «Аренда» буклеттары таһаартарбыта.

В.П. Егоров Үлэ Кыһыл Знамята орденынан, медалларынан наҕараадаламмыта, кини Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

«СМК» иһитиннэрэр сулууспата. Я.А. Семенов (матырыйаал «Үлэ-чиэс, албан аат» кинигэтиттэн ылынна)Сайт Yakutsk.BezFormata.rulistnews/ezhemesyachnij-...

Канаева Мария Спиридоновна

Родилась в 1927 году в Кэнтискском наслеге Верхневиллюйского района.

Заслуженная артистка Якутской АССР (1965).

До учебы два года работала в Нюрбинском колхозном театре, после окончания училища продолжила творческий путь на сцене Саха театра как актриса драматического и гротескового характера.

ТЕАТРАЛЬНЫЕ РАБОТЫ: Ньургунун - «Лоокуут и Ньургунун» Тимофея Сметанина (постановка Дмитрия Ходулова), Зубаржат - «Ночь лунного затмения» Мустая Карима, Алиман - "Материнское поле" Чингиза Айтматова (в постановках Федота Потапова), Суоһалдьыйа Толбонноох – в одноименном спектакле Ивана Алексеяева постановка Василия Фомина и Федота Потапова), Тачаана - «Ханидуо и Халерхаа» Семена Курилова (постановка Андрея Борисова).

(Из сайта <http://www.kino-teatr.ru/kino/acter/w/ros/12424/bio/>)

Федорова Ольга Дмитриевна.

Федорова Ольга Дмитриевна 1930 сыллаахха Кэнтиккэ төрөөбүтэ. Өр сылларга Үөһэ Бүлүү улуунун киин библиотекатыгар директордаабыта. Улуус архыыбын хомуйуунан утумнаахтык дьарыктанар. 2009 сылга “Кэнтик нэһилиэгэ” диэн кинигэни редактордаан таһааттарбыта. Кинигэҕэ Үөһэ Бүлүү улуунун Кэнтик нэһилиэгин сиригэр – уотугар олохсуйбут дьонун сэргэтин төрүттэрэ – уустара, үлэлэрэ- хамнастара, олохторо – дьаһахтара араас кэми хабан суруллубут. Бу үлэтэ Миикээ кыыһа Уойка (Федорова Ольга Дмитриевна) Кэнтик нэһилиэгин остуоруйата диэн ааттанан “Кэнтик мунһаҕата” диискэҕэ толору киирбитэ.

Алексеев Василий Иванович

Былыргы, урукку сурукка-бичиккэ түһэн хаалара наада. Кэнчээри ыччат көрө-билэ сылдьарыгар, туһанарыгар, үөрэтэригэр. Өбүгэлэрин, удьурдарын, төрдүлэрин-уустарын билэ сылдьалларыгар, салгыы оностоллоругар. Алексеев Василий Иванович “Кэнтик мунһаҕата” диэн 2008 сыллаахха тахсыбыт диискэҕэ уонна 2009 сылга “Кэнтик нэһилиэгэ” диэн кинигэҕэ өр сылларга муспут матырыйаалларыттан нэһилиэк дьонун туһунан суруйууларын, ахтыылары “Кэнтик остуоруйата” диэн үлэтиттэн кылгатын уктум.

Бааһынай Баһылай

КЭНТИК ОСТУОРУЙАТА

Кэнтик - 2008

Номохтор.

Кэнтик диэн аат туһунан.

Кэнтик нэһилиэгин түбэтин былыргы аата Үс Ат баһа диэнэ үһү.

Үөһээ Ат баһа-өрүстэн үөһээ сытар алаастар киирэллэрэ үһү.

Орто Ат баһа-ортоку сытар алаастар киирэллэрэ үһү.

Алын Ат баһа-өрүс үрдүгэр турар алаастар, сирдэр киирэллэрэ үһү.

Арҕаа энээр эмиэ үс араһыылаах-Үс Өкөөк диэн ааттанар үһү.

Кэнтик нэһилиэгин улуустааһын кэминээҕи аата 2-с Үөдүгэй диэн. Билинни улуус киинин түбэтэ уонна Кэнтик нэһилиэгин түбэтэ 2-с Үөдүгэй диэн ааттанан биир нэһилиэк этилэр.

1899 сыллаахха Кэнтиктэр 2-с Үөдүгэй нэһилиэгиттэн туспа араһаннар бэйэлэрэ нэһилиэк буолбуттар.

Онно сана нэһилиэк сана аатын талбыттар. Атын аҕа уустарын Саһыл ойуун аҕатын ууһа тылыгар киллэрэн Кэнтик диэн ааты талбыттар.

Кэнтик диэн алаас билигин харыс аатынан "Оттоох Эбэ" диэн буолан турар. Дьиннээх аата Кэнтик диэн үһү.

Ол аат үөскээһинигэр маннык кэпсээн баар.

Саһыл ойуун сана кэлэн олохсуйан олордоһуна Сата сириттэн (Ньурба улууһа). Сата эмээхсин орто уола Дорҕоон-уус инитэ Саахтаах-уус диэн киһи кэлэн хонон ааспыт. (Тимир уустара былыр тимир хатарарга анаан ииги-сааҕы киэнник туһанар үһүлэр. Бу киһи тимир хатарарыгар сааҕы олус элбэхтик бэрэдэйдээн туһанар эбит. Ол иһин Саахтаах-уус диэн ааттаммыт.)

Үчүгэйдик хоммуттар. Сэһэн-тэптэл бөҕө буолбуттар. Сарсыарда бараары туран Саахтаах-уус Саһыл ойуунтан ыйыппыт.

-Бу күөл аата ким диэний?

-Оттоох Эбэ-диэн Саһыл ойуун эппит.

-Биһиги диэки улахан күөлү эбэ дииллэр. Бу диэки кыра да күөлү эбэ дииллэр эбит-диэн сиилии быһыытыбыт. Дойдугун диэки аттаммыт. Илин үрөҕү туораан истэҕинэ ата бадарааннаан алдьанан өлөн хаалбыт. Саһыл ойуунугар төннөн тийэн кэлбит.

-Бу Эбэ улахан иччилээх сир эбит. Кэнэҕэскилээх да буолсу. Таах, сиилээммин. Аппын кэнтигэр охтордо. Мантан иннэ „Кэнтик Эбэ“ диэн ааттаннын, - диэбит.

Онон Кэнтик диэн ааты Сата эмээхсин орто уола Саахтаах-уус аат быспыта үһү.

Ол ааты 1899 сыллаахха талан ылбыттар уонна нэһилиэк аата гыммыттар.

(Тумус Мэхээлэ Удьуор үөрөҕэ. стр.32-33)

Кэнтик аатын остуоруйата.

Кэнтик диэн сир аатын ылынытыгар элбэх мөккүөрдээх. Ол эрэн, бу сир аата, ханнык да түбэлтэҕэ, булгуччу, Кэнтик диэн ааттанытыгар сытар.

Бастакы номох.

Тонуо үрэҕин бата былыр кыыл (таба, тайах) элбэҕэр, Бүлүү өрүскэ түһэр сиринэн батан кэлэн, хаайтарар кэмигэр, «Бултуур тумултан» көрөн олорон, «Түбэ» иһигэр мустубут кыылы киирэн бултуулар эбит. «Уһун күөлү» бата куотар кыылга анаан айа бөҕөтүн тардаллар. «Уһун күөлү» тас өттүнэн барбыт кыылы «алааска» табыста, «Халын кырыыга» киирэн куотар буолла диэн сырсыбаттар да эбит. «Уһун күөл» иһигэр хаалбыты «Күөл иһигэр» хаалла диэн сонордоһуу буолар. Айалаах сир диэки кыыллаан, үүрэн бултуулар. Мунһаҕанан үксүн мустан тоҕо түһэллэр эбит. Мунһаннаан устар, уу мустар мунһаҕалаах сир диэнтэн, эбэтэр кыылы мунһан үүрүргэ табыгастаах сир буоларынан «Мунһаҕа» дэммит. "Мунһаҕа" өрүскэ түһүүтүгэр кыараан бытыылка моонһун курдук буолар сирдээх, ол сири "Сир Эмэхэтэ" дэнэр. Ол диэки туораабыт кыыллары «Кэнтиккэ» киирдэ диэн буолара үһү. "Кэнтик" диэн "Оттоох Эбэни" күөллээх сири ааттанар.

Тонуо - кыылы бүөлүүр бүтэй уу, айаҕа туттулар элиэ (тонуу, тонуо) курдук туттулар үрэх буоларынан ааттаммыт. Ол иһин Кэнтик сиригэр: «Кыыл ыппыт», «Буур булбут», «Улахан уонна кыра тугут ыппыттар», - диэн барыта ол саҕана ааттаммыт сирдэр бааллар.

Иккис номох.

Аарыктаах айан суола буолан кыһыннары, сайыннары дьон бөҕө «Оттоох эбэни» таарыйан ааһар эбит. Элбэх сэхэннээх – тэптэрдээх киһи таарыйан, билигин бэлиэ баҕайы бэс үүнэн турар өтөҕөр хоно сытан (Кэлин Додойуустар олобуттара), бу сир аата ким диэнин ыйыталаһан туран кэлбит. Онно дьиэлээх хаһайын туран: «Оттоох эбэ», - диэбит. Биһиги диэки улахан күөллэри эрэ «Эбэ» дииллэр, эһиги диэки кыра да күөлү ааттыыллар эбит диэн сиилиир курдук санарбыт. Дьиэлээх киһи сөбүлээбэтэх эрэри тугу да санарбатах. Хоһоно сарсыарда туран айаннаабыт. «Липпэлээххэ» тахсар үрдүк сыырга кэлэн, ата илин атаҕынан бүдүрүйэн, төбөтүн оройунан барбыт, сүннүүн тоҕо түһэн өлөн хаалбыт. Айанныт төттөрү сүүрэн кэлэн дьиэлээх киһи муннун тоҕо охсон кэбиспит. Былыргы өйдөбүлгэ ойуун киһи кырыыһа, кыата тоҕуннаҕына киһиэхэ тийбэт диэн буолар эбит, онон баҕар кыраабыта буолуо диэн дыксиммитэ буолуон сөп: «Кэнтиккэр киллэрдин» диэн үөхсэн баран, чахчы кыанар киһитэ үһү, сатыы киирэн түһэ турбут. Онтон ыла «Кэнтик» дэммит.

Үһүс номох.

Бүлүү өрүс саас халаанныыр кэмигэр, Тонуо уонна Түүкээн үрэхтэрэ тэннэ кэриэтэ ууларын киллэрэн, турар тиити охторбокко сүүрдэр дохсун сүүрүктэнэн, өрүс бэтэрээ, уна кытылын аннын, сыллата аайы бэрт диригиник, ыраахха диэри хаһан кэбиһэллэриттэн, сыырын сырайа бысталанан суулла турарыттан, былыр уу мотуогун (всемирный потоп), муус буһук (ледниковый период) саҕана өлбүт кыыллар унуохтара элбэхтик көстүтэлииллэр эбит. Ол туһунан Р. Маак кинигэтигэр суруйбута баар. Кырдьык, былыр

айан суола, өрүһү бата манан ааһар эбит. Биэс биэрэстэ кэриннээх, бу бысталана турар сири этэннэ ааһар инниттэн, бэйэ – бэйэлэригэр «Кэнтиктээх» сир диэн ыйсан, сэрэтиһэн этэллэриттэн үөскээбит тыл диэччилэр эмиэ бааллар. Бу сиртэн сэлии муоһун сыллата аайы хомуйан туттараллар эбит. Былыр Бөтөрбүүр куоракка Паллас тиэрдибит Кэй кыылын (түүлээх носорог) толору дьардыамата 1771 сыллаахха мантан булуллубута. Онон Кэнтик туһунан сурах, аан дойду үөрэхтээх эйгэтигэр бу кэмтэн биллэн барбыта. Кэнтик оччолорго нууччалыы „урочище“ дэнэрэ.

Иккис дьардыама эмиэ 1885 с. Николаев диэн булчутунан булуллан, муннугар муостаах аарыма кыыл хаппыт силгэлэрдээх унуохтарын оччотооһу суол – иис суоһар Иркутскай куорат кыраайы үөрэтэр музейыгар тиэрдибиттэр.

(Алексеев И.Н. архива)

Төрдүс номох

Кэнтик диэни айанан бултуур дьон барыта билэр, кылы төбөтүгэр баар, кыыл ороһун туора тардыллар кылын маска батары саайар өттө. Биир өттө элбэрээги төлө тардан эһиэхтээх. Кэнтиктээһин диэн айаны иитэн барыы. Ийтиилээх сэп кэнэҕискилээх, эн бэйэн буолбатах, эн кэннигиттэн кэлэр кэм булда. Онон кэннэки, кэлэр өттүгэр тигии хаалларыы буолар.

Кэнтиги былыр аллараттан аргыар аргыйбатын курдук түөрт уон түөрт уус, үөһэттэн үргүөр үргүйбэтин курдук түөрт уон түөрт ойуун сабан Кэнтиктээн тураллар диэн буолара, онон Кэнтик кэнэҕэс улахан сайдыылаах дойду буолара буолуо.

(Иванов К. П. кэпсээнииттэн.)

Кэпсэлгэ киирбит дьоннор тустарынан номохтор.

Саһыл ойуун удьуордара.

Былыр Таатта улууһун үһүс Дьохсоһон нэһилиэгэр Ойуун аҕатын ууһа сирэлийэн ханыы сылдыбыта үһү. Бу аҕа ууһугар ойууттар элбэхтэрэ үһү. Оннук ханаан мунутаан олорор кэмнэрэ ааһа быһыытыан барбыт. Ол бэлиэтинэн иирсэн, күрсэн турсуу буолбут.

Баардаах баппат. Ол сиэринэн майгы күүрээнирэн туран кэлбит. Өс-саас, айдаан, күүрсүү-киирсии, иэс ситиһиитэ, өстөһүү-өлөрсүү бөҕө буолбуттар.

Онно хотторон, кэйдэрэн Саһыл ойуун дьоно Арҕаа Ханалас сиригэр Кэнкэмэҕэ тийэн тыыннарын куоттарынар. Онно олохсуйбуттар.

Сыллар ааспыттар. Саһыл ойуун убайынаан Кэрэмэс ойууннуун Кэнкэмэҕэ ололбуттар.

Өс-саас ааспатах. Анараа аҕа уустара Кэрэмэс ойууну угаайыга киллэрэн өлөрөр албаһы тобулбуттар. Тупсарга ыһырбыттар. Ыарыйдыбыт. Кэлэн кыырдын диэн илдьит ыһыттар. Оннук албыннаан аҕалан баран өлөрөр санаалаахтара үһү.

Кэрэмэс ойуун онно барбыт. Барыан иннигэр Саһыл ойуунна эппит. "Миигин анараа дьоннор өлөрүөхтэрэ. Ол өлбүт өлүкпүн көмөргөр эриэн ыты илимнэ суулаан баран баспар сыттан көмөөр. Оччоҕо хойут да өстөөхтөрбүттэн иэстэһэ сытыам. Бэйэн Сьа Бүлүүгэ куотаар. Онно олохсуйаар". -диэбит.

Эппитин курдук, анараа дьон Кэрэмэс ойууну өлөрбүттэр. Ону Саһыл ойуун убайа эппитин курдук көммүт.

Таастаах нэһилиэгин дьонноро билиннэ диэри өлөллөрүгэр ыттыы үрэн, иирэн, баас буолан өлөр идэлэммиттэр.

Саһыл ойуун соҕотох хаалан баран убайа сүбэлээбитин курдук, Сьа Бүлүүгэ түһэн күрээбит. Айаннаан иһэн хоно сытан, туой, биир күөлгэ арҕаа өттүнэн киирэн илин диэки хайыһан күн тахсарын көрөн турарын түһүүр үһү. Оннук хаста да түһээбит. Айаннаан Үөһэ Бүлүү түбэтигэр Кэнттик нэһилиэгин сиригэр кэлбит. Сылдыарын тухары күөлгэ киирдэ да, түһээн көрөр күөлүн майгылатан көрө сатыы сылдыар үһү.

Дьэ, оннук олорор түбэҕэ тийэн Саһыл ойуун олохсуйарга сир көрдөспүт. Биһиги дьоммут биэрбэтэхтэр. Батан кэбиспиттэр.

Саһыл ойуун Өлөн күөлүгэр ыалга хоммут. Атын өртөөн аһаппыт. Сарсыарда туран көрбүтэ ата сөллөн күрөөн хаалбыт. Илин диэки түһэ турбут. Атын кэнниттэн сойуолаан батыспыт. Арҕаа уонна илин Атырдыахтары туораан Манан Кэрэх диэн сиэн сиринэн кырыыны быһа түһэн барбыт. Батыһан тахсыбыта күөл баар эбит. Онно кыра кырдаллааҕар ата аһыы турар үһү. Ону тутан ылбыт. Атын тутан баран, тула-халап көрүммүтэ, били түһээн көрөр элгээн күөлүгэр арҕаа өттүнэн киирэн турар эбит. Үөрбүт. Күөлүн эргийэн сыныһан көрбүт. Илин өттүгэр олоруохха сөптөөх кыра ырааһыа баар үһү. Онтон илин өттүгэр киирэр уонна тахсар көнкөлөй сиэн үрэхтэрдээх эбит. Уутун түһэриэххэ сөп эбит дии санаабыт.

Маһын - отун көрөн сүрүҕэ сылаанньыйар диэри ымсыырбыт уонна сөбүлээбит.

Төттөрү тийэн нэһилиэк дьонуттан көрдөспүт:

"Бүлүү өрүс кытыы энээригэр баар элгээн күөлгэ олохсуйуум, ону көнүллээн уонна ити күөлү хойгуо бэлиэ охсон быһыныым,"- диэн буолбут.

Ону анараанньылар кэтэмэҕэйдээн баран, көнүллээбиттэр:

„Өрүс энээр аралыгар элгээн күөллэри түһэрэн сир таһаарынан олоруоххун сөп. Биһиги кэлим хойгуолаах сирбитигэр киирбэккэҕин эрэ,“ -диэн буолбут.

Саһыл ойуун үөрэн-көтөн кэлэн "Оттоох эбэ" илин өттүгэр ырааһыаҕа ураһа туттан түһүүлэнэн кэбиспит. Олоҕо баар. Хойгуо бэлиэ охсуммут.

Онтон ырааҕа суох Ураһалаах диэн элгээн күөл баар эбит. Онно тийэн ойуур иһигэр кырдаллаах дьүүдэ соҕус сир баарыгар эмиэ хатыһынан ураһа туттан түһэргэн тэриммит. Ол сир "Хатын ураһа" диэн ааттааммыт. Билигин да ураһатын олох сирэ баар.

Оннук тийэн сана олоҕун булбута үһү.

Ити барыллаан суоттааһынынан 17-с үйэ бүтүүтэ 18-с саҕаланыытын энээрэ быһыылаах. Ааҕан таһаардахха оннук.

(Тумус Мэхээлэ. “Удьуор үөрөбү” кинигэттэн, Дьокуускай 2002, 31 с.)

Саһыл Ойуун.

Киин улуустар билинни баар сирдэригэр, икки ини - бии ойууннар олорбуттар. Бэйэ - бэйэлэригэр дьээбэрсэн, ингин - араас кыыл - сүөл буолан оонньоулар эбит. Биирдэ кырата бултуу барбыт. Улахана дьиэһиттии хаалбыт. Ол кэмнэ кыргыз дьоно кэлэн, үс төгүл суордуу халаахтаабыттар. Убайа иним кэллэ диэн балаҕантан тахсан, чугас эргин инитэ кэп кыыл (суор) буолан кэлбитин көрөөрү, аанын иннигэр олоотуу турбут. Ол турдаҕына кыргыз дьоно үнүүнэн быыралаан, турар ааныгар хараҕалаан кэбиспиттэр. Инитэ бултаан кэлэн баран, урукку кэбинэн кэп кыыл (мэкчиргэ, суор) буолан, дьиэтин таһыгар баар улахан тиит төргүү мутугар олорон көрбүтэ, убайа аанна хараҕаланан баран, өлөн турар эбит. Тииттэн түһэн чыс кутуйах буола кубулунан тийиэн, убайын кутун кытта кэпсэтэр. Убайа туран этэр: «Мин ийэ кутум анараа дойдуга барбат буолла, бу дойдуну дьабын оностор буоллум, буор купшун бу түүн дьаһайан баран, кыйаар сиригэр баран олохсуй, ханна олохсуйаргын аккыттан ыйытаар, кини чаччы үчүгэй, төрүт сирин буллара, онно олохсуйаар» - диир. Дьабын сирэ, Дьабын диэн ааттаах сир ол кэмтэн ыла баар буолбут. Инитэ түүн убайын өлүгүн дьаһайан баран, бараары турдаҕына, өстөөхтөрүн ойууна көрүүлэнэн билэн, аны балаҕан иһигэр турар кыра уолу өлөрө тийиэн кэллэлэр. Эмиэ чыс кутуйах буолан тэлгэхэҕэ баар кур от аныгар куотар. Оту барытын сүргэйэн көрдөөн баран, уоттуулар. Кутуйах хороонугар сытан, тумнастаары ыксаан, иннэ буолан кубулунан тыыннаах хаалар.

Кыргыз сизмэх ойууна кыһыл соһо таһастааҕа үһү: «Саһыл курдук албын албастаах буолангыны тыыннаах ортун быһыылаах, кэлин иэстиир күннэх буоллаххына Кыһыл Ойуун диэммин», - диэбит.

Былыр кыргыз кэмигэр, илбис түһэринэбит диэн, тумат биистэрэ сылгы өлөрөн, ол хаанынан сылгыларын барытын, бэйэлэрин кэтэ сылдыар таһастарын бүтүннүүтүн соттолор үһү. Оччолорго Саһыл ойуун убайын туматтар өлөрбүт буолуохтарын сөп. Саһыл ойуун иэстэһэ сатаабыта биллибэт, арай, бу дойдуну хайдах булбута уонна олохсуйбута кэпсэнэр. Ол курдук куотан иһэн, атын түүн аайы өртөөн аһатар эбит. Биирдэ атын быата төлө баран, сүтэн хаалар. Миинэр минэтэ суох буолан, ыксаан суоллуур. Ата билинни «Оттоох Эбэ» бэһин аныгар кэлэн, аһы турарын булар. Атым бу сиргэ сирдээн аҕалбыт, убайым ыйбыт сирэ бу буоллаҕа диэн, бастаан «Оттоох Эбэҕэ» олохсуйар. Онтон куһаҕан битим тардар буолла, атын сир быһыылаах диэн мунаарар, онон былыр ойуун дүңүрүн харыс аатынан эмиэ «ат» диэн ааттыыллар эбит. Ойуун буоларын быһыытынан кыыран баран дүңүрүн арҕаа диэки быраҕан кыыратар. Дүңүрэ арҕаа диэки баран иһэн, төттөрү ханарыйан, илин диэки өрүс үрдүгэр сытар, билинни «Ураһалаахха» тийиэн түһэр. Саһыл ойуун Кэнтиктэн ойох ылан, онно олохсуйар, элбэх оҕолонор: Тыла Суох, Дьүлэй, Хараҕа Суох – диэн харыс ааттары биэритэлиир. Аат элбэҕи этэр эбит. Кэлин ити аҕа уустарыгар – тардыас, кулгаахтара анһар, харахтара куһаҕан, отой да көрбөт дьон төрүү сылдыбыттар. Саһыл ойуун кыра кыһын Өргүөттэн төрүттээх Оноҕоччут диэн киһи кэргэн ылан Боотулууга олохсуйар. Оноҕоччут Кэтэриинэ ыраахтааҕылыыр кэмин саҕана төрөөн ааспыт киһи. Ыраахтааҕыга икки саһылы ыппыта, нуучча миэрэтин

ылыммыта биллэр. Ойоҕо: «Ойуун төрүттээхпин, өллөхпүнэ дьоммор хайдах барыахпыный?»- диэн кыккыраччы akkaастанан, нуучча миэрэтин ылбатах.

Саһыл ойуун кэлин кырдьан баран, били куһаҕан битэ тардыбыт сиригэр тонус ойууна буур таба буолан кэлбитин кытта оҕус буолан харсар. Төһө да кырдыбытын иһин, харсан отой киһилээбэтэх. Буур таба куотар, куотан иһэн будулҕан тыннанан туманы түһэрэр. Икки ураа муоһун хоротон баран сырһан иһэн, тонус ойууна айа тарда охсубутун көрбөккө, кылыаны муоһунан таарыйан кэбиһэн, тын сири айа ыратыгар таптаран өлөөрү сытан «Кэнттик» диэн ааттаабыт дииллэр.

(Алексеев И.Н. архива)

Саһыл ойуун өлүгүн харайыы туһунан

Саһыл ойуун уһундук олоҕорбут. Өлөрүгэр таһырдыа ыныры төрүччүһүнэн чүөччүрдии тахсан баран өлбүт.

Ону бастаан сиэри-туому тутуһан аранастаабыттар. "Кэнттик Эбэ" таһыгар. Бастагы олоҕорбут сиригэр.

Онтон 40-тан тахса сыл буолан баран унуоһун хат көтөһөн көмпүттэр. Ураһалаах алааһыгар. "Саппыйа" диэн кыракый алаас киирэр аартыгын таһыгар.

Дьон түүлүгэр киирэн сатаабатах.

-Көмө тардын, көмпөтөххүтүнэ кими да ордоруом суох, -диир үһү. Ол иһин унуоһун хат көтөһөн көмпүттэр.

Саһыл ойуунтан ахсыс хаан Халыана Уйбаныап оһонньор кэрэх тиитэ сууллубутун эһин ыйан көрдөрбүтэ.

Саһыл ойуун унуоһун Сэбиэскэй былаас туругуруутугар эдэр комсомол уолаттар хостоон таһааран, чөмчөкөтүн унуоһун маска илкээһилээн туруорбуттара үһү.

Ону хаттаан үсүһүн көмөн баран унуоһун сири кытары тэннээбит курдуктар. Билигин ол унуох омооно да суох. Арааһа, сүгүн сытыарыахтара суох диэн, тэннээбиттэр быһыылаах.

Ол хостообут эдэр дьон бары сотору баһайы өлбүттэр.

Биир оччотооһуга батыһа сылдыар кыра уол ордон, үйэтин моһоон өлбүтэ, Чымыев Филипп диэн киһи.

Онон Саһыл ойуун унуоһа биирдэ аранастанан, иккитэ көмүллэн турар.

(Тумус Мэхээлэ. Дьокуускай. 2002 стр.33)

Дьяархан Кэнтиккэ кэлиитэ.

Кэнтик сиригэр Бүлүү өрүһү батан Дьяархан диэн элбэх оҕолоох киһи кэлэн олохсуйбут. Былыр дьон сүрдээх сытымсахтара үһү. Балыгы сымалаан, лыбардан олорор сирдэрин дьар курдук сыта, букатын да көстөөх сиртэн биллэрэ үһү. Оччолорго дьон көнөһө суохтара, онон дуоһуяа тото - хана балык сиир буоллубут диэн үөрсүү буолара үһү. Дьяар Хааннар үксүн өрүһү, улахан күөллэри батыһа олохсуйаллар эбит. Дьяархааннар төрүттэрэ, Дьяархан оҕонньор тимиринэн уһанара үһү. Киниттэн төрөөбүт түөрт уола үчүгэйдик биллэллэр. Улахан уола Дьүөлэкээн Сургуулукка, Ыйыласка тийэн бултуу сылдьан ыал буолан, онно олохсуйар. Ону батыһан, кэлин, саамай кыра ылгын уола Долгун тийэн убайыгар хаалар. Долгун бу барыан иннинээҕи аата Дьалхаан. Дьалхааннаах киһи буолаары гынна, убайыгар баран киһи – хара буоллун диэн ытталлар. Бу дойдуга Дыйаны хаалар, Сибиэлэр төрүттэрэ (кэлин эмиэ Сибиэ дэнии баар) Хоро өттүгэр тахсар. Дыйаныттан үс уол ааттара: Дьаҕыһыал, Додойуус, Киргиэлэй диэннэр биллэллэр. Киргиэлэйтэн Бөлгөһө төрүүр. Додойуус аатыттан Додойуусаптар диэн араспаанньалаах аҕа ууһа саҕаланар. Дьаҕыһыал аҕатын батан улахан уус буолар. Дьаҕыһыалтан Дьаадьыал эмиэ утумнаан саа онорор ууһунан аатырар. Дьаадьыал уола Өлөксөй саа онотторо аҕалбыттара эстэн өлүөбүттэн, Тыбына оҕолорун тимиринэн уһаналларын бобон кэбиһэр, онтон ыла бу аҕа ууһа маһынан уһанар буолаллар. Тимиргэ чугаһаабат буолтар. Өлөксөйтөн мин эһэм Кэргэн Ньюкулай төрөөбүт. Дьяархаттар Сыччыыкка диэн эттэтэн ыалдыбыт уустаахтар. Өссө Дьяархаттан да аҕа, Бэдэрдээх Удаҕан диэн аата быһа ааттаммат удаҕан баара үһү. Биһиэхэ Егоров Александр Максимович (улахан партийнай үлэлэргэ үлэлээбит киһи) ийэтэ Марыына эмээхсин хоно сытан, оһоххо бэдэр түүтүн быраҕан баран, «Бэдэрдээх Удаҕан» - диэн ыныран кутуран эрдэҕинэ, мин ийэм Егорова Раиса Софроновна таһырдыаттан киирэн, хаһыы – ыһыы бөҕө буолан тохтоппута. Кэлин дьон кэпсэтэллэриттэн билбитим, өлбүт киһи кутун үһүс сүлгүүргэ диэри сырсан тийэн, уорбут абаһыттан төттөрү ылан, өлбүт киһини кытта тилиннэрэр күүстээх, аата – ааттаммат улахан удаҕан үһү. Кини аата Додойуус кэпсээбитэ диэнинэн Э.К.Пекарская тылдытыгар киирбит. Кини кэлиэн иннинэ Кэнтиккэ ньоҕор (күөл, үрэх балыгын) балыктыыр дьяархаттар бааллара үһү. Кэлин кэлбит Дьяархан өрүс сүннүн бата олохсуйбут. Тоную үрэҕин бата Куунуга тийэ Дьяархан олоҕо элбэх. Кууну Дьяархан нэһилиэгэ дэнэр этэ.

Тон Торой.

Аанньаах диэкиттэн сатыы, тон нууччалыы хааннаах, хаһаах киһитэ эрээри, сахалыы эрэ санарар, ойохтоох, элбэх оҕолоох киһи тайҕа диэкиттэн айаннаан кэлбит. Кэлэн иһэн Тоную түбэтиттэн биэс оҕолоох, түөһүгэр күннээх кэрэмэс саһыл уйатын булбут. Уот оттон, алгыс этэн аһатан баран, биэс оҕолообун хомуйан ылбыт, бэйэтэ биир баччыр оҕолообун атастаһыгар диэн саһыл уйатыгар олордон хаалларар. Ол оҕо ытыыра үс биэрэстэҕэ диэри иһиллэрэ үһү. Улахан уолаттара оҕолорун ылаары күрүөһүлээн көрөллөрүн, нырыы курдук хатыны быстан иһэринэн быһыта сынньыталаан, барыларын иннитигэр уктан айаннаан кэлэн «Күссүүргэ» олохсуйбут. Саһылын оҕолорун улаатыннартаан баран сылгыга, сүөһүгэ атастаһан, онон харах таһаарынан, ыал – күүс буолбута үһү. Ол киһиттэн төрүттээх билигин Чарастаайдар, Хобуотайдар, Бэллэлэр, Тансайдар, Даҕайдар, Муччуруктар аймахтара бааллар.

Кэнтиктэр төрүт уустар.

Кэнтиккэ уустары үс көрүнгө араараллар: тимир, мас, чочу. Тимир ууһа - Чан да, Чап да ууһа буолуон сөп. Ыылаах тимиринэн, дьэһинэн, көмүһүнэн уһанар дьону чан ууһунан ааҕаллар. Анардастыы көмүһүнэн бэйэтинэн эрэ уһанар уус – көмүс ууһа дэнэр. Тимиринэн, чугуунунан уһанар өттө чап уустара дэнэллэр. Кыргыс сэбин – сэбиргэлин, ойуун таннар таһаһын онорор уустары сата ууһа дииллэр.

Маны таһынан туойтан саҕалаан күөс иһиттэригэр тийэ онорор, өрүс тааһыгар тийэ чочуйан уһанар уустар бааллар. Олору барыларын чочу уустара дииллэр. Чочу уустарын сүрүн үлэтэ көһүйэлэри оноруу уонна кыһа, уһаарар, бүкээхтээх оһохтору тутуу буолар. Онно эбии суоруна тааһын, сытылыыры бурууһу, өрүс тааһыттан оҕуруотугар тийэ чочуйан уһаналлар.

Туккулартан саҕалаан сыарҕа араас көрүнгүн онорор, мас иһиттэн, мастан тутууларга тийэ тутар уустары - мас уустарынан билинэллэрэ.

Чап уустарын төрдө.

Чап уустара былыр тимир батан Тонуо үрэҕин уонна Сата хайатынан тарҕанан олохсуйбуттар. Уустар 44 – тэн ордуо суохтаахтар эбит. Кэлэн олохсуйар кэмнэригэр элбээн хаалбыттар. Онон эдэр өттүн салгыы баран олохсуйалларыгар эппиттэр. «Баар суох кэлэр кэнчээри ыччаттаргытын, өс сиригэр ытар эбиккит, онон оҕолорбун кытта барсабын», - диэн Суор ойууннара тылланан барсан, Чыбыыданан Мастаахха тийэ тарҕаммыттар. Суор ойуун ойоҕо кургуом энэлийэн тахсар эбит: «Баар – суох бастын сири ылан олохсуйбуттара, биһигини манна үүрбүттэрэ», - диэн. Ону оҕонньоро: «энэлийэн бүт», - диэн буйара үһү. Онон сиэттэрэн Энэлгэннэр диэн ааттанан Бүлүү сиригэр олоорор, Чаптартан төрүттээх аҕа уустара баар буолуохтаахтар.

Мария Федотовна Терентьева. Семен Федотович Тумусов.

(Оҕолор тустарыгар олох. Дьокуускай, 2002, 126с.)

Чап аҕатын ууһа.

Былыр Үөдүгэй аҕатын ууһа диэн баара үһү. Ол аҕа ууһуттан Үөһээ Бүлүү улууһугар үс улахан нэһилиэк үөскээбит. Далыр түбэтэ, Наакаан сирэ, 1 Үөдүгэй.

К.Маркс уонна Кэнтик нэһилиэктэрэ. Былыргыта биир нэһилиэктэр. 1899 сыллаахха Кэнтик араас туспа нэһилиэк буолбут. Бу икки нэһилиэк, 2 Үөдүгэй диэн ааттаахтар.

Дүллүкү таһыгар Үрэн, Боотулууга Көтөрдөөх диэн нэһилиэктэр – 3 Үөдүгэй диэн буолаллар.

Үөдүгэй аҕатын ууһа итинник тарҕаабыт.

Кэнтиккэ олоҕуруунан Чап аҕатын ууһа диэн буолбут. Чап бэйэтэ Үөдүгэй аҕатын ууһун кийитэ.

Чап бэйэтэ кыһалаах тимир ууһа үһү. Икки ойохтооҕо. Биирдэнэ – сүрүн ойох. Атына – одьулуун ойох. Одьулуун ойоҕу кэлин ылбыт быһыылаах.

Кэнтиккэ Кулуһуннаах уонна Бэс Күөлэ диэн сирдэринэн олорбуттар. Өтөхтөрүн олохторо билингэ диэри баар.

Бастаан оҕо биэрбэккэ эрэйдэммиттэрэ үһү. Ол иһин ким эрэ хаппыт диэн ааттаах ойууну аҕалан кыырдарбыттар. Оҕо кутун таттарбыттар.

Ол ойуун хаста да төхтүрүйэн кыырбыт. Бастакы күн кыырбытыгар үөһэннилэр оҕо кутун биэрбэтэхтэр. Онтон иккистээн кыырбыт, онно эмиэ көннөрү буолбут. Дьалбыһан көрдөҕүнэ, удьуор салҕанан бара турар үһү. Оҕо кутун биэрбэттэр эбит. Ону мунаахсыйан үһүс төгүлүн кыырбытыгар Хара Суорун танара дуу, Улуу Суорун танара дуу, иккиттэн биридэрэ уол оҕо кутун биэрэбин диэбит. Атын танаралар бары матаран кэбиспиттэр.

Дьэ, Суорун танара оҕо кута биэрэр. Атын танаралартан матыы буолла, диэн Чап ууска эппит. Ону анараа киһи сөбүлэспит.

Онуоха ойуун Чап ууска ол оҕо кутун дьулайыгар инэрбит уонна эппит:

- Эһиил уол оҕо төрүүбү. Тэнкэ харыйатын саҕа киһи улахан буолан улаатыаҕа. Харыйаны таннары соспут курдук хадаар, уус киһи буолуоҕа. Ханас илиитинэн туттуоҕа. Суорунтан бэриллибит буолан суор курдук, хомпоҕор муруннаныаҕа. Миигин эрэйдээтэ. Онон кини аатын бэйэм быһыам. Хадаарын иһин Хадьар диэн ааттаарын,- диэбит.

Нөнүө сылыгар, кырдык, уол оҕо төрөөбүт. Барыта ойуун эппитин курдук буолбут үһү. Ол иһин оҕолорун ойуун аат быспытынан Хадьар диэн аатабыттар.

Ол оҕо улаатан киһи буолан, ууһаан тэнийбит. Харыс аата Ханас уус диэн үһү. Тимири уһаарары дьарыктанан, уһанан олорбут. Кулуһуннаах соҕуруу өртүн Хадьар Кулуһуннааҕа дииллэр. Билигин даҕаны ити аат баар.

Хадьартан Бөтөкө-бөҕө уонна Чааҕа диэн икки уолаттар төрөөбүттэр.

Бөтөкө-бөҕө диэн сүрдээх быһый уонна күүстээх үһү. Мас тардыһара, атаһа оонньоон кыырайара, хаарга буурдуура үһү. Бөдөн-садан улахан киһини кэпсииллэр. Эмиэ тимири уһааран, уһанан олорбут.

Бу Бөтөкө-Бөҕөттөн Маахалан Эгэнтэй диэн төрөөбүт. Эмиэ аатырбыт кыһалаах тимир ууһа.

Маахалан Эгэнтэйтэн элбэх оҕо күн сириҥ көрбүт.

Тумус Баһылай төрөөбүт. Тумус Баһылай нэһилиэк кинээһэ эһин буола сылдыбыт киһи. Тимир ууһа.

Тумус Баһылайтан Үчэһэ Бүөтүр, Чөлбөө Эһиэттэй (Тумус Баһылай эдьийэ дуу, балта дуу булумһу оҕоломмут. Күтэр Кэтириинэ дуу, Маарыһа дуу диэн ааттаах дьахтар. Ол оҕотун Тумус Баһылай бэйэтин аһыгар ииттэ ылбыт. Чөлбөө диэн ааттаабыт.) Тумус Ыстаппаан буолан төрөөбүттэр.

Үчэһэ Бүөтүртэн Бөтөс Хоһоһо, нууччалыы ыыс аата Тэрэнтэй диэн бэрт бөҕө киһи төрөөн, Намтан Огдоочуйаны ойох ылан баран сэриигэ баран өлбүт. Оҕолоро Былатыан, Оруоса.

Чөлбөө Эннэттэйтэн Арамаан, Өлөксөй, Сөдүөт төрөөбүттэр. Сөдүөтү эһэтэ Тумус Баһылай ылан ииттибит. Онон Тумууһап Сөдүөт диэн буолбут.

Тумус Сөдүөттэн Улахан Сэмэн, Маарыйа, Сэмэн төрөөбүттэр.

Тумус Ыстаппаан 186 см. үрдүк унуохтаах улуу булчут киһи этэ. Эһэбит оҕонньор. Эһэбит кинээс Сэмэн Силипсиэп улахан кыһа Сыччый Өлөксөөндөрө диэн үһү. Кэнтиктэн оруйуонна кириигэ Бүкэхтээх диэн алаас кырдалыгар көмүллэ сытар. Эһэбинээн оруйуонна сатыы кириэн иһэн, ол унуохха сынньанан ааһар этибит. Бүөтүр Силипсиэп бырааттааҕа үһү. Эмиэ улахан киһи. Кинээс. Атах оонньоон уонна мас тардыһан аатырбыта. Ороһу ыһыаҕар алта уонча сааһыгар атах оонньоон бастыыр киһи.

Тумус Ыстаппаантан Уус Ночуой (Тараҕай уола Ичээнээ диэн киһиттэн иитиэх ылбыт.) Марфа, Бүөтүр, Балааҕыйа төрөөбүттэр.

Онтон бэтэрээ өттүн билэбит.

Төрүт уус туһунан билиһиннэрдэххэ ити курдук. Манна билсигиннэри курдук сурулуна. Сотору, иллэнсийдэхпинэ толору суруйан Чап удьуордарыгар барыларыгар тарҕаппыт киһи диэн санаалаахпын. Оҕолор бары билэ-көрө сылдьаллара наадалаах.

Чап удьуордара

Үөһээ Бүлүү улуһун Кэнтик нэһилиэгэ урут үс аныы арахсара. Үөһээ ат баһа, орто ат баһа, алын ат баһа диэннэргэ.

Чап аҕатын ууһа үөһээ ат баһыгар кириһэрэ.

Кулуһуннаах, Дьоргуодай, Бэс күөлэ, Уулаах Бэс күөлэ, Тыкаак, Өтөх, Толоон Мордьоку, Сурт Сэймэлэк, Хампара, Суурт, Хорҕолдьукаан, Баалыкай, Көппөхтөөх диэн алаас сирдэргэ түһүүлэнэн олоһбуттара.

Сүрүн дьарыктара-сүөһү-сылгы иитии. Саха сирээнэн.

Идэлэрэ - кыһалаах тимир уустара.

Мантан салгыы Маахалан Эгэнтэй оҕолорун кытта биирдиилээн билсигэпит.

1. Кынчарыыс Ыстаппаан - уус Тимофеев Степан Иннокентьев 1835-40 сыллардааҕы төрүүх киһи. Сураҕырбыт кыһалаах тимир ууһа. Оҕото суох курдук.

2. Маахалан Эгэнтэй иккис уола Дьэлиһизэй уус (Тимофеев Елисей Иннокентьев) 1841 с. төрүүх. Чап аатырбыт кыһалаах ууһа. Ойоҕо биллибэт. 1895 с. биэрэпискэ оҕолорунаан оҕдообо хаалбыт киһи. Сыралтаҕа олоһбут.

1895 сыллааҕы биэрэпискэ Маахалан Эгэнтэй уола Дьэлиһизэй уус дьизэ кэргэнин туһунан манньык суруйбуттар.

-Тимофеев Елисей Иннокентьев 1840с. төрүүх. Хозяин. Вдовец. Кузнец.

-Тимофеев Тимофей Елисеев-Килэбиит. 1874. с. төрүүх. Уола.

-Тимофеева Дария Степановна 1875 с. төрүөх. Кийиитэ. Уола. Килэбиит ойоҕо. Мойтохоон Ыстапаан кыра кыһа.

-Тимофеев Иона Елисеев 1881 с. төрүөх. Уола.

-Тимофеева Екатерина Елисеевна 1879 с. төрүөх. Кыһа.

-Тимофеев Петр Елисеев 1886 с. төрүөх. Уола.

3. Кээлэгэр Мэхээлэ-уус Тимофеев Степан Иннокентьевич

1840-41 сыллааҕы төрүөх. 1895 сыллааҕы биэрэпискэ огдообо хаалбыт. Ойоҕо хаһан өлбүтэ биллибэт. Чап кыһалаах тимир ууһа. Олорбут сирэ-Кулуһуннаах алаһа. Тиргэлиир күөлүн үрдэ.

1895 сыллаахха ытыллыбыт биэрэпискэ Маахалан Эгэнтэй уола Кээлэгэр-уус Мэхээлэ дьизэ кэргэнин маннык суруйбуттар.

-Тимофеев Михаил Иннокентьев-хозяин, вдовец, кузнец.

-Тимофеев Иннокентий Михайлов-уола. 1867 с. төрүөх.

-Тимофеева Дария Андреева-кийиитэ. Уолун ойоҕо. 1870 с. төрүөх.

-Тимофеев Варлам Михайлов. (Итир Барлаам)-сиэнэ. 1891 с. төрүөх.

-Тимофеева кыыс оҕо-сиэнэ 2 ыйдаах. (Дария).

-Тимофеев Михаил Михайлов - уола. 1870 с. төрүөх. Төрүөбүттэн тыла суох. (Чап аатырбыт кыһалаах ууһа.) Оҕото суох.

-Тимофеев Спиридон Михайлов (истиэн)-уола. 1877 с. төрүөх.

Манна өссө биир кыыс оҕо кирибэтэх.

-Тимофеева Варвара Михайлова-кыһа. 1869 с. төрүөх. Ырыган Дарбыан (Иванов Илларион Матвеев) ойоҕо. Кутургуйа, Сөдүөрэ (Бачах Ийэ кыһа). Мойуор Ыстапаан ийэтэ.

Кээлэгэр Мэхээлэ дьизэ кэргэнин көрдүбүт. Оҕолорун уонна сиэннэрин туспа көрүөхпүт.

4. Маахалан Эгэнтэй самай улахан кыһа. Күтэр Настаа-Тимофеева Анастасия Иннокентьева. 1825 сыллааҕы төрүөх. Бу бастакы оҕо. Кынчырыс Ыстапаан үрдүнэн.

Биир уоллаах-Чөлбөө Эгэнтэй-Тимофеев Иннокентий Васильев.

90-тан тахсыбыт Одорууа ойоҕо (Хампара Ньюкулай бастакы ойоҕо буола сылдьыбыт) Ымыычанова Настаа Ньюкулаабабына (Чокуурдьун) эмээхсин кэпсээнинэн Күтэр Настаа уола Чөлбөө Эгэнтэйи бииргэ төрөөбүт сурдьа Тумус Баһылай эдьийэ Настааттан ылан ииттибит.

1895 сыллааҕы биэрэпис быһыытынан Тумус Баһылай аннына суруллан Чөлбөө Эгэнтэй-Тимофеев Иннокентий Иннокентьевич 25 саастаах, ойоҕо Тимофеева Маарыйа

Васильева (Мачаах Спиридон эдьийэ) 23 саастаах, Тимофеева Анастасия Иннокентьевна 70 саастаах бииргэ олорбуттара суруллубут. Мантан атын сибидиэнньэ Күтэр Настаа туһунан суох.

5. Маахалан Эгэнтэй куччугуй уола Тумус Баһылай уус. 1849 с.

төрөөбүт -1922 с. өлбүт. Маны дьоммуттан истэр этим. Чап кыһалаах тимир ууһа. Нэһилиэк кинээһэ. Сэниэтик олорбут киһи. Кулуһуннаахха Сурт Сэймэлэккэ суртанан олорбута. Өтөхтөрө бааллар. Мэлиһһэлээхтэр энин эбит. Ампаардара уонна мэлиһһэлэрэ соторутаанна диэри турбуттара. Көмүллэ сытар сирдэрэ Кулуһуннаах халдыайыта. Бэс күөлүн аартыгар унуохтара бааллар.

1895 сыллаағы биэрэпискэ Тумус Баһылай дьыэ кэргэнин маннык суруйбуттар.

1. Тумус Баһылай-уус Тимофеев Василий Иннокентьев-сааһа 46. Хозяин.Кузнец.

2. Тимофеева Анна Петрова-ойоҕо. Сааһа 43. (1852 сыллаағы тө- рүүх). Төрдө Далыр. Тый аҕатын ууһа. Тый Бүөтүр кыһа. Кубаҕай бииргэ төрөөбүт балта үһү.

3. Тимофеев Петр Васильев - Үчэһэ Бүөтүр - 1877 сыллаағы төрүүх. 1914 сыллаахха өлбүт. Уола. Унуоҕа Сурт Сэймэлэктэн Кулуһуннаахха тахсар аартыкка баар. Соҕотох унуох.

4. Тимофеев Степан Васильев - Тумус Ыстапаа. 1880 - 81 сыллаағы төрүүх. 1971 сыллаахха өлбүтэ. Ула.

5. Тимофеева Анна Михайлова 1805сыллаағы төрүүх. Биэрэпис саҕана 90 сааһа эбит. Маахалан Эгэнтэй ойоҕо. Тумус Баһылай ийэтэ.

6. Тимофеев Степан Иннокентьев-Кынчарыыс уус. 1835 сыллаағы төрүүх. Маахалан Эгэнтэй улахан уола. Тумус Баһылай убай биитэ.

7. Тимофеев Иннокентий Иннокентьев-Чөлбөө Эгэнтэй уус. 25 саастаах.1870сыллаағы төрүүх. Брат-сын диэбиттэр.

8. Тимофеева Мария Васильева-сааһа 23. 1872 сыллаағы төрүүх.

Чөлбөө Эгэнтэй ойоҕо. Күөс Сүөдэр уола Хара Баһылай кыһа. Остобунай аҕатын ууһа. Хара Баһылай эһэтэ Остобунай кинээс.

9. Тимофеев Иван Иннокентьев-сааһа 3. 1892 сыллаағы төрүүх. Чөлбөө Эгэнтэй улахан уола. Уус киһи.

10. Тимофеева Анастасия Иннокентьева-Күтэр Настаа. Сааһа-70.

1825 сыллаағы төрүүх. Маахалан Эгэнтэй улахан кыһа. Чөлбөө Эгэнтэй төрөппүт ийэтэ. 90 саастаах Маахалан ойоҕун Аана кыһа. Чөлбөөнү Тумус Баһылай ылан ииттибит. Сестра, дочь диэн сурулла сылдьар.

11. Тимофеев Евдоким Федоров -Абаҕа. Сааһа-50. Тумус Баһылай убайа диэн суруллубут.

12. Егорова Анастасия Павлова. Сааһа 35. Батрачка. Род. здесь.

13. Егоров Кирик Васильев. Сааһа-5. Признаваемый сын №12. (Бу Кирик диэн оҕону Тумус Баһылай бэйэтэ билинэр оҕото эбит. Хамначчыт дьахтарыгар онорон баран иккиэннэрин ильдэ иитэн олорбут.)

14. Тимофеева Марфа Васильева-Чөлбөө Энэнтэйтэн балыс. Үчөһө Бүөтүргэ аҕас. Ортотунан 1870-75 сыллардааҕы төрүүх. Намна Быркы Саабатыгар эргэ тахсыбыт. Онон Марфа Тумусова-Саввинова буолбут. Онтон Бүөтүр диэн уоллаах үһү. Туобуйаҕа өлбүт. Бүөтүр оҕолоро буоспа ыарыы турбутугар өлбүттэр. Тэрэчиин Саабынап диэн уолтан Саввинова Дария Трофимовна диэн төрөөбүт. Бу Дария булумньу уоллаах Саввинов Юрий диэн. Тракторист. 4 оҕолоох. Нам нэһилиэгэр Хордоҕойго олорор.

Марфа түһээбит. Түһээн уотун күлүн буллуйбут. Онон биир эрэ кыым сылдьар үһү. Онон быстыспатыбыт. Тэрэчиин кыһа киһи буолуо диэбит. Итини Тумууһап Былатыан ийэтэ Тумусова Огдооччуйа 1997 сыллаахха кэпсээбитэ.

Маахаланан Эгэнтэй оҕолорун туһунан суруйдаахха итинник.

Билигин салгыы барабыт.

Маахалаан Эгэнтэй уолаттарын оҕолорун биирдиилээн ырытабыт.

Дьэлиһиэй уус оҕолоро.

Килэбиит уус

Тимофеев Елисей Иннокентьев-Дьэлиһиэй уус улахан уола Килэбиит-Тимофеев Тимофей Елисеевич 1874 с. төрүүх дьыэ кэргэнин көрөбүт.

1895 сыллааҕы биэрэпискэ суруллубут.

Урочище Сахсамыкы.

Иннокентьев Тимофей Елисеев. 21 лет. Килэбиит уус.

Иннокентьева Дария Степановна. 20 лет. Ойоҕо.

Итинник Суруллубут. Михайлов Степан Тимофеев-Мойтохоон дьыэ кэргэнигэр киирсибит. Мойтохоон Ыстапаан кыра кыһа Даарыйа диэни ойох ылбыт.

Ити кэмнэ оҕолоро суох эбит. Саҥа ыал буолбуттар.

1927 сыллааҕы биэрэпискэ манньк сурук баар. Түөрт сурааһын сурук.

Килэбиит Тимофей Елисеев 51 сааһа.

Михаил-сын 28 сааһа.

Өлөксөй-сын 18 сааһа.

Иван-сын 14 сааһа.

14 сурааһынна манньк сурук баар.

Киябитов Самуил. 26 сааһа.

Жена Матрона 19 сааһа.

Бу Килэбиит Тимофей иккис уола. Бучакаа кыһа Мотуруунаны сага ойох ылан аҕатыттан араһпыт кэмэ эбит.

Килэбиит уус сиэннэрин туһунан

1. Килэбиит Мэхээлэ Түмэпийэбис-оҕото суох.

2. Килэбиит Самуил Тимофеевич. Ойоҕо Килэбиитэбэ Мотурууна Бучакаа Ньюкулай Егоров кыһа.

Киябитова Дуора Самайыылабына-кыһа. 1950 с. төрүөх. Ыал

1 уол оҕолоох.

3. Килэбиит Өлөксөй Түмэпийэбис-оҕото суох. Сэликэ өлбүтэ.

4. Килэбиит Уйбаан Түмэпийэбис.

Килэбиит Уйбаан Кэбээйи улуухугар баран олоҕурбут.

Ойоҕо Анна Петровна-Бөтүрүүскэ кыһа. 2 Үөдүгэй. Оҕолоох. Уолун аата Киябитов Иван Иванович диэн. Кэбээйи улуухугар олорор. Ыал. Оҕолордоох.

Килэбиит уус туһунан итинник.

5. Киябитова Матрена Тимофеевна 1890 сыл төрүөх.

Далыр Күүлэтигэр Долгунов Дмитрий-Моокуут диэннэ эргэ тахсар. Онно түөрт уоллаах. Баһылай, Ньюкулай-Намга олорор. Оҕолордоох. Биэс оҕо.

Дьюона уус.

Дэлиһиэй уус иккис уола Дьюона уус дьиэ кэргэнин туһунан 1927

1. Эгэнтэй уус Тимофеев Иннокентий Михайлов дьиэ кэргэнин туһунан 1897-99 сыллааҕы аҕыга 2 сураанан сурулла сылдьар.

Михаил Иннокентьев-Кээлэгэр уус. 53 лет.

Сын. Иннокентий Михайлов 29 лет.

Жена Иннокентия - Дария 27 лет.

Дочь его Варлапмий. 5 лет. (Итир Варлаам).

Дочь его Дария. 2 года.

1927 сыллааҕы биэрэпискэ суохтар. Тиргэлиир күөлүн үрдүгэр олорбуттара үһү. Өлбүттэр хайаабыттар. Дьанна. Ити бастакы ойоҕо.

Кээлэгэр Мэхээлэ Эйгэнтэйэ-Иннокентий Михайлов бастакы ойоѳуттан Михайлов Михаил Иннокентьевич-Мэхээчэ төрөөбүт.

Мэхээчэ ойоѳо нуучча дьахтара Людмила. Бэйэтэ ыскылаатчыт. Ойоѳо бэкээринэ остуораһа. Кыыс оѳолоохтор. Маруся диэн. Ньурбаѳа баар буолуохтаах.

Иннокентий Михайлов иккиһин ойохтоммут. Ньооххо кыыһа Өрүүнэ диэни ылбыт.

Ол ойоѳор биир Буораах Уйбаан-Михайлов Иван Иннокентьевич диэн уол оѳолоох.

Дьокуускайга олорбута. Көссүүгэ оѳото Чоочохова Евдокия.

Буораах Уйбаан ойоѳо Чукка кыыһа Дария Ксенофоновна Иванова-Михайлова. Төрдө Ороһу.

Буораах Уйбаан-Михайлов Иван Иннокентьевич оѳолор.

1. Михайлова Лена Ивановна-Дьокуускайга 2 нүөмөрдээх оскуолаѳа үлэлиир. Биир оѳолоох.

2. Михайлов Сергей Иванович 2 оѳолоох. Ыал.

Кээлэгэр Эгэнтэйэ өлбүтүн кэннэ ойоѳо Өрүүнэ иккиһин эргэ барбыта. Дороппуун диэн киһиэхэ. Элбэх оѳолоохтор үһү.

Кээлэгэр Мэхээлэ Эгэнтэйин бастакы ойоѳуттан уола Итир Варлаам-Михайлов Варламий Иннокентьевич ыал буолбут. Эрдэ өлбүт. Икки кыыстаах.

1. Мачахова Дария Варламовна -Итир Варлаам-Михайлов Варламий Иннокентьевич төрөппүт кыыһа.

Мачахов Федор Спиридоновичка эргэ тахсыбыт. Эрэ сэриигэ өлбүт. Икки кыыстаах.

Мачахова Дария Варламовна оѳолоро

1. Мачахова диэннэр. Биирдэрэ Ороһуга Хобуева диэн арампаанньалаах быһыылаах.

2. Мачахова Бизэрэ. Карл Маркса олорор.

3. Мачахова-Новгородова Мария Федоровна. Нам улууһугар эргэ тахсыбыт. Учутал.

Хас да кыыс, биир уол оѳолоох.

Итир Варлаам-Михайлов Варламий Иннокентьевич иккис кыыһа. Аана. Чылбынов Куонаан ойоѳо. Онон Чылбынова Анна Варламовна диэн. Аана оѳолоро.

Виталина Кононовна Чылбынова-оѳолордоох. Дьокуускайга олорор.

Уйбаан Куонаанабыс Чылбынов-оѳолордоох.

Чылбынова Өрүүнэ Куонаанабына-учутал. Оѳолордоох.

Кээлэгэр уус Мэхээлэ иккис уола Истиэн-Спиридон.

Тимофеев Спиридон Михайлов (Истиэн)-Кээлэгэр Мэхээлэ уола. 1877 с. төрүүх.

Жена Спиридонова-Авдотья 1876 сыллаағы төрүүх.

Манньк суруллубут 1897 сыллаағы сурукка. Оҕолоро суох эбит. Сана ыал буолбуттар.

Истиэн-Спиридон оҕолоро

1. Михайлов Аввакум. Уола. 1915 сыл төрүүх. Оҕото суох.

2. Михайлов Лаврентий Спиридонович. Уола. 1920 с.

Биир уол оҕолоох. Михайлов Михаил Лаврентьевич. Үөһээ Бүлүүгэ баар буолуохтаах. Сураҕа ыал үһү.

3. Михайлова Марфа Спиридоновна. Кыһа. 1915 сыл төрүүх. Онхойго Кыайы Баһылай Федоровка эргэ тахсыбыт. Бастакы ойоҕо. Мантан 3 дуу, 4 дуу оҕолоох.

Федоров Владимир Васильевич 1951 сыллаағы төрүүх. Үөһээ-Бүлүүгэ баар. Ыал. Оҕолордоох. Туоһулаһаахха наада.

Кээлэгэр Мэхээлэ-уус биир кыыстаах. Балбаара диэн. Ол туһунан манньк:

Тимофеева Варвара Михайловна-кыһа. 1869 с. төрүүх. Ырыган Дарбыан ойоҕо. Иванов Илларион Матвеевич. Эрдэ эргэ тахсан 1895 сыллаағы биэрэпискэ киирбэтэх.

1927 сыллаағы биэрэпискэ манньк сурулла сылдыар.

2. Иванов Илларион Матвеевич. 1867 сыллаағы төрүүх.

Жена Варвара Михайловна Тимофеева. 1871 сыллаағы төрүүх.

1. Иванов Степан Илларионович. 1916 сыллаағы төрүүх. Бу мойуор Ыстапаан.

Мойуор Ыстапаан оҕолоро.

Афанасьева Лидия Степановна. Туобуйа Афанасьев Уйбаан ойоҕо. Үөһээ Бүлүүгэ баар. Оҕолордоох.

Иванов Михаил Степанович.

Бастакы ойоҕо Ээкэлэр кыыстара. Дүллүкү.

Икки оҕолоох.

Иванов Степан Михайлович. Сунтаартан ойохтоох.

Иванов Игорь Михайлович. Саввинов Виктор ойоҕун Саввинова Александра кыһын ылбыта. Үөһээ Бүлүүгэ бааллар.

2. Иванова Марфа Илларионовна. 1914 сыллаағы төрүүх. Бачах Ийэ кынна Сөдүөрэни ааттаабыттар быһыылаах.

Бачах ойоҕо Биэрэ оҕолоро кириэхтээхтэр.

Володя. Виктор. Вадим. Валя. Вася. Бачах ойоҕо Биэрэ оҕолоро.

3. Иванова Мария Илларионовна. 1919 сыллаағы төрүөх. Егоров Өлөксөй диэн киһиэхэ эргэ тахсыбыта. Оҕолордоохтор этэ. Биллибэт.

Манна Ырыган Дарбыан улахан уола Кутургуйа Ньюкулай ойох ылан туспа тахсан суруллубатах. Ону эбэн биэрэбит.

4. Иванов Николай Илларионович. 1895 сыллаағы төрүөх.

Ойоҕо Аана диэн. 1897 сыллаағы төрүөх.

Кутургуйа Ньюкулай көрсүүгэ онорбут оҕолордоох. Бэйэтин оҕолоро өлбүттэр.

Биир уолу Тыһаҕас Дьаакып ойоҕор онорбут. Семенов Николай Яковлевич Үөһээ Бүлүүгэ олорор. Оҕолордоох.

Биир кыһы Сизллээх ойоҕор онорбут. Ону Отуруо ылан ииттибит. Отуруо Маарыйата-Отурокова Мария Тимофеевна. Оҕолордоох. Бэйэтэ өлбүтэ.

Оҕолоро. Тимофей. Наташа. Валя. Биир кыыс. Юра. Гриша.

Кээлэгэр Мэхээлэ-уус оҕолорун туһунан итинник

Маахалан Эгэнтэй куччугуй уола Тумус Баһылай -уус-Тимофеев Василий Иннокентьевич оҕолорун туһунан

Маахалан Эгэнтэй куччугуй уола Тумус Баһылай-уус. 1849 сыллааха төрөөбүт-1922 сыллаахха өлбүт. Маны дьоммуттан истэр этим. Чап кыһалаах тимир ууһа. Нэһилиэк кинээһэ. Сэниэтик олорбут киһи. Кулуһуннаахха Сурт Сэймэлэксэ суртанан олорбута. Өтөхтөрө бааллар. Мэлиһэлээхтэр эгин эбит. Ампаардара уонна мэлиһэ соторугаанна диэри турбуттара. Көмүллэ сытар сирдэрэ Кулуһуннаах халдыайыта. Унуохтара бааллар.

1895 сыллаағы биэрэпискэ Тумус Баһылай дьизэ кэргэнин маннык суруйбуттар.

1. Тумус Баһылай-уус-Тимофеев Василий Иннокентьев. Сааһа 46. Хозяин. Кузнец.

2. Тимофеева Анна Петрова-ойоҕо. Сааһа 43. (1852 сыллаағы төрүөх.) Төрдө Далыр. Тый аҕатын ууһа. Тый Бүөтүр кыһа. Кубаҕай бииргэ төрөөбүт балта үһү.

3. Тимофеев Петр Васильев-Үчэһэ Бүөтүр 1877 сыллаағы төрүөх. 1914 сыллаахха өлбүт. Уола. Унуоҕа Сурт Сэймэлэктэн Кулуһуннаахха тахсар аартыкка баар. Соҕотох унуох.

4. Тимофеев Степан Васильев-Тумус Ыстапаан. 1880-81 с-ҕы төрүөх. 1971 сыллаахха өлбүтэ. Уола.

5. Тимофеева Анна Михайлова 1805 сыллаағы төрүөх. Биэрэпис саҕана 90 сааһа эбит. Маахалан Эгэнтэй ойоҕо. Тумус Баһылай ийэтэ.

6. Тимофеев Степан Иннокентьев-Кынчарыс уус. 1835 сыллаағы төрүөх. Маахалан Эгэнтэй улахан уола. Тумус Баһылай убай биитэ.

Манна эбии киллэрэн биэрэбит.

Тумусов Федот Васильевич 1898 сыллаағы төрүөх. Чөлбөө Эгэнтэй уолун Эһэтэ Тумус Баһылай ылан ииппит. Онон Тумус Баһылай уола Сөдүөт.

7. Тимофеев Иннокентий Иннокентьев-Чөлбөө Эгэнтэй уус. 25 саастаах. 1870 сыллаағы төрүөх. Брат-сын, диэбиттэр.

8. Тимофеева Мария Васильева сааһа 23. 1872 сыллаағы төрүөх. Чөлбөө Эгэнтэй ойоҕо. Күөс Сүөдэр уола Хара Баһылай кыһа. Остобунай аҕатын ууһа. Хара Баһылай эһэтэ Остобунай-кинээс.

9. Тимофеев Иван Иннокентьев-сааһа 3. 1892 сыллаағы төрүөх. Чөлбөө Эгэнтэй улахан уола.

10. Тимофеева Анастасия Иннокентьева-Күтэр Настаа. Сааһа-70. 1825 сыллаағы төрүөх. Маахалан Эгэнтэй улахан кыһа. Чөлбөө Эгэнтэй төрөппүт ийэтэ. 90 саастаах Маахалан ойоҕун Аана кыһа. Чөлбөөнү Тумус Баһылай ылан иитибит. Сестра, дочь, диэн сурулла сылдьар. Тумус Баһылайга эдьийэ. Маахалан ойоҕо Аанаҕа кыһа.

11. Тимофеев Евдоким Федоров-Абаҕа. Сааһа 50. Тумус Баһылай убайа диэн суруллубут.

12. Егорова Анастасия Павлова. Сааһа 35. Батрачка. Род. здесь.

13. Егоров Кирик Васильев. Сааһа-5. Признаваемый сын.

(Бу Кирик диэн оҕону Тумус Баһылай бэйэтэ билинэр оҕото эбит. Хамначчыт дьахтарыгар онорон баран иккиэннэрин илдэ иитэн олорбут.)

Өссө биир эбии баар. Бизрэпис буолар кэмигэр Тумус Баһылай улахан кыһа Марфа Намна эргэ тахсан барбыт. Онон киирбэтэх. Ону киллэрэн бизэрбит.

14. Тимофеева Марфа Васильева-Чөлбөө Эгэнтэйгэр киирэн бизэрэр.

Тумус Баһылай уола Чөлбөө Эгэнтэй оҕолорун дьиз кэргэттэрэ

1. Уйбаан Иннокентьевич Чөлбөө. 1892 сыллаағы төрүөх. Мас ууһа. Исидор Барахов аатынан орто оскуола түннүгүн арааматын, ааннарын, остуолларын онорбут. Оҕото суох.

2. Роман Иннокентьевич Чельбе. 1909 сыллаағы төрүөх. Сэриигэ өлбүт.

Уола Уйбаан Романович Чельбекев 1940 сыллаағы төрүөх. Мирнэйгэ олорбута. Геолог этэ. Өлбүтэ. Оҕото суох.

3. Алексей Иннокентьевич Чельбе. 1901 сыллаағы төрүөх. Оҕото суох.

4. Анна Иннокентьевна Чельбе. Бизрэпискэ суруйбуттар. 1912 сыллаағы төрүөх. 2-с Үөдүгэй кинитигэр Дьаакып диэн киһиэхэ эргэ барбыта.

Бизэрэ диэн кыыс төрөөбүтэ. Суут суруксута этэ. Эрдэммэккэ өлбүтэ. Оҕото суох.

5. Тумусов Федот Васильевич 1898 сыллаағы төрүөх. 1927 сыллаахха өлбүт. Унуоҕа Кулуһуннаахха Бэс Күөлүн аартыгар баар.

Ойоҕо Доҕолон Гаврил кыыһа Марфа. Улахан кыыһа. Төрдө Нам.

Тумус Баһылай уола Сөдүөт оҕолоро

1927 сыллааҕы биэрэпискэ Тумусов Федот Васильевич бэйэтэ суох. Эрдэ өлбүт. Арааһа 1926 сыллаахха. Кини дьиэ кэргэнин туһунан маннык сурук баар.

Тумусова Марфа Гаврильевна. 29 лет.

Дочь Мария. 8 лет.

Сын Семен. 7 лет.

Сын 2-й Семен. 1 год.

Балары көрөбүт.

1. Тумусова-Терентьева Мария Федотовна. 1917 сыллааҕы төрүүх. Терентьев Афанасий Егорович бастакы эрэ.

Үчэһэ Бүөтүр-Тумусов Петр Васильев оҕолорун дьиэ кэргэттэрэ

1. Хампара Ньюкулай-Тумусов Николай Петрович. Үчэһэ Бүөтүр уола. 1905 сыллааҕы төрүүх.

Бастакы ойоҕо Ымычанова Настаа Николаевна. 1900 сыллааҕы төрүүх.

Кыыһа. Ымычанова Анна Николаевна. 1926 сыллааҕы төрүүх.

Сулардаах-Давыдов Николай ойоҕо. Оҕолоро.

Давыдова Таня оҕолордоох. Давыдов Коля өлбүтэ. Быраас этэ. Оҕолоох. Давыдова кыыс, Давыдов Толя. Быраас. Үөһээ Бүлүүгэ баар. Ыал. Оҕолордоох. Иванов Репин. Ыал, оҕолордоох.

2. Хампара Ньюкулай иккис ойоҕуттан оҕолоро Дьокуускайга бааллар. Платон Тумусов үчүгэйдик билэр.

Бөтөс Хоноһо-Тумусов Терентий Петрович. 1911 сыллааҕы төрүүх. Сэриигэ өлбүтэ.

Ойоҕо Тумусова Авдотья Федоровна. Саҥа киһи кыыһа. Төрдө Нам.

Оҕолоро:

Васильева Роза Терентьевна. 1938 сыллааҕы төрүүх. Оҕолордоох.

Тумусов Платон Терентьевич. 1940 сыллааҕы төрүүх. Оҕолордоох.

2. Тумусова Федора Петровна. 1900 сыллааҕы төрүүх. Үөһээ Бүлүү Намыгар Махардыровка эргэ тахсыбыта. Махардыров Петр-Чабырҕахсыт Бүөтүр ийэтэ. Оҕолордоох. Олору билбэппин. Ыйыталаһаахха наада.

Тумус Баһылай уус уола Үчэһэ Бүөтүр оҕолорун туһунан итинник.

Тумус Баһылай уус уола Тумус Ыстапаан-Тумусов Степан Васильевич. 1880 сыллаах төрүүх. Улуу булчут. 1971 сыллаахха өлбүтэ.

1927 сыллааҕы биэрэпискэ Тумус Ыстапаан дьиэ кэргэнин туһунан манньк суруллубут:

Тумусов Степан 46 лет.

Жена Александра. 51 лет.

Сын Фаддей. (Сысой). 16 лет.

Дочь Марфа. 15 лет.

Сын Петр. 10 лет.

Дочь Пелагея. 8 лет.

Тумус Баһылай уус уола Тумус Ыстапаан оҕолорун дьиэ кэргэттэрэ

1. Тумус Ночуой уус-Тумусов Сысой Степанович. 1911 сыллааҕы төрүүх. Тимир ууһа.

Тумус Ыстапаан ииппит уола.

Тумус Ночуой төрөппүт дьоно:

Тараҕай Иэчэнгээ-Тарагаев Василий Данилович-аҕата. 1872 сыллааҕы төрүүх. Тараҕай Тайыла уола.

Бааһынай кыыһа Нөөкүй. 1870-75 сыл төрүүх-ийэтэ.

Бу ыал 13 оҕоломмуттар. Биир да оҕо турбатах. Мин аҕам 13-с оҕо. Төрөөбүтэ 17 хоммут оҕону Тумус Ыстапаан иитэ ылбыт.

Тумус Ыстапаанна ити иннинэ 6 оҕо төрөөн өлбүт. Ол иһин ылбыт. Эмиэ оҕо турбакка эрэйдэммиттэр.

Тумус Ночуойу ииттибитин кээнэ 3 оҕо төрөөбүт. Бары киһи буолбуттар.

Тумус Ночуой оҕолоро:

Зоя, Зина, Миисэ, Бииктэр, Бүөтүр, Баала, Араайа, Уйбаан, Баһылай, Дьөгүөр, Саргы, Өлөксөөн.

2. Тумусова Марфа Степановна. 1912 с-х төрүүх. Дуйакы уола Боччойо Кууһуматыгар иитиллибитэ. Михайлов Сэмэн Васильевич эргэ тахсыбыта.

Оҕолоро: Роза, Роман, Револий, Люся, Валя.

3. Тумус Бүтүр-Тумусов Петр Степанович. 1916 сыллааҕы төрүүх.

Бастакы ойоҕо Сыалбаан кыыһа Кэтириинэ Дьөгүөрэбинэ. Төрдө Хомустаах.

Онтон оҕолоро:

Бийэ-Тумусова Мила Петровна.

Тумусова Альбина Петровна.

Иккис ойоҕо Тараҕай Мэчигир уола Таһыр Тайыла кыыһа Огдоочуйа. Онтон оҕолоро:

Тумусова Екатерина Петровна.

Тумусов Петр Петрович.

Тумусова Вера Петровна.

сыллааҕы биэрэпискэ 61 сурааҕа манньк сурук баар.

Елисеев Иона (Дьуона уус). 41 лет. Аҕалара.

Жена Ирина 31 лет. Ийэлэрэ. Нам төрдө. Маандай кыыһа. Дочь Екатерина 13 лет. Иитиэх оҕо. Оҕото суох.

Сын Андрей 9 лет. Бэллэттэн ииттибит. Сэриигэ баран өлбүтэ. Оҕо суох.

Сын Егор 5 лет. Төрөппүт оҕото. Туобуйаҕа 11 сааһыгар өлбүтэ.

Сын Афанасий 9 м-ц. Иитиэх. Ойоҕун эдьийиттэн ылбыт.

4 оҕолоох. Намна.

Елисеев Афанасий Ионович оҕолоро

Уола Миисэ. Уус-Алданна Бороҕонно ыал буолбута. Өлбүтэ. Уоллаах-кыыс оҕолоох.

Уола Дьөгүөр Аф. Абыйга баар. Икки кыыстаах.

Андрей Аф. Намна ыал. 3 кыыстаах.

Николай Аф. С үлэһитэ. Ыал. Түөрт оҕолоох. Үс кыыс. Биир уол.

Дочь Екатерина 1928 с. (Кыычыкка).

Билинни баар дьонтон, Николаева Елисеева Кэтириинэ Ионовна (Кыычыкка). Намна Үөһээ Бүлүүгэ Николаев Данил Данилович 1927 с. диэн киһиэхэ эргэ тахсан олорбута. Оҕолордоох.

Кыычыкка Кэтириинэ оҕолоро

1. Николаев Аскалон Данилович 1956 сыл. Тустуу маастара. Учуутал. Тустууга оҕолору уһуйар. Намна баар. Ыал.

Ойоҕо Александрова Александра Николаевна. Ооҕуй Уйбаан сиэнэ. Икки кыыс оҕолоох.

2. Елисеев Виктор Борисович. Ыал. Уоллаах-кыыс оҕолоох. Дьэлиһиэй уус аатын тилиннэрэн дьоно бу уол араспаанньатын Дьэлиһиэйэп дэппиттэр. Дьокуускайга СПТУ учуутала.

Ойоҗо Марина Михайловна.

3. Елисеева Ирина Борисовна. Аатын билбэтим. Дүллүкүгэ ыал. Икки оҗолоох.

4. Иванов Егор Егорович. 1968 с. Өлбүт. Оҗото суох.

Кээлэгэр уус Мэхээлэ удьуордара

Күөс Сүөдэр.

Остобунай-кинээс уола Күөс Сүөдэр. Бастаанны дьиннээх аата Баҗаччах диэн үһү. Баҗаччах диэн орто улахан күөс өрөр иһит аата. Туойтан оноһуллар. Олгуй, чаан бэтэрээ өттүнэн. Ону кэлин кийииттэрэ баҗаччах диэн ааттыахтарын толлон, куччатан Күөс диэн ааттаабыттар.

Күөс диэн эмиэ туойтан оноһуллубут күөс буһарар иһит аата. Нууччалыы кастрюля диэн. Ол суота.

Күөс Сүөдэр "Бүкээхтээххэ" олорбут. Ураһалаах таһыгар кыра алаас баар Үөһээ Бүлүү улууһун киинин сөмүлүөт түһэр хонуутун таһыгар. Уһуоҗа онно баар.

Ити сиринэн бүтүннүүтүнэн үрүн туой араната үөскээн сытар сирэ. Сир кырсын быһа астын да туой тахсан кэлэр. Сарсыныгар көрбүтүн ол туой үп-үрүн буолбут буолар.

Халыана оҗонһор ону көрдөрө-көрдөрө аатырар-суолулар үрүн туой, диэн этэр этэ.

Бүкээх диэн оһох аата. Сиргэ тимирдьи хаһыллыбыт буолар. Кытыы эркинэ үрүн туойунан сыбанар. Ол туой таһыра хатан хаалар. Онно ортотугар уот оттолор. Уот умайан бүтүүтэ чоҗурдаһына лэппиэскэ тиэстэтин онорон итии туой ытыыска лэппэчи охсон сыһыаран лабыайдаан иһэллэр.

Оччоҗо саһарчы буһан тахсара үһү. Лабыас, лабырыай диэн ааттаах лэппиэскэ. Бүкээх оһох уурайыаһыттан оннук астааһын суох буолбут.

Күөс Сүөдэр күөс охсор идэлээх үһү. Ол аата туойдьут идэтэ. Иһит-хомуос бөҗөнү онорор үһү.

Туой күөс күөһэ амтанныын ураты буолара үһү.

Бу манан, мин өйдүүрбэр сатамакка сүгүн оноһуллубакка алдьатыллыбыт туой иһит үлтүркэйэ бөҗө баар этэ, диэн Халыана оҗонһор көрдөрөр этэ. Бүкээх тура сылдыбыт сирин таһыгар. Онон Остобунай удьуордарыгар туойдьут, күөсчүт идэтэ баар. Туойу эллихтэрин сөп буолуо.

(Тумус Мэхээлэ. Удьуор үөрөҗэ стр. 34)

Кэнттик нэһилиэгин ойууннара, удаһаннара.

Кэнттик нэһилиэгэр баар ойууннар уонна удаһаннар тустарынан дьон кэпсээнин хомуйбут дьоннорунан Г.В.Ксенофонов 1925 сыллаахха, Д.И.Дьячковскай –Сэһэн Боло 1935 сыллаахха буолаллар.

Г.В. Ксенофонов Үөһээ Бүлүүгэ кэлэн суруйбут кэпсээннэрин улахан анаара Кэнтик дьонун кэпсээннэрэ.

1925 сыллаахха Михайлов Степан диэн киһиттэн „ Ойуун эттэтиитэ“, „ Ытык Хайаҕа Ытыннары“, „ Ойуун буолуу эрэй энгэрдэниитэ“ „ Ойуун маһа уонна ойуун кутун иитийэхтэниитэ“, „ Ийэ кыыл“ туһунан кэпсээбитин суруйбут.

1926 сыллаахха Алексеев Михаилтан „ Ойуун хомуһуна“, „ Аллараттан уонна үөһэттэн таттарыылаах ойууннар“, „ Ойуун ытара уонна атын кыыллара“, „ Алдьархай тахсыыта ойуун буоларга“ диэн эмиэ Кэнтик киһиттэн истибит кэпсээннэрин суруйбут.

Мантан салгыы Кэнтик бэйэтин дьонун номоҕор сылдьар ойууннар тустарынан кэпсиэхпит.

Бодонхос ойуун – олорбут сирэ Кыталыктаах, сайылыга Дьаннаах. Ампаара, сэргэтэ баар. Бодонхостон Быччылык Ньюкулай уонна Баһыккаа төрүүлэр. Быччылык Ньюкулайтан Балыкаар төрүүр. Егоров Василий Поликарпович аҕата. Баһыккааттан Чочоох Уойката – Чочохова Евдокия төрүүр. Дьону эмтиирин туһунан эрэ биллэр.

Оҕуһар ойуун диэн олорбут. Кини туһунан араас кэпсээннэр бааллар. Олортон биирэ уоспа ыарыы абааһытын кытары харсыыта. Уоспа ыарыыта кэлэн нэһилиэккэ дьон бөҕө ыалдыбыт, өлүү-сүтүү элбэх тахсыбыт. Ол иһин Оҕуһар Ойуунтан көрдөспүттэр: „Бу ыарыыны утары охсуһан көр.“-диэн. Онуоха ойуун кыыран барбыт. Дьонуттан кыыран ыарыы абааһытын кытта охсуһарын ким да көрүө суохтаах эбит. Дьэ иһигэр хамнаабакка олорон истибиттэр. Таһырдыа атыр оҕустар мөҕүрэхэр, харсар тыастара иһиллибит. Ойуун ойоҕо тулуйбатах дьэ аанын сэргэтэн көрбүт. Онно оҕонньоро күөх эриэн оҕус буолан баран уоспа ыарыы абааһытын кытта харса сылдьарын көрбүт. Ол дьахтар көрөөтүн кытары күөх эриэн оҕус хотторон охтон түспүт. Оҕуһар ойуун хотторон кини дьэтин кэргэнииттэн сэттэ киһи уоспаҕа ыалдьан өлбүт. Оҕуһар ойуун олорбут алааһа Куоҕастаах соҕуруу тумула. Көмүллүбүт сирэ Дьаннаах күөл арҕаа кырдала.

Дьөһөйон Ойуун. Саһыл ойуун быраата Дьүлэй кэлэн Липпэлээххэ олохсуйар. Кини сиэнэ Дьүлэй ойуун буолар. Саһыл ойуун өлбүтүн кэннэ Оттоох эбэ икки Липпэлээх ыккардыгар аранастыылар. Аранаһа сууллубутун кэннэ Дьөһөйон ойуунна этиттэрэн, Саһыл ойуун унуоҕун Ураһалаахха илдьэн көмөллөр. Дьөһөйон ойуун ол кыыраарыгар Саһыл ойуун этиттэрбит: “Эн Оттоох эбэҕэ буһук саҕана кус ыла сылдьан ууга өлүөн.”- дэппит. Дьэ ол этипитин курдук Дьөһөйон ойуун оннук суох буолбута.

Чөппөө уола ойуун Хоптолоох алааска олорбут. Иванов К.П. ахтыытын аҕалабын:

-Слепцов Дарбыан Намтан төрүттээх Аккымньыа диэн үтүө майгылаах, кэрэ дьүһүннээх ойохтоох этэ. Аккымньыа ыалдьан хаалбыт, онуоха Дарбыан ойууну аҕалан кыырданан ыарыытын тохтотуохха дии санаабыт. Хоптолоохтон Чөппөө уола ойууну аҕалбыт. Дьахтар кыырдарага сөбүлэспэтин иһин, икки күүстээх киһи Тыһпаа Бүөтүр уонна быраата икки илиититтэн тутан биэрбиттэр. Ойуун кыыра -

кыбра хоннобун аннынан эргийэн тахса - тахса дьүһүйбүт. Онуоха Аккымньыйа үөхсэ, ойуун көхсүгэр силлии турбут. Онон ойуун эмтээн үтүөрдүбэтэҕэ үһү.

Сөрүөкэп Уйбаан ойуун. Бэдэрээччиттэри кытта айаннаан кэлсибитэ. Кини Сыралта хоту кырдалыгар олорбута. Эмчит ойуун этэ диэн хайгыыллар, дүһүрүн тыаһа үчүгэйэ бэрт этэ диэн ахталлар. Сөрүөкэп ойуун ыалдыбыт киһиэхэ кыбра олорон ытыһын охсунар үһү. Ытыһыгар хаан тахсан кэллэҕинэ: “Киһигитин кыайан быһаабатым, өлөр буолла .“- диэн түмүктүүр үһү. Дьону үчүгэйдик хааннаан ыарыыларынан ылара . Чап уустара уус төрдүттэн этиттэрэн ыарыйдахтарына баран кыыран сизэр-туом толороро.

Сөрүөкэп ойуун.

Колхоһу тутуу кэмигэр олус кииннээһин саҕаламмыт, байдыбыт диэн киһиргэнэр кэмнэригэр, Сөрүөкэп ойуун көрүү көрүүлэммит: „Аны биэс уонча эрэ сылтан таҕыста, ол кэнниттэн күөл иһигэр, „ Прожектор“ колхоз сиригэр биир да буруо кыһынны өттүгэр көстүбэт, арай сайын биир эмэ сиргэ буруолуур дьиэлэр бааллар, отчуттар киэннэрэ быһыылаах. Бу да олоххут олус уһаабат чинчилээх. Мин көрүүбэр оннук ! “- диирэ үһү.

Тэскэр Уйбаан.

Сарыла хайатын үрдүгэр кэлин куорат тутуулар буолла. Түһээн көрдөхпүнэ хастыы да этээстээх таас дьиэлэр көстөллөр. Дойду буолар кута түһэн турар сир“- диирэ. Ити хайаҕа бөрө сиир ото баарын, дьааты сизэн баран ол оттоох сиргэ тийбит бөрө тыыннаах хааларын кэпсиирэ.

Чабычахаан удаҕан. Хансыыр үрэхтин үрдүгэр Ааныстыыр олорбута. Кини олоһун таһыгар Хомустаах алааска Чабычахаан олоҕо баар. Былыр кини аатырбыт удаҕан эбитэ үһү. Ол гынан баран кини туһунан үһүйээннэр суохтар.

Булгунньахтаахха ойуун көмүллэ сытар, ойуурдаах улахан булгунньах баар.

Хотунаа удаҕан. Кини Балаҕаннаах алааска олорбута. Хотунаа удаҕан Тараҕай Тайыла кыһа Хонхо Ылдьаа уолугар Кыһылба Киргизлэйгэ Кэргэн тахсыбыта. Кини уолаттара эрдэ өлбүттэрэ, кыһа Марфа Егоров Михаил Ньюкулаайабыска-Буччукаа Мэхээлэтигэр кэргэн тахсыбыта. Кини ойуун курдук кутурара уонна дүһүрдээҕэ. Дьону эмтииринэн биллибит, көрүүлэнэн инники олоҕу кэпсиирэ үһү.

Сакырыя ойуун Сииктээххэ олорбут. Сииктээх оҕонньоро диэн аатын ааттаппат ойууннара.

(Иванов Калинин Проконьевич – Халыана оҕонньор ахтыыта.)

Кучукаан удаҕан.

Былыр үрэх баһыгар бытанан олорор ыалларга эмчит диэн билинни курдук, суох этэ. Арай, улуус кииннэригэр , Ньюрбаҕа уонна Куорамыкыга , луохтуурдар бааллара буолуо . Ол иһин киһи ыарыйдаҕына , ойууттарга кыырданан эбэтэр удаҕаттарга илбиттэрэн эмтэтэллэрэ.

Сарыла үрэгин төрдүгэр , Сонто Кириэскэ, икки удабаттар олоубуттар. Кырдыаҕаҥа аатырбыт Чабычахаан , эдэрэ Кучукаан удабан диэннэр. Чабычахаан удабан өлбүтүн кэннэ, Кучукаан кырдьарын саҕана икки хараҕа суох буолбут, Кучукааны билэр дьонноро сүрэхтэммит аатынан Балааҕыйа диэн ыныраллара. Ким эмэ ыарыйдаҕына көрдөһөн, аттаах сыарҕаҕа олордон илдэ бараллара. Кини имэрийэн-томоруйан, илбийэн эмтиирэ, от ыйыгар хомуллубут эмтээх от уутун иһэрдэрэ. Эмтээбит манньатыгар ылбыт астарын балык хабаҕын аттаран тикпит халаабыһыгар уктан кэлэрэ уонна ыалларыгар түнэтэрэ. Сайын дьонноро окко бардахтарына, кыра Уйбааны бүөбөйдиирэ. Ол иһин Уйбаан улаатан да баран, кинини эбэтин курдук күндүтүк саныра.

Биир дьыл Тэскэр Эниэнтэй уонна Хара Уола , куолуларынан , Сонто Кириэскэ сайылыктарыгар тахсыбыттара .

Саас Сарыла үрэгэ халааннаан оттуур ходуһалары бэркэ ньүөлсүппүтэ, от бөҕө үүммүтэ. Сарыла батыытыгар баар киэн толооннору , Сонто Кириэстэн өрө, көс кэринэ сири, оннооҕу ыаллар үллэстэн оттууллара. Сарылаттан биэс биэрэстэ курдук сиргэ, Бэс үрэххэ, эмиэ уонча ыал олорон оттууллара. Уонча саастаах Уйбаан уонна Тоорукча от охсуутугар уонна муньуутугар көмөлөһөллөрө, от кэбиһиитигэр оҕус сиэтэллэрэ. Сайынны күнү өлүмнэһэн, сарсыарда күн тахсыаҕыттан кириэр диэри, үс толору омурҕанна үлэириллэрэ. Атырдыах ыйын ортотугар уот кураан буолан , ойуур баһаара Эдьээн диэки турбута . Ол баһаар Сарыла уонна Бэс үрэх бастарыгар чугаһаабыта. Үрэх сэтиэнэҕэр киридэ да , биридэ салаан кэбиһэр кутталлааҕа. Сайын устата оттоон муннаммыт отторо умайарыттан ыксаан, турар –турбат барыта от үлэтин быраҕан , тыаҕа уот умуруора барбыттара. Оччотооҕуга туох сэл, техника кэлиэ баарай, тоҕоостоох сиринэн маһы солоон, лаппаакынан сири хараардан баран, манаан кэтэһэллэрэ да, тыал түстэр эрэ, уот аар-тайҕаны сиэн айаннаан барара. Бөлкөй ойуурга сүрдээх төлөн өрө уһууран тахсара, тула турар мастар төбөлөрүн үмүрү тардан ылан , кыһыл төлөн халлаанга уһууран тахсаатын, туох да мутуга да , мутукчата да суох кураанах тиит умнастара хороһолоһо түһэллэрэ. Мас умнастара көнөллөрүгэр умайа сылдыар мас төбөлөрө ыраах эһиллэллэрэ уонна хойуу буруо сатыылыыра. Дьон быһан дуомнаабыт сирдэрин кэтэҕэр саһан сыталлара, хойуу буруоттан чачайан муох быһыгар тыына сатыыллара. Буруоттан аһыйбыт харахтарын уутунан сууналлара.

Өр-өтөр гыммакка , уоттаах мутуктар онно –манна түһэн , тула өртүлэрэ кутаа уот буолан барара. Дьон нэһиилэ куотан тыыннарын тэскилэтэллэрэ. Киэһэ күн киирэн салгын, от-мас сиигирэн бардаҕына , уот арыый сөҕүрүйэрэ оччоҕо толоон саҕатынан утары уот ыталлара уонна хойуу сэбирдэхтээх хахыйахтары холбуу баайа сылдьан ууга уга-уга , уоту сабыта охсоллоро. Нөнүө күнүгэр тыал түстэҕинэ, уот ат сэлиитинэн айанныра. Ол курдук дьон хас да күн утуйалларын, аһыылларын умнан, уоту кытта охсуһа сатаан, танараттан көрдөһөн, уокка ас кээһэн, ойуунунан кыырданан көрбүттэрэ да, туһа тахсыбатаҕа. Ойуур суостаах баһаара кыһыл төлөнүнэн ыһахтанан, хойуу буруоннан күнү-ыйы бүдүгүрдэн , оттоох Сарыла уонна Бэс үрэхтэр төбөлөрүгэр тийэн кэлбитэ. Икки хараҕа суох Кучукаан удабан уончалаах Уйбааны уонна Тоорукчаны кытары дьиэҕэ хаалаллара. Уолаттар ынахтарын хомуйан аҕаллахтарына ыан, дьиэ үлэтин толорон түбүгүрэллэрэ. Оҕонньоттор, эмээхситтэр киэһэ киирэн Балааҕыйаттан көрдөһөллөрө: „Хайа эдьийбиэт, Айыы танарабыт

абыраатын, көмөлөстүн. Уот аар-тайңаны кыһыл төлөнүнэн салаан, биһиги түбэбитигэр киирэрэ чугаһаата.Дьэ, хайдах этигиний, үрдүк мэнэ халлаантан ардахта ыңыран кулууй, уоту умуруорартан абыраа“...

Кучукаан удаған санаата түмүллэн, сирэйэ кубарыйара уонна

киһи суоҕар ис-иһиттэн иэйэн, ботугураан санартаан ыла. Уйбааннаах Тоорукча эдьийбит Балааҕыйа кыыраары гынна дуу диэн, дук –дах , куттаммыт курдук кэри-куру сылдыбаллара .

Биир сарсыарда Кучукаан оҕолору ыңыртаан ылбыта:-Тоҕойдоруом, Уйбаан, Тоорукча , кэлин эрэ. Уот сатыырыттан ааста. Үрдүк мэнэ халлаантан ардах көрдөһөн көрүөм . Ити көлүкэҕэ миигин киллэрин , - диэбит.

Оҕолор уу кытытыгар Кучукаан удағаны сизтэн киллэрбиттэр. Дьэ, онно Кучукаан удаған алҕаан барбыта. Сотору-сотору далланнаан ыла. Куоҕасты хахаара- хахаара, чүөмпэ ортотугар оройунан түспүт уонна умсан хаалбыт. Онтон харбаан кытыыга устан тахсыбыт. Эмээхсин тонмута сүрдээх эбит.Оҕолор эмээхсини икки өртүттэн,сизтэн таһааран, таныннара оҕуспуттар .Кучукаан дьэтигэр кэлэн баран оҕолорго эппит: „Кырдьар сааспар уот туран , эрэй бөҕөбүн көрдөрдө.Киэһэ түөртүүр сағана арҕааттан этиннээх хара былыт тахсан ыаҕастаах уунан кутуоҕа, ойуур баһаарын умуруоруоҕа.Бар-дьоммор көмөлөстөбүм буоллун....“

Киэһэ кырдык Кучукаан удаған эппитин курдук күүстээх, дохсун ардах түспүт уонна баһаары умулуннарбыт.Ол курдук Кучукаан удаған этиннээх ардағы уккуйан аҕалан, ойуур баһаарын умуруорбутун туһунан номох кэпсээн көлүөнэттэн - көлүөнэҕэ бэриллэн кэллэҕэ.

(Тэскээрэп Уйбаан ахтыыта).

Муос ойуун Тиис ойууну кытта Иирэлээххэ биир улахан элгээн икки баһыгар олорбуттар. Кургуом бэрт былдыһан тахсалларыттан сирэ уота көнүрүтэ түһэн, ото – маһа эриллэ үүнэн кэлин дьон олорбот сирэ онордубут диэн иккиэн көспүттэр.

Хобдьол ойуун Күөххэ олорбуга. Боссоной диэн бырааттааҕа, Хара уол диэн уоллааҕа. Уола слорбут сирэ „ Хара Уол улуучуйата“ дэнэр.

Иичээн Миитэрэй. Бэс үрэххэ чүөмпэ үрдүгэр олорбут. Ким тугу кэпсэтэрин көстөөх сиртэн көрөн олороро үһү. Бэйэтэ ойууннаабатах. Ойуун кыайбатах абаһытын, ханна сасытын ойуун барбытын кэнниттэн кэпсээн биэрэр эбит. Биирдэ тарбыях абаһыта ойуунтан куотан хотон боруогар сасытын ол ыалга этэн биэрбит. Бэйэтиттэн көрдөһөн көмөлөс диэбиттэрин, туох да иһин буолумматах, бэйэҕит итии чоҕу ылан үрдүгэр кутан кэбиһин, туох да уустуга суох дьыала диэбит.

Оҕолор дьээбэлэнэн алаадьынан оонньоон уоту аһаппыттар: „Ээри Миитэрэй көрөбүн дуо?“- диэн күлүү гына – гына. Сарсыныгар балтараа биэрэстэ курдук сиртэн тийэн кэлэн бэйэбин аһаппакка, уоту аһаппыккыт, ирээппин аҕалын диэн ордубут

алаадьыны барытын хомуйан сиэн кэбиспит, итиэннэ итинник оонньообот буолун диэн сэрэппит.

Сарыла түбэтигэр биир көтүтэр киһи олоро сылдыбыт. Кини туох да иһин дьон баайа диэн көтүтэн ыларга сөбүлэспэтэ үһү. Арай табаахтарыттан кыратык сөбүргэнэ үрдүгэр баран иһэр айан дьонуттан бэриһиннэрдим диэн хааллаттарар эбит. Улаханы да көтүтэр кыахтаах буолуохтаах диэн, дьон биирдэ бэрибиэркэлээн, ааһан иһэр эттээх дьонтон эмискэ кыыннаах быһаҕынан ойбоһоско анньан соһуппуттарыгар биир атаах эт балаҕан үрдүгэр кэлэн түспүт. Онно сүрдээҕин кыһыран, төттөрү илдьэн биэрин диэбит. Атынан сырсаан илдьэн биэрбиттэрин, аны анараанньылар akkaаcтаммыттар: „ Улахан киһилээх эбиккит, толугун итинэн ылын, биһигини аны тыыппатын,“ - диэн көрдөспүттэр. (Бу киһи аата көтүтүллэн суруллубакка хаалбыт).

(Тэскээрэп Иван Иннокентьевич ахтыыттан)

Тиис ойуун.

Тиис Ойуун (1810- 1900) атын сиртэн айаннаан кэлэн ыалга хоммут. Атын аһата ытан кэбиспит. Сарсыныгар атын көрдөөн Суурт Мэнэтиттэн булан ылбыт.

- Бу алааска киһи олохсуйуох үтүө алааһа эбит, онон манна олохсуйар эбиһин диэбит. Бу алааска ити курдук олохсуйан хаалбыт. Өлөрө чугаһаабытын кэннэ булгунһаҕар иин хастарбыт. Мэнээх Мэхээлэни соруһан үрдүгэр ампаардаппыт. Иинин иһигэр дүнүрэ, кыыраар таһаһа баара дириллэр. Оҕонньор кырдыан баран олоодоһуна тиһин икки аһыта таһса сылдыар, сүрдээх ыарахан хааннаах киһи үһү. Ол иһин Тиис ойуун диэн ааттаабыттар. Тиис ойуун чугас ыалларыттан киһи өлөр буоллаһына дүнүрэ тыаһыра үһү. Тыыннааһар кыыраарын тухары дьонно үтүөнү онорон, ыарыһахтары эмтээн, сиэри- туому тутуһан кэллэҕэ. Улахан ойуун унуоҕа өр сылларга турар үһү.

Былыр аран ыарыы өрө туран мунутаан турар кэмигэр, дьэни түннүктэрин саптаран баран, бүгүн күрсэр үлэхтээх күнүм, туох да буолтун иһин көрө сатаайаххыт, диэн бобон баран, Тиис ойуун аран ыарыыны кытта күрсэ диэн ааттаан таһсан барбыт. Өр өтөр буолбатах, тыас бөҕө буолбут, ону көрөөрү гыналларын бобуу күүһүттэн куттанан, оҕону – дьахтары түннүккэ - үөлэскэ чугаһаппакка улахан дьон манаан олоруттар. Ити кэмнэ хотонно үлэлии сылдыар дьахтар баара, хотон түннүгүн сэгэтэн көрө охсубут, ол кэнниттэн тыас – уус мэлис гынан хаалбыт. Итинник түбэлтэҕэ ойуун өлүөн да сөп эбит. Тиис ойуун туох да буолбатах эрэри, сүрдээҕин кыһырыбыт: „Сир үрдүттэн симэлитэrim хаалла, хайаһыт эрэ көрөн, хараһым будумах буолан хаалан куоттардым,“ - диэбит. Ол Аран иччитэ куотан иһэн кимнээххэ эрэ таарыйан: „Оҕом үлүйэн өлөн эрэр,“ – диэн көрдөспүтүгэр, куобах суорһаны быраһан биэрбиттэр, онно үөрэн: „Аны бу диэки хаһан да үктэниэм суоҕа,“ - диэн андаһайан ааспыт. Тиис ойуун ампаардаах унуоҕа Суурт Мэнэтэ диэн сиргэ баар. Тиис ойуун баарын кэлин да биллэттиирэ үһү. Биирдэ, Суурт бааһынаатыгар бурдугу кылааттаан кээһэ сылдьан, Куккуук Мэхээлэ (Павлов Михаил Николаевич) тылынан оонньоон баппатаһын кырдыаһастар буйан көрбүттэр, ону истибэккэ киһилэрэ: „Тиис ойуун бааргын дуо? Баар буоллаһына биллэр!“ - диэн туран кэлбит. Эппит тыла дорһооно сүтүөн иннинэ, арай техника тыаһын курдук тыас иһиллибит, улаханна уурбакка турдаһтарына, маһы маска охсон эрэр курдук тыастара улаатан кэлбит, ол диэки хайыспыттар, Суурт Мэнэтиттэн сүрдээх хара холорук үлтү

ытыллан тахсан кэлбит, дьон ыксаан Куккуук Мэхээлэни ыйан биэрбиттэрин, киһилэрин үлтү сөрөөн охторбут, онно Чөлбөө Өлөксөй өй булан: „Эдэр киһи алҕаһаабытын бырастыгы гын! Убайбыт аһын – харыһый! Аны хаһан да ааккын ааттатыахпыт суоҕа!“- диэн ааттаһан туран алҕаабыт. Кини көрдөһүүтүн ылынан тохтоон хаалбыта диэн, билигин дьон үксэ билэр кэпсээнэ баар.

Багда Баһылай (Прокопьев Василий Калинин) биирдэ иһэн баран, Баалыкайтан Хаамар Баһылайдаахтан тахсан, итирик туруктаах Бэс күөлүгэр Павлов Сэмэннээххэ барбыт. Нөнүө күнүгэр Бэс күөлүн сыырын хаһан бурҕата сылдыарын эдьийэ Сөдүөрэ (Федора Самсоновна) булан, дьиэтигэр киллэрэн утутан кэбиспит. Кэлин турбутун кэннэ ыйыталаспыттарыгар, Тиис ойуун унуоҕун таарыйан эһэ өлөрөрүн суоҕун ыйыталаспытын эппит. Онтон кыһыран оҕонньор дьээбэлээбитин, бүтэйтэн хаайтаран, төттөрү - таары сылдыан, ыксаан аннынан хаһан тахсыбытын кэпсээбит. Сууртан Толоонно тахсарга кырдык, сибиинньэни туппут былыргы бүтэйи төттөрү - таары сылдыан хаспыта баарын, билэр дьон кэпсииллэр. Киниэхэ эһэ сыбаайбалыыр сиригэр этэн биэрбит. Василий Калинин Прокопьев кэлин, өр кэмнэ Кэнтиккэ биригэдьиirinэн үлэлээбитэ.

Остобунай кыһа.

Сэбиэскэй былаас ойууну, удаһаны кырдыктамматтын көрдөрөргө анаан, сэбиэттэргэ соруудаһан айдарыылаах дьон унуохтарын хастарар дьаһалын толорон, Николаев Данил Николаевич (Сэбирдэх), Николаев Павел (Таһах Байбал) буолан Остобунай кыһын унуоҕун хаспыттар, ону тастарыгар туран Буччакаа Өкүлүүнэтэ, Баабый кыһа Баабыла көрөн турбуттар. Өлбүт киһи тыныраҕа үүнэ сытар буолар үһү, ойоҕосторун быһыһынан курдатты тахсыбыт буолан биһилэҕин, сүһүөх өттүнэн арааран ылбыттар. Сахалы симэхтэрин барытын хомуйан ылан баран, Куорамыкыга туттара Байбал барбыт. Баран иһэн Булгунньахтаахха Тоһуччук Баһылайдаахха (Васильев Павел Васильевич аҕатын аахха) таарыйбыт. Орон атаҕар дуу, олоппоско дуу аргылыгы бырахпыт соно, чэйдии олоодоһуна тыһаан туран кэлбит. Тоһуччуктаах ыксаан, тугу илдьэ иһэрин ыйыталаһан, үлтү мөнөн төттөрү үүрбүттэр. Төннөн кэлбитэ аны Сэбирдэх ыксаан олодор үһү, илэ киирэн ирдээн таһыста, илдьэн төттөрү көмө охсуохха диэн буолбут.

Кэлин Сэбирдэх бандьыттарга түбэһэн кыыллыгы сэймэктэнэн өлөрүллүбүт, Байбал хаайыыга түбэһэн барбыт, төннүбэтэх.

Остобунай кыһа күн дьаһырдаһына туос тыһынан Липпэлээҕи быһа эрдинэн унуоҕар барарын, кэлин хойукка диэри дьон көрөр буолбут.

Өөкөй Өлөксөй (ойуун).

Сэбиэскэй былаас мунутаан турдаһына, дьону эмтиирин тохтоппотох ойуун Өөкөй Өлөксөй буолар. Бастаан утаа бопсуу баар эрээри, кистээн кэлэн тойоннуун – хотуннуун эмтэтэллэр эбит. Кини киһи мунурдааһыттан ураты ыарыһыны үксүн кыайара үһү. Үрдүк үөрэхтээх быраастар кытта: „Сахалы эмтэтэн көрбөккүн дуо?“- диэн, кистиин – саба ыарыһахтары ыйан ытталлар эбит. Кини хаан барыһын, „көрөр буолбуту“, төбөнөн буккуллубут дьону, иэрийэринэн ыалдыбыт оҕолору, детистэн саҕалаан баас буолуу бары көрүнүн, быар ыарыһын киһилээбэтэ үһү.

Өөкөй Өлөксөй. Билинни ойуун, тимир уһаарбыт уус. Тонуо үрэҕин үрдүгэр Куоҕастаахха олоорто. Кыратык кыыра, көрүүлэнэрэ үһү. Кини икки уола Аҕа дойду сэриитигэр өлтөрө. Уола Васильев Савва Алексеевич ыал киһи уонна хас да оҕолордоох.

Өөкөй 70 – ус сылларга диэри эмтээбитэ биллэр. Өлөрүгэр дьиэҕэ буолбатах, сиргэ өлбүт. Оччотооҕу кэмнэ мунан өлбүт диэн быһаарбыттар. Өлүгүн Сууртан булбуттар.

Мэнээк Мэхээлэ.

Сабар маарыгар үс тэһэтинэттэн ордук сири саха хотуурунан биир түүн иһигэр охсон бүтэрбит. Лонсо оҕонньор күүлэй оноробун диэн сэттэ киһини батыһыннаран иһэрин утары көрсөн: „Итинэйкээн кыараҕас сиргэр бачча элбэх киһилээх киирэн иһэҕин дуо?“- диэбит. Ити курдук кыра сиргэ күүлэй биллэрдэхтэринэ дьээбэлэнэр идэлээх эбит. Биир түүн охсубут сирдэриттэн „Түктүйэлээх“ 3,5 тэһэтинэлээх.

Сакылааттаһан баран, „Кута“ диэн түгэҕэ биллибэт дьэбэрэ буолан сытар сири, охсубут отун үрдүгэр сабыта үктээн, ортотунан быһа охсон тахсара үһү. Үкэ алааһы аттаах киһи хаамтаран иһэрин кытта тэннэ охсон тахсара дииллэр.

Аанһаахха баран, кимин биллэрбэккэ туораттан киирэн, кургуом бастаан кэлэр эбит. Кургуом хотуурун сүгэ сылдыар идэлээх, төһө да өр охсон баран, сылайбытын биллэрбэт эбит. Хотуурун ким онорон биэрбитин билбэккэ хаалбыттар, Чап ууһа охсон биэрбит саха хотуурунан диэн кэпсэнэр.

Күүстээх Өөкөй (Васильев).

Өөкөй Өлөксөйү Батаакап баай атыһыттыыр кэмигэр, бэдэрээччит быһыытынан илдэ сылдыбыт. Сүрдээҕин эрэнэрэ үһү. Куруук айанна сылдыар дьон бэйэ – бэйэлэрин билсэр буолан, үөрэ – көтө көрсүһэр буоллахтарына, биирдэ симиэбийэ дьиэҕэ арыгылыы, хаартылыы олорор сэттэ киһиэхэ түбэспиттэр. Дьонноро киэптээн – киэбирэн барбыттарыгар Өөкөй улаханлык кыһырбыт, ону Батаакап көрдөһөн уоскупут уонна чугас баар дьаам дьиэтигэр баран хоммуттар. Хоно сытан: „ Өлөксөй, итиччэ элбэх киһини хайаары гыммыккыный?“- диэбит. Онуоха, киһитэ бобо кыһыра сытан: „Бастаан эйигин саҕаҕыттан ылан таһырдыа быраҕыам этэ,“ - диэбит. „Эмиэ ол тоҕо?“ диэбитигэр. „Дьыалаҕа иҥнибэтин,“ - диэн эппит. „Киһи уһуоҕа кэбирэҕэ бэрт, ааны бүөлүү туран, түөстэрин көтүрүтэ түһэн өлөртүөм этэ, биир да киһини таска таһаарыам суох этэ,“ - диэбит. Биирдэ Аанһаах суолугар ыдыгынтан сана тахсан истэхтэринэ, төһө эмэ туоруур сирдээхтэрин үрдүнэн утары астаран кэлэн, атын улуус бэдэрээччиттэрэ, кинилэр барар суолларын бүөлээн кэбиспиттэр. Бэйэлэригэр эрэнэр күүстээх киһилээх буоллахтарына, таһаҕаһа да суох эрээри суолу биэрбэт буолан дьээбэрсии уруккуттан баара үһү. Өөкөй туран саната – инэтэ суох тийэн анараа дьон сыарҕаттан түһүөхтэрин иннинэ, сыарҕа кэнниттэн ылан барыларын туора соһуталаан кэбиспит. Батаакап өрүскэ балыктыыр көппөһө оночотун сыыр үөһэ соҕотоҕун соһон таһааран кээһэрэ үһү.

Куорамыкы ыһаҕар Кэнттик, Үөдүгэй, Нам күүстээхтэрэ мас быстан охсуһаары гыммыттар. Онно Ооһуулаах, Тыппаалаах, Силэпсиэптэр (ол иһигэр Бүөтүр), Ньюкуускалаах, Майахатов Барылаан (Дьылла Варлаама) буоланнар баалкы оностон охсуһаары сылдыалларын билэн, Өөкөй Өлөксөйгө кэлэн тыллаабыттар. Охсуһуу

буолаары аҕай турдаҕына, киһи кыайан көтөхпөт үөл маһыттан оностуммут баалкытынан көөчүктэнэн кэлэн: „Иирдигит дуо? Алдьархайы онороору гыммыккыт, тылбын истибэт буоллаххытына, анаар кырыытыттан кулуом!“- диэн дьарыйталаабыт, онтон саллан охсуспакка тарҕаспыттар. Өөкөй Өлөксөйү билбэт киһи кэлиэ дуо, оччолорго. Батаакап баай: "Сир сибиир уйбат күүстээбэ" – диирэ үһү.

Өөкөй Өлөксөй диэн, кэлин өлбүт ойуун киһи баар, ону бутуйуман. Күүстээх Өөкөй Тыппаалаабы кытта уруулуулар.

Дорбоо Буоччата.

Дорбоо Буоччатыгар тийэ олонхоһут суох диэн бары билинэллэр эбит. Ханна даҕаны, хаһан даҕаны олонхолоо диэтэхтэринэ, akkaастаммата үһү. Ис иһиттэн бэйэтэ олонхолуон баҕара сылдыар, сылтах булла да олонхолуу түһэрин сөбүлүүр эбит. Солууру эргитэ ууран баран, онно олорон, туойан доллорутан барар эбит. Сиргэ сылдьан да akkaастаммата үһү. Тыыннаах киһиэхэ улуу диэни туттуллубатын үрдүнэн, Дорбоо Буоччата диэн улуу олонхоһут буоллаҕа дии, онно тэннээри гынабыт дуо?- диэн өһүргэнэллэр эбит, атын олонхоһуттар.

Дорбоо Буоччата Үрдүкү Суут уурааҕынан сүүрбэ биэс оруосканан таһыйыллыбыт киһи буолар. Кини II Үөдүгэйтэн Кэнтик туһунан арахсан барарыгар Орто Атаҕы уонна Мунһаҕаны Үөдүгэйгэ биэрбиттэрин утарсан өр кэмнэ сууттаспыт киһи. Таһыйыллан да баран сууттаһарын тохтоппотох. Боччойо кинээстээн олордоҕуна, бэккиһэннэр ити сирдэри Кэнтиккэ төнүннэрбиттэр. Кэлин Карл Маркыһы кытта биир колхоз буола сылдыыга, эмиэ бу сирдэри, Кэнтиктэн Үөдүгэй сирэ диэн биэрэн оттото сылдыыбыттар.

Сүүрүктэр.

Эр дьонно тоҕус быластаах өтүүнү куругар баанан баран, сиргэ тиэрдибэккэ сүүрүргэ Хараарбах уола, дьахталларга Тыбына сүүрүк тэннээхтэрин тыыннаахтарыгар булбатахтара үһү.

Күүстээхтэр.

Күһүн сылгыны, сүөһүнү тутууга кыһыл илиинэн тутарга күрэхтэһэллэр эбит. Эдэр сылгыны илин атаҕын умса тэбэн, охтон истэҕинэ сиэлиттэн тутуһан баран үрдүгэр ойон тахсан, сыһытан күрэхтэһэллэр эбит.

Тардык Саабата көтөрүк буолан оннукка күрэхтэспэт эбит, ол оннугар хайдах да кэийик оҕуһу муоһуттан тутан баран ыппата үһү. Хоолдьугун эрийэн өтүктээн охторон, илиитин күүһүн биллэрэн баран, муннуттан чурумчулуу тутан, соһон ханна баҕарар тиэрдэрэ үһү.

Бэргэн ытааччылар.

Былыргы чуор саанан ытааччыларга кэпсээннэ киирбит киһинэн Чаллайа буолар. Көтөн иһэр куһу талбытынан ытан түһэрэрэ үһү. Былыргы чуор саа биир буулдьалаах, билинни туоһапка курдук, уратыта айаҕынан иитиллэр. Онон түргэнник ииттии күрэххэ киирсэр. Анаан киирсии суоҕун иһин, былыр бииргэ сылдыар дьону „дьэбэлэй“ тутталлар.

Дьэбэлэйдэр туоһу буолан, чэхчы буолбутун бигэргэтиэхтээхтэр. Чаллайа хара улар кынатын кирсин чуорунан быһыта ытан, тыыннаахтыы тутан ылбыта кэпсэлгэ сылдьар.

Иккис кэпсэлгэ киирбит дьонтон Даҕайар Мэхээлэтэ эбит. Урут саа буулдьата буолар сибиныиэс суоһунан, талаһынан кытта ииттэн ыта сылдыбыттар. Биирдэ, Мэхээлэ саас эрдэ икки көһөн түспүтүн көрөн, үөмөн киирэн холбоон баран ыппыт, буулдьата иккис куһун курдаттаабатаһын билэн, быһаһынан олуйан ылан баран, уот отто охсон, буулдыа халыыбын былыр илдэ сылдыаллар, чэйдии олорон хаттаан ууларан кутталлар эбит, оннук кутта охсон баран өссө манаан үһүс көһөнүн өлөрбүт. Биир буулдыалаах киирэн баран, үс көһөннөөх тахсыбытын туһунан бэрт өргө диэри кэпсэлгэ сылдыбыт.

(Алексеев И.Н. архивыттан).

Силипсиэптэр тустарынан

Остобунай Хараҕа суох диэн уоллаах. Хараҕа суохтан Байбал-кинээс төрөөбүт. Байбал-кинээс уола Мэхээлэ Силипсиэп кинээс олус ымсыы, баай, баттыгастаах киһи үһү.

Биирдэ нэһилиэгин чаһардарын мунһан бэйэлэрин көлө оһустарынан сиир отун тиэйтэрэн күрүөтүгэр кээстэрбит.

Онно көрбүтэ биир Мукур диэн киһи от тиэйэр саадьаһай оһуһа олус эмис уонна улахан көлө баарын көрөн инсэрбит. Үлэһиттэр чэйдии киирбиттэрин кэнниттэн ынахсыт дьахтарыгар эппит:

-Ити саадьаһай оһуһу киллэрэн хотонно баайан кэбис-диэбит.

Дьоннор дьэилэригэр бараары тахсан көрбүттэрэ биир оһус суох. Ыксал буолар. Көрдүүллэр. Суолун хайа сатыыллар. Булбаттар. Көлөлөөх киһи хотон аанын аһан көрбүтэ: бу киирэн бааллан турар эбит. Мэхээлэ кинээскэ киирэн:

-Оһуһум эн хотоннор турар. Ыллым. Тоһо баайтардын?-диир.

-Ити далга кунаттар сылдыаллар. Онтон биир кунаны ылан бар. Улаханын эмиһин иһин, соруйан атастаһаары баайтарбытым. Эбиитин харчы эбиллиэһэ. Хойут ылыан-диэбит.

Онон ол кыра дьаданы киһи үчүгэй оһуһун оннугар абааһы дьүүкээ кунаны ылан барбыта үһү.

(Тумус Мэхээлэ Удьуор үөрэһэ. стр. 34-35)

Сэмэн Силипсиэп

Байбал Силипсиэп кинээс бииргэ төрөөбүт инитэ. Бу убайын курдук, мөлтөх, ымсыы, баттыгастаах, хара дьай санаалаах киһи буолбатаһа үһү. Үтүө-мааны, көнө киһи үһү. Дьаданытык олорбут.

Ойоһо эппит:

-Абаһабыт курдук атастаргыттан-доһотторгуттан ааттаһан-көрдөһөн ас амтаннааһын аһалан оһолоргор амсапат буоланһын.

Онуоха аһы олорор хамыйаһын остуолга талыр гына быраһан баран:

-Бу да эмээхсин, ол харах уутун тоѳон туран биэрбит бэрик астарын саны олон аһаабыт туох амтаннаах буолуой? Син биир тиит үөрэ курдук сымсах буолар. Ол кэриэтин бэйэ көлөһүнүнэн астаан аһы олорор, бу, бэспит үөрэтэ барахсан минньигэһин-диэн баран бэһин үөрэтин баһан ылан баран "сып" гыннарбыт үһү.

Сэмэн Силипсиэп холооно суох күүстээѳэ үһү. Убайын курдук мөлтөх буолбатах үһү. Ону кистээн сылдыбыт. Былыргы сиэринэн.

Саас быһыкка киирэн балыкты олон үөл хатыны, быһах угун курдук, олуктаан быһан баран хам тутан кэбиспитэ, чыыппаан курдук, ыһыллан хаалбыта үһү.

Биир кыһын Ньурба улууһун баайдарыттан бурдук атыылаһа барбыт. Биир улуу ыал кыыстарын сыбаайбата буолаары турарыгар түбэспит. Дьэилээх көрдөспүт:

-Үчүгэй аҕай көрүннээх киһи эбиккин. Миэхэ тохтоон мүһэ тардыһар киһи буолбаккын, ээ. Манна тардыһар киһитэ суох буолан олоробун,-диэбит.

-Ханна да, кими да кытта тардыһан көрбөтөх баҕайыбын. Хоттордохпуна сагарыа суох буоллаххытына тардыһан көрүөм,-диэбит.

Күтүөт кэлбит. Дьон мустубут. Сыбаайба буолбут. Сэмэни көрдөрбөккө быыс иһигэр ордон унуоѳу туттарбыттар. Утарылаһааччыта кэлбитигэр көхсүн этиппит:

-Омук киһитэ суон өттүн тут, диэбит.

Онуоха анараанныта:

-Сарсыннаах соѳус киһи олорор эбит ээ,-диэн баран мүһэ тардыһан хотторон кэбиспит.

Дьэилээхтэр үөрэн уруйдуу түспүттэр. Манньатын 25 солкуобай харчыны, атын тардытынан бурдугу ылан кэлбитэ үһү.

Бу кэпсээннэри үһүйээннэри Боччоомо уола Халыана уонна Кэлтэнээ уола Одьоох Ыстаппаан сэһэннэринэн уларыппакка суруйдум. Маннык кэпсээннэри үһүйээннэри хомуйан булан истэн, мунньан удьуор сэһэнэ диэни оностулар. Былыр уостан-уоска этэн, кэпсээн биэрэллэрэ үһү. Билигин киһи кумааѳыга сурукка тиһэн кэбиһэрэ тоѳо сатамат буолуоѳай? Сатанар.

Оннук муньулла туруохтаах. Бэйэтэ туспа кинигэ буолуор диэри. Туох куһаҕаннаах буолуой? Бэрт буолуо этэ.

Бу буолар баай диэн. Ыл, удьуор тулхадыйбат, туохха да сыаналамат баайа. Кэлэр көлүөнэлэргэ наадалаах.

(Тумус Мэхээлэ Удьуор үөрэѳэ стр.35)

Силэпсиэп Бүөтүр.

Өөкөй Өлөксөй буойан тохтоппут охсуһуутугар кытта кэлбит Силэпсиэп Бүөтүр, улахан күүстээх дьон ахсааныгар киирсэрэ үһү. Сэбиэскэй былаас Бүлүү куоратыгар олохтоноругар, хаалла сытан хаайы аанын хайа тэбэн, элбэх хаайыылааѳы быыһаабыт.

Бу дьон Страватов Петр Христантович уолун хамаандатынан сэриилэспиттэр уонна Бүлүү куораты бандьыттартан босхолообуттар.

Слепцов Петр, Иванов Николай (Кутургуйа) Сэбирдэх кэнниттэн сэбиэттээбит киһи, бандьыттартан саһан Оттоох Эбэ бэһинэн, Дыйангынан сылдьан Оттоох Эбэҕэ олорор Кэргэн Ньюкулайдаахха чэйдииллэр эбит. Оҕолору кимиэхэ да этэйэххит диэн бопсоллорун, кыра оҕо сылдьан Иван Николаевич өйдөөн хаалбыт.

(Алексеев И.Н. архива.)

Кэнттик нэһилиэгэ тэриллитэ.

1899 сыллаахха тохсунньу 30 күнүгэр Саха сиринээһи Областной управление 2 Үөдүгэй нэһилиэгиттэн Остобунай уонна Чап аҕа уустарынан Кэнттик нэһилиэгин арааран тэрийэр туһунан уураах таһаарбыта.

Бу икки аҕа ууһугар оччотооҕута 156 ыал баар эбит. Нэһилиэк бастакы кинээһинэн Семенов Михаил – Боччойо кинээс эбит (1858-1944 с. олорбут киһи). Боччойо бэйэтэ тимир ууһа, уон биир оҕолоох халын аҕа ууһун баһылыга буолар.

Кэнттик нэһилиэгин дьоннорун биир биллибит сүдү идэлэринэн тимири уһаарыы уонна уһаныы буолар. Кинилэр Чап уустара диэн аатыран Үс Бүлүү үрдүнэн үтүө ааттара ааттаммыт, үөһээттэн айдарыылаах уустар этилэр. Оччотооҕута соҕурууттан, атын хайа да сиртэн тимир тэрил, иһит - хомуос суох эрдэҕинэ алаас-алаас ахсын олорор саха ыалларын тимир тэриллэринэн толору хааччыйбыттара. Саха сирин тыйыс, тымныы айылҕатыгар ыал буолан олорор тимир уустара сүдү суолталаахтара. Ол иһин Саха дьоно уустары олус ытыктыыллара.

Чап сиригэр алаас-алаас аайы тарҕанан олорон биир тэнэ 44 уус уһанара үһү. Бачча элбэх уус балтаһыта, күөрчүтэ, көмөлөһөөччүлэрэ холбоспуттарын аахтаахха барыта 200-чэ үлэни кыайар эр дьон үлэлээбит эбит. Ол аата, нэһилиэк бүтүннүүтэ уһаныынан дьарыгырбытыгар тахсар. Сыл ахсын 100-нэн болгуону уһааран, хастыы да сүүс хотууру, анныыны, сүгэни, быһаҕы, солууру онорон инньэ Өлүөхүмэнэн, Сунтаарынан, Ньюрбанан, Бүлүүнэн, Эдьигээнинэн, Өлөөнүнэн эргинэллэрэ үһү. Хас ыал ахсын чуор саатыттан иннэтигэр тийэ онорон тарҕаталлара. Бэдэрээччитинэн көмүстээх Алданна тийэ ыталлара. Атын нэһилиэктэр уустарын уһаарыллыбыт болгуонан хааччыйаллара.

Сир оноһуута сайдарыгар суханы, барамныыны, сиэргэни, табыыканы оноруу элбээбитэ. Кэлин борокуотунан тимир тэрил кэлэр буолтун кэннэ уһаныллара аҕыйаан барбыта.

Кэнттик нэһилиэгэр тимир рудата билигин да үрдүттэн сытар. Тонуо үрэҕин харгыларыгар, Бүлүү өрүс биэрэҕинэн Сата хайатыттан Кыһыл хайаҕа диэри икки көс кэринэ сиргэ сиргэ өрүс таһа тимириинэн баай. Дьэ ол иһин манна Чап уустара элбэхтик уһаммыттара.

Колхозтааһын иннинэ 1926 сылтан 1930 сылга дылы уус артыалын тэрийбиттэрэ. Манна 40 уус уһанан суһа, барамныы, баһамныы оноруутунан дьарыктанан Бүлүү улууһун хааччыйбыттара.

Председатель Хамаров Иосиф Васильевич, бухгалтер Харчахов Прокопий Сергеевич үлэлээбиттэрэ. Онтон Аҕа дойдуну көмөскүүр Улуу сэриитигэр Үөһээ Бүлүү промартель 40 киһилээх биригээдэтэ Тонуюҕа тимир уһааран, болгуоларын борокуотунан Дьокуускайга киллэрэн ууллааттаран сэрии сэбэ онорсубуттара. Бу уустар маннык уһаммыт түбэлтэлэрэ Саха сиригэр үрдүнэн соҕотох түбэлтэ буолар.

Кэнттик сирэ көмүһүнэн баай. 1900 сылтан 1944 сылга дылы мытаарынан көмүс уустара Тарагаев Степан – Дьаарай, Табыгысов Владимир – Чаачахай дьахтар кизгэллэрин, ытарҕаны, биһилэби, илин-кэлин кэбиһэри, бастыһаны, ыһыыр сирэйдэрин онортууллара. Кыһыннары-сайыннары Тоную батыһытынан, Даалыгырынан, Хампа хайатынан, Саахаранан, Тоную төрдүнэн, онтон өрүс биэрэгэр Булуугунан, Кыһыл хайанан көмүс сууйбуттара биллэр.

(«Кэнттик нэһилиэгэ тэриллиттэ 100 сылыгар» Мачахов А.П. 1999с, стр3-4)

Дойду үрдүнэн бөһүөлэктээһин 30-ус сылтан саҕаламмыта. Онуоха дылы ыаллар алаастарынан тарҕанан олохтооттара. Алаастарга кимнээх олохтооттарынан, сорохторугар урут олохтоот төрүттэрин киллэрэн туран, кэлин олохтоот дьоннорго тийэ Михайлов Герасим Степанович суруйан хаалларбыт матарыйаалыттан оноһулунна.

Кэнттик нэһилиэгин олохтоотторо 1926- 32 сс.

1.Хансыыр үрэгэ.

- 1.Седалищев Кирик Ильич- Хансыырдаах
- 2.Татьяна- ийэлэрэ
- 3.Седалищев Никифор Кирикович- Дьүөгэ Ааныстыырап
- 4.Седалищев Федор Кирикович

2.Булгунньахтаах.

- 1.Бырта Сүөдэрэ- Быртаакап

3.Улахан Сыралта.

- 1.Андреев Иван- Сөрүөкэп ойуун
- 2.Андреев Николай Иванович- Сөттөккөй

4.Ынах алааһа.

- 1.Сээбэс 1860 с.т.
- 2.Үссэйэ ийэ

5.Кыра Сыралта.

- 1.Таркаев Николай Яковлевич

- 2.Таркаев Савва Николаевич
- 3.Михайлов Григорий Петрович- Мэнээк
- 4.Семенов Алексей Михайлович- Буска уус
- 5.Нынныров Григорий Михайлович 1885 с.т.
- 6.Нынныров Григорий Григорьевич
- 7.Барчахов Петр 1860 с.т.
- 8.Казаков Михаил Николаевич- Хоруотаан

6.Күөнэхтээх.

- 1.Мачахов Спиридон Степанович
- 2.Мачахов Поликарп Спиридонович
- 3.Мачахов Гаврилл Спиридонович- Уус
- 4.Тотаров Гаврилл- Ханчай
- 5.Ханчаев Елисей Гаврильевич
- 6.Мындаев Степан
- 7.Мындаев Николай Степанович
- 8.Туустаах Анна
- 9.Отуроков Тимофей Николаевич

7.Тарыннаах.

- 1.Семенов Кирилл- Ойуун Кирилэ
- 2.Семенов Николай- Уобуулаах
- 3.Уобуулаахап Федот- Мэтэкийэ

8.Лүнкэ.

- 1.Семенов Михаил Семенович- Боччойо кинээс
- 2.Михайлов Кузьма Михайлович
- 3.Михайлов Герасим Михайлович
- 4.Михайлов Иван Герасимович- Уһун Уйбаан
- 5.Михайлов Степан Михайлович

9.Сэлэ Тарпыт.

- 1.Накымов Харитон Петрович

10. Саһыл Уйалаах.

1. Сиэллээх Бүөтүр

2. Сиэллээх Сэргэй

11. Татаарка.

1. Аммаев Алексей Прокопьевич

2. Прокопьев Егор Алексеевич

3. Аммаев Кирилл Прокопьевич

12. Талах Күрүө.

1. Ооһуу Ылдьаа- Чыыбылаан уола

13. Сытыыкай.

1. Петров Данил Петрович – Дуйакы Тайылата

2. Петров Самсон Петрович – Мүөттээх

3. Дуйакы Бүөтүр 1855с.т.

4. Петров Роман Петрович

14. Сэймэлэк.

1. Баһылайкаан Баһылай

2. Егоров Сэмэн – Малакыс

15. Сойуолаах.

1. Аммай Борокуоппай

2. Сергей Лесин – аҕабыыт

16. Өртөөх.

1. Оконоос Хоноһото

2. Оконосов Кирилл – Дьэнтин

3. Бөтүрүүһэ Бүөтүр

4. Бөтүрүүһэ Моисейа

5. Куллурутов Прокопий

6. Тоторов Герасим – Таныы

7. Дьанахы Сэргэй

8. Ханас Өндөрөй

9.Чылбынов Михаил Егорович

10.Куллуу Ньюкулай

17. Сурт Сэймэлэк.

1. Тумусов Степан Васильевич
2. Тумусов Федот Васильевич
3. Чөлбөкүөп Өлөксөй Васильевич
4. Килэбиит
5. Килэбиитэп Самуил

18. Кулуһуннаах (арҕаа).

1. Хойутанов Андрей
2. Елисеев Иона
3. Кэдэгэр Уус
4. Кээлигэр Мэхээлэ
5. Эниэнтэй Уус

19. Бэс Күөлэ.

1. Махчытар Ньюкулай – Ымыгчаанап
2. Танхар Ньюкулай
3. Тимофеев Бүөтүр – Уһун Өттүк
4. Кырдыаҕастыров Герасим
5. Кырдыаҕастыров Петр – Мөлөкөй

20. Хампара.

1. Үчэһэ Бүөтүр
2. Тумусов Терентий Васильевич

21. Өтөх.

1. Тоногосов Михаил
2. Тоноҕос Саабата
3. Өтөх Уйбаан

22. Тыкаак.

1. Тахтаҕайанов Баһылай (Тахтаҕайаан)
2. Хабаат Бүөтүр
3. Тахтаҕайанов Николай

23. Суурт.

1. Чочоох Прокопий
2. Олорунов Семен Иванович
3. Чыбыков Алексей

24. Баалыкай.

1. Быччылыков Поликарп

2. Егтянов Николай Андреевич
3. Егтянов Андрей – Бытыыкай
4. Баһыккаа Баһылай

25. Өлөн Күөлэ.

1. Хоросоков Самсон – Такынай
2. Ньоохоо Сэргэй
3. Хоросоков Афанасий (Хоросоох)
4. Чыбыков Петр – Чабылыыскай

26. Дирин Күөл.

1. Хамаров Герасим
2. Хамаров Иосиф

27. Тыымпы.

1. Тарагаев Степан
2. Тарагаев Дыгыдаа
3. Тарагаев Данил – Таһыр Тайыла
4. Прокопьев Иван – Быттык
5. Габышев Баһылай – Халый
6. Егоров Алексей Петрович – Энэлгэн Бүөтүр Уола
7. Иннокентьев Трофим – Ыгда

28. Сахсымыкы.

1. Лонсо Баһылай
2. Мойтохонов Тимофей Васильевич
3. Мойтохонов Кирилл Васильевич
4. Мойтохонов Макар Васильевич
5. Мойтохонов Захар
6. Мойтохонов Елисей
7. Мойтохонов Егор – Молоо
8. Мойтохонов Самсон – Турку
9. Мойтохонов Петр – Көймөөк
10. Етехов Глеб Иванович

29. Оһуруос.

1. Дорбоо Буоччата
2. Хондол Уйбаан
3. Баххатов Давыд
4. Григорьев Николай (Тартаа)
5. Васильев Василий Федорович (Хаастаах Баһылай)

30. Атырдыах.

1. Васильев Петр – Күөкээ
2. Сэрдэнэ Баһылай
3. Васильев Марк
4. Бигэ Кынаачай

5. Игнатъев Илларион – Дарбыан

31. Түөлбэ.

1. Табыгыс Тайыла
2. Табыгынанов Владимир Данилович – Чаачахай
3. Кондокутов Варлам – Чөкөр
4. Кондокутов Василий – Норус
5. Баабанньык Андрей
6. Эмньик Сүөдэр – Федоров Авраам

32. Харыйа Аартык.

1. Омукча – Ойуураптар аҕалара

33. Буччакаа Сэймэлэкэ.

1. Манкы Дьөгүөр
2. Буччакаа Ньюкулай
3. Дьында Дьарааһын
4. Бөртө Өндөрөй
5. Бөртө Сүөдэр

34. Дыйаны.

1. Кэргэн Ньюкулай
2. Боотулуу Баһылай
3. Моттоҕой
4. Чооруос

35. Ойбон Күөл.

1. Слепцов Бүөтүр
2. Слепцов Илларион – Дарбыан

36. Хагдан Оттоох.

1. Өндүүкэй Өндөрөй
2. Баһы Баһылай
3. Егор Николаев – Даалыгыр

37. Харчымах.

1. Далыгыров Дьаакып
2. Начаас Уус

38. Уолбут.

1. Уолуктай Уус

2. Сыгчыыкка

39. Ураhалаах.

1. Боччоомо Бороккуоппай
2. Иванов Калинин Прокопьевич (Халыана)
3. Кэлтэнгээ Испирдиэн.
4. Николаев Степан Спиридонович – Одьоох
5. Чохойо Моисей.
6. Николаев Давыд Спиридонович
7. Күөс Сүөдэр.
8. Мөрөй Уйбаан.
9. Хара Баһылай.
10. Васильев Митрофан

40. Оттоох Эбэ.

1. Додойуус
2. Додойуус Уйбаана
3. Бараах, Бараах Дороппууна
4. Ньюучака Сүөдэр
5. Федоров Дмитрий Федорович – Миикээ

41. Уолба.

1. Петров Дмитрий Тимофеевич (Уоччаах)

42. Күрсүү.

1. Күрсүү Ньюкулай
2. Баачча – Павлов Адам Николаевич
3. Хобуотай Килиэп

43. Сииктээх.

1. Сакарыя Бүөтүр
2. Томполуку Сомсуон

44. Дьанхалаах.

1. Дьаадыал Уус
2. Дьаадыал Өлөксөйө

45. Тиргэлиир.

1. Кээлэгэр Уус
2. Итир Барылаан

46. Батастаах.

1. Харчаа Уйбаан
2. Сэргэй Харчаахап – Бытыктаах
3. Сүөдэр Харчаахап

47. Кугуйах Кулуһуннааҕа.

1. Харчаахап Бороккуоппай
2. Дьагды Дьөгүөр

48. Липпэлээх.

1. Саһыл Ойуун
2. Сиирээки Дьэлиһизэй Уус
3. Елисеев Иван – Тот Уйбаан
4. Таһах Ньукулай.
5. Николаев Спиридон – Бүргэс

49. Хоптолоох.

1. Дьүлэй
2. Игнатъев Өлөксөй – Субулар
3. Игнатъев Илларион – Дарбыан
4. Игнатъев Софрон
5. Ойуур Уйбаан
6. Маапыйай
7. Ырыган Дарбыан
8. Бараах
9. Бараах Дороппууна
10. Нууччака Сүөдэр
11. Федоров Дмитрий Федорович – Миикээ

50. Сабар Маара.

1. Семенов Яков – Тыһаҕас Дьаакып
2. Боодох Васильев
3. Күөкээ Васильев

51. Сайылык Өкөөк.

1. Айаньытов Буут
2. Чымый Мэхээлэ
3. Айанньыт
4. Лөгөй Сэмэн
5. Ньээлир Бүөтүр
6. Куохаан Уйбаан

52. Лаһым Өкөөгө.

1. Лаһым - Петров Андрей
2. Туков Тимофей
3. Мыскаа Бүөтүр

53. Илин Өкөөк.

1. Сарыак
2. Шарапов Ньукулай
3. Спиридон Шарапов - Буска
4. Нуккуй Дьараанын

54. Чагдакаан.

1. Ньукуус Шарапов
2. Спиридон Шарапов – Буска
3. Киччээник Лэбириэнтэй - Уус

55. Көппөхтөөх.

1. Борбуохай Бороккуоппай
2. Даҕайар Мэхээлэ

56. Иирэлээх.

1. Баахтыыр Уус
2. Бэллэ Эниэнтэй
3. Атгаакы
4. Сэрбэкэ Сүөдэр

57. Дьоргуодай.

1. Быча

58. Үкэ.

1. Мэнээк Мэхээлэ
2. Кубады Никиитэ
- 3.

59. Илин Кулуһуннаах.

1. Хонхо
2. Хонхо Ылдьаата
3. Ильин Ньукулай – Хоһоо
4. Кыаһыы Өлөксөй
5. Казаков Роман

60. Балаҕаннаах.

1. Ильин Киргиэлэй – Кыһылба
2. Хотунаа Балбаара
3. Мөөчүкэ

61. Илин Булгунньахтаах.

1. Баһылай Ильин – Софотох Ойофос
2. Тонуччук Дьөгүөр
3. Бачах Байбал

62. Хахтаах.

1. Мэчигир Бүөтүр
2. Моочоон Баһылай
3. Мэчигир Бороккуопай – Мулускуун

63. Кыталыктаах.

1. Бодонхос Ойуун
2. Баһыккаа Баһылай
3. Эңээнтэй Уус
4. Быччылык Ньюкулай

64. Ханайдаах.

1. Лобуоскай
2. Сылланса

65. Тонуро Төрдө (Кустуур Маар).

1. Кэтэрэй Хаппытыан Уус
2. Аттаакы Ыстапаан Уус
3. Чаччас Миитэрэй
4. Иванов Андрей – Тулумаан
5. Иванов Кирилл – Айаннаах

66. Арбаа Булгунньахтаах.

1. Чөөкүй Бүөтүр
2. Петров Глеб – Хончоо
3. Петров Игнатий - Тордохтоох

67. Дьоонуга.

1. Тараҕай Тайыла
2. Петров Байбал – Тоҕойо Баай

68. Кыырт Алааһа.

1. Сэһэн - Кууһума
2. Ботуччу Баһылай - Кузьман
3. Ооһуу Илья
4. Тыппаа Бүөтүр
5. Өөкөй Өлөксөй (Күүстээх Өөкөй)

69. Харьялаах.

1. Иванов Илларион – Кутургуйа
2. Тобохов Алексей – Бордур
3. Лебедев Ньюкулай

70. Булуук. Кэрийдэр олохторо.

71. Хампарааччы.

1. Тарагаев Степан
2. Хастахов Баһылай

72. Боллох.

1. Сылгысытов Миитэрэй
2. Сылгысытов Данил

73. Сараакап.

1. Хоотто Испирдиэнэ

74. Туус Көлүйэ.

1. Сынырыа Испирдиэн

75. Сайылык.

1. Хонсоҕос
2. Мөөчүкэ
3. Игнатъев Петр – Мөөчүкэ Уола
4. Игнатъев Афанасий – Сындыр - Мындыр

76. Мунһаҕа.

1. Киччээник Лэбириэнтэй

77. Күөл Көрдүгэн.

1. Владимиров Степан – Аттаакы Уус
2. Мэнээк Мэхээлэ

78. Бэс үрэх.

1. Ньамалыыр Баай
2. Ээрин Миитэрэй
3. Хабыр
4. Буссаанай

79. Даалыгыр.

1. Хапсыкы Баай

80. Сарыла.

1. Хоочох Дабыыт
2. Кундуулук Миитэрэй

3. Кыаһыы
4. Сэмэнээс
5. Мааннык
6. Муоча
7. Хоруонһа Уйбаан
8. Эчэрэн Бүөтүр

81. Сонто Кириэс.

1. Сонньохо – Сэмизэнэп
2. Чабычахаан Удаҕан
3. Кубаҕай
4. Кучукаан Балааҕыйа Удаҕан

82. Күөх.

1. Тэскэр Эниэнтэй

83. Хара Ынах.

1. Чомчой Мэхээлэ

84. Хаарылаах.

1. Суордуйа Кууһума

85. Хара Уол Улуучуйата.

1. Хобдьол Ойуун
2. Хара Уол
3. Тоорукча Хабырыыл

86. Иирэлээх.

1. Хабыр
2. Бычча

87. Чоруун Күөлэ.

1. Талка Сээбэс

88. Хатарбыт.

1. Боссой

89. Уксакаан.

1. Чубуук

90. Ээдьээн.

1. Хоноох Мэхээлэ

91. Тарын.

1. Лэкээ уола Кузьмин
2. Суордуйа

92. Арыылаах.

1. Баһыр Дьарааһына

Тонгоо Куунуга олохтоох дьон.

93. Кустаах.

1. Бүөчээлиир – Андреев Семен Семенович

94. Кууну Бэрэтэ.

1. Сахсаҥаа
2. Дуораһыт
3. Бөөчүкүс Бөҕө

95. Андында.

1. Хантайыыс Баай

96. Сыралта.

1. Кыһыттай Байбал

97. Кутат.

1. Бэллэнэ Мэхээлэ
2. Чөрөөк Миитэрэй
3. Маппый
4. Хаппытыан
5. Ниэстэр

98. Бэс Күөлэ.

1. Килэримээн.

Саҥа олох кэмигэр.

Саха сири уокуруктарыгар Совет былааһа түргэнник уонна эйэлээх суолунан олохтонон барбыта. Бастаан улуустарга буолас (волостной) комиссардара анаммыттара. Итинник буолас комиссарынан (волкомунан) Үөһээ Бүлүүгэ Монастырев Матвей Васильевич анаммыта.

Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтоонунна биһиги биир дойдулаахпыт, Саха сирин бастакы коммунистарыттан биирдэстэрэ, уобаластаабы партинай тэрилтэ уһулуччулаах деятелэ Исидор Никифорович Барахов үтүөтэ-өнөтө эмиэ улахан. Кини рабочайдар депутаттарын Якутскайдааһы Советын исполкомун уураабынан Советскай былааһы тэрийиигэ болумуочунай быһыытынан Бүлүү уокуругар ытыллыбыта. Экспедиционнай этэрээти баһылаан, борокуотунан айаннаан 1918 сыл от ыйын 20 күнүгэр Бүлүү куоратыгар тийэн кэлбитэ.

И.Н. Барахов ити сырытыгар бэйэтин этэрээтинэн Үөһээ Бүлүүгэ (Куорамыкыга) кэлэн Советскай былааһы тэрийиигэ эмиэ улахан үлэни ыппыта. 70-ча киһилээх үлэһиттэр мунньахтарын ыныран Советскай былаас ис хоһоонун, кини сыалын өйдөспүтэ, Потапов атыһыкка 5000 солкуобай сууммалаах байаннай контрибуцияны түһэрбитэ. Кэнтик нэһилиэгэр тахсан нэһилиэнньэ мунньабын эмиэ тэрийбитэ. Ити кэнниттэн этэрээтинэн Ньурбалаабыта. (Үөһээ Бүлүү 1917-1967 Никитин В.П. стр.4-6)

Бандыыттааһын күөрэйбитигэр нэһилиэк сытыы-хотуу өттө кыһыл дружинаҕа холбоспота. Оттон бандыыттар дьону күүстэринэн хомуйан барбыттарыгар, атыһыт Г.Е. Потапов сүбэтинэн, аҕа уустарыттан кырдыаҕас кыаммат, тулаайах дьонтон биирдии киһини биэрбиттэрэ. Ол курдук, Иэччэнээ 52, Лэхэкэ Бүөтүрү 50 саастаахтара, Нокоо уола

Махсыым тулаайах киһи этэ. Бандьыттарга киирэн холбоһон баран, Батаакап баай сүбэлээн уонна күрэтэн, тыаҕа тахсан саһан сылдыбыт дьонунан Мачаахап Испирдиэн уолунаан Балыкаардыын буолаллар.

Иэччэнээ.

Кэнтиктэн бандьыттарга тутулан, өлбөт кыһалҕаттан бандьыттаһа сылдыбыт киһинэн Иэччэнээ буолар. Иэччэнээ олонхоһутунан, тойуксутунан Адьыах Махсыынтан таһы – быһа ордук үһү. Ойууннарга кургуом кутуруксуттаһар эбит. Дьээбэтэ – хообото сүрдээх үһү. Кыһылларга түбэспитин туһунан кэпсээн дьон бөһөнү күллэрэр үһү. Букатын кырдыан баран өлбүт.

Бандьыттар диэки буолбат дьону таһыйалларыттан саллан, бандьыттаһарга сөбүлэнин биэрбит. Ньурбаттан Кыһыл этэрээтэ иһэрин “разведкалата” диэн ааттаан Иэччэнээни ыһпыттар. Аттаах, саалаах аатырынан бөһө буолан сага айаннаан иһэн, Мунһаҕаҕа киирээт, уун – утары Кыһыл этэрээтигэр кэтиллэ түспүт. Ыксаан куотаары атын салайбыта, суол модьоботугар төбөтүн оройунан түһэн, көлөттөн баран сытар үһү. Саалаах киһини көрөөт кыһыллар саба сүүрдэн кэлбиттэр. Бандьыты туттубут диэн айдаанна Овчинников Яков Саввич (Кэнтиккэ Тверскэй күбүөрүнэтиттэн кэлэн үлэлии сылдыбыт нуучча), Васильев Афанасий Васильевич (Муччурук), Иванов Федор Федорович (Уруука), Тарагаев Иван Данилович баар буолан билэн ылбыттар.” Иэччэнээ хаһан бандьыттыай, туһах көрө баран иһэр киһини туппуккут, кургуом саатын сүгэ сылдыар идэтэ”- диэн буолбут. Киһилэрэ наһаа куттаммытын көрөн уоскутаары, туппук дьон аны табааҕы ытыһыгар толору кутан баран, айанныы турбуттар. Иэччэнээ ол табаахтан бири да туһамматаҕым, тарбаҕым быһыһынан барыта саккыраан хаалта, уңуоҕум хамсаабыта бэрт этэ диэн кэпсиир эбит.

(Ахтыылартан).

Кыһыл сэриитин кыттыылаахтара.

Аан бастакынан бандьыттар илиилэриттэн өлбүт Кэнтик киһитинэн Борисов Макар Николаевич буолар. Үөһээ Бүлүүгэ тэриллибит дружина соруудаһынан, Үөдүгэй улууһун волревкомун председателигэр Михаил Александрович Оконосовка “Биһиэхэ киирэн холбоһун”, - диэн икки төгүллээн наарыһынай ыһпыттарын истибэтэхтэрин иһин, дружина чилиэнэ, Кэнтик нэһилиэгин киһитэ Борисов Макар Николаевичи күһэйэн да туран аҕалтаа диэн ыһпыттара, ити кэмнэ Федор Говоров баандата Кырыкыйынан, иккис Боотулуунан кэлэн Далыры ылан олорорун билбэккэ, түүн киирэн биэртин тутан ылан, Оконосовтааҕы кытта барыта сэттэ киһини кыыллыы сэймэктээн өлөрбүттэрэ. Бандьыттар сыһа – халты туттан, этин өлөрөн кэбиһэннэр, киһилэрэ өлбөккө эрэйдээбит, сэттээҕэ буоллар бэйэбитин сизтэлээн баран өлүө эбит диэн улаханлык саллыбыттар.

Бандьыттар илиилэриттэн өлбүт иккис киһинэн Николаев Данил Николаевич (Сэбирдэх) буолар. Кэнтик нэһилиэгэр Сэбиэт председателинэн үлэлии олоодоһуна, Үөһээ Бүлүүтээҕи дружинаҕа разведчигынан ылбыттар. Кинини Конон Никифоров баандата тутан ылан Куорамыкыга аппаҕа кыыллыы сордоон – муннаан өлөрбүттэр. Кэнтиктэн Иванов Евсей Матвеевич киирэн: „ Киһибит өлүгүн ыла кэлибит, дьыэтигэр таһаарарбытын көнүллээ,“ - диэбитигэр, Куонаан: „Сизэн даһаны,“ - диэбит. „Сэбирдэх

үрүйэтэ“ диэн ааттаммыт сиргэ сууйан сотон баран, Липпэлээххэ бастакы ойоҕун таһыгар көмпүттэр. Унуоҕун оннугар кэлин пааматыннык тутуллубута. Бастакы ойоҕуттан төрөппүт уола Николаев Иев Данилович Арҕаанны фронна сулууспалаан, атаҕар таптаран кэлэн баран ойохтоммут, 1946 сыллаахха кыыстаммыттара Ньурбаҕа олохсуйбут. Иккис кэргэнигэ Сэнтэкэ (Николаева Александра Даниловна) диэн кыыһа Мылаханов Прокопий диэн Нам олохтооҕо, тракторист киһиэхэ кэргэн тахсан элбэх оҕоломмут.(И.Н.Алексеев архива).

Григорьев Д.М. бандьыттарга түбэхэн өлөрүллүбүтэ (Үөһэ Бүлүү «бэҕэһээ, бүгүн, сарсын» Мачахов А.П. стр.173). Григорьев Дмитрий Михайлович – Мотуруос 22 саастааҕар Снитко Н. И. этэрээтигэр сылдьан Хохочойго тоһуйан комсомоллары кыргыбыт бандьыттары үлтүрүтүүгэ кыттыбыта. Манкы Дьөгүөр Буччакаа Ньукулайын кытта бииргэ төрөппүт Даарыйа диэн кыыһын уола. Ити сэриигэ муус устар 19 күнүгэр буулдыаҕа табыллан өлөр.

Дагаяров Ксенофонт Михайлович түүн бандьыттар төгүрүктээһиннэригэр түбэхэн, халтан танаһынан эрэ тахсан ытыалаһан, онтон ойоҕостотон, кэлин балыһаҕа өлбүт.

Бандьыттарга нэһилиэнньэ кыттыбатын инниттэн, сааны барытын хомуйан Ньурба дружинатыгар ильдэ барар обуоһу сирдээн, сүтүгэ суох тиэрдибит киһинэн Васильев Афанасий Васильевич (Муччурук) буолар. Нынныров С. М. кытта сэрии бүтүөр диэри сылдыбыттара.

Кыһыл этэрээтигэр толору сылдыһан, 1923 сыллаахха Прокопий Васильев (Бэдьэкэ) баандатын тутуспут киһинэн Нынныров Сергей Михайлович буолар. Кини аатынан билигин уулусса баар. Сэбиэскэй кэмнэ Үөһэ Бүлүүтээҕи кредитнэй товарищество председателинэн үлэлээбитэ.

Егоров Максим Егорович (Тимир кутурук, эбэтэр Кутурук Махсыым). Сэриигэ кыттыбыт. ТОЗ - тары, “Партизан” артыалы, онтон колхоһу тэрийсибит, партия чилиэнэ, 1935 сыллаахха сөтөллөн өлбүт, Чардаакка улуус киинигэр көмүллүбүт.

Иванов Федор Федорович (Уруука) Кыһыл этэрээтин бандьыттар тоһуйа сытар сирдэрин тумуннаран, телеграф баҕанатын бата тонуу хаарынан быһа түһэн, Ньурбаҕа сирдээн, элбэх хаан тохтуон быһаабыт.

Тарагаев Иван Данилович (Кыһыл партизан). 1922 сыл атырдыах ыйыгар диэри Пясталов этэрээтин байыаһынан сылдыбыта. 1925 сыллаахха Павлов Андрей Петрович командалааһынынан Артемьев баандатын утары сэриилэспитэ. Бүлүүгэ милицияҕа өр кэмнэ үлэлээбит, 1951 сыллаахха ыалдьан өлбүт.

Мойтохонов Максим Петрович гражданской сэрии кыттылааҕа, 1925 сыллаахха ыалдьан өлбүт.

Иванов Николай Илларионович (Кутургуйа) сэбиэтти олорон, Кэнтик нэһилиэтин саатын барытын хомуйтаран ылларан Ньурбаҕа тиэттэрбитэ.

Слепцов Петр – Бүлүү куоратыгар үрүннэри сууларыыга сылдыбыта.

Тахтагаянов Варлам - Тахтай Барлаам - үрүннэр танараға тиксээри, Лесин аҗабыыт этиитинэн сааларын барытын танара дьиэтин тас өттүгэр кыстаан баран, үнэ киирбиттерин кэннэ: «Сааларын барытын хомуйан ылан баран, танара дьиэтин тас өттүттэн уоттаан баран, түннүктэринэн тахсар дьону биир-биир ытыалаан кэбиһиэххэ сөптөөх түгэн таҕыста» - диэн Сорҕойо Дабыыкка эппит. Ол гынан баран Сорҕойо Дабыыда оҕото бэрдиттэн саллан Кыһылларга тыллата ыппыт. (Алексеев И.Н. архива).

Саамай эдэр гражданскай сэрии кыттыылаабынан Николаев Давид Спирдонович (Сорҕойо) буолар. Үрүннэр ханна баалларын, хастарын биллэрэ ытталлара, бандыыттар оҕо диэн кыһаллыбаттарынан туһанан, Кыһыл сэриитин разведчигынан сылдыбыта. Ол эрэн Николаевы Д.Н. (Сэбирдэҕи) кытта тутан биир булууска хаайылла сыппыта онтон куотан Ньурба осадатыгар тийээн сэриилэспитэ. Кини 1907 с. төрүөх, икки сэрии кыттыылааҕа. 1942 с. сэриигэ ынырыллан барбыта, бу сырыыга пулеметчигынан сылдыбыта. "Отечественная война" 2 степеннээх, "Албан аат" 3 степеннээх орденнаардаах, элбэх мэтээллэрдээх. 1946 сыллаахха сэрииттэн кэлбитэ. Өр кэмнэ милицияҕа үлэлээбитэ.

Мань таһынан Кэнтиктэр уонна Үөдүгэйдэр бэйэлэригэр киллэрэр икки киһилэрэ баар:

Салашин Гаврил Михайлович. Мотуруоһу кытта бииргэ төрөөбүт. Ийэлэрэ Даарыйа кэргэнэ эрдэ өлөн соҕотоһун иппит. Кэргэнэ иккис Үөдүгэй Михаил Григорьев диэн эбит. Ийэлэрэ Даарыйа - Манкы кыһа. Онон уолаттара тус – туһунан араспаанньалаахтар. Биирдэстэрэ Григорьев, биирдэстэрэ Салашин. Салашин Г.М. Саһыл Сыһыыга тийэ сэриилэспит бартыһаан буолар. Салашин оҕолоро Үөдүгэй нэһилиэгин дьоно.

Яковлев Герасим Михайлович (Ахталба). Төрөөбүт сирэ Үөдүгэй, үлэлээбит сирэ Кэнтик. Кэнтиккэ Ворошидов колхоз председателинэн үлэлээбитэ. Кыһыл дружина чилиэнэ, Пястолов этэрээтин байыһа.

(Улуус остуоруйата. Бааһынай Бааһынай).

Кытай, Кэриэй кэлиитэ.

Сахалар нуучча кэлиэн инниттэн тимир сэптээхтэрэ, көмүс киэргэллээхтэрэ биллэр.

Р. Маак 1886 сыллаахха сахалар бэйэлэрэ сааны оностоллорун этэр: “Саха боростуой тимирин ууһа онорбут биинтэлээх уостаах уонна сомуоктаах винтовкатын атыыластым.” – диэн суруйар. Суруктарга киирбит сурахтарга, холобура 1860 сыллаахха Үөһээ Бүлүү уустара 600 тимир сүгэни, 720 саха хотуурун, 250 анныыны, 100 солууру уонна итинтэн ураты элбэх таҕааны, саха быһаҕын, лаппаакыны, тоһоҕоҕо тийэ Өлүөхүмэҕэ, Дьокуускайга биир сыл иһигэр атыылаабыттара биллэр.(Үөһээ Бүлүү 1917 – 1967 сс. Стр 51,52).

Ордук үрүн көмүс киэргэл элбэҕинэн, Саха сиригэр бэйэтигэр көмүһү булаллар эрэри, кэлии дьонно эппэттэр быһыылаах диэн, ыраахтааҕылаах Арасыыһа 1794 сылга сержант Степан Попову кытта Корнил Корякины уонна 4 хаһааҕы биэрэн “Күндү таастары” көрдөтө экспедиция тэрийэн ытар. С. Попов үрүн көмүс баарын булгуччу булар баҕалаах, 1878 бизрестэ сирин айаннаан баран, анардас колчеданы эрэ булбутун

туһунан дневниккэ суруммут отчуотун комендант Г. А. Угренинна туттарар.(Якутия 1632 – 1917. Хроника, факты, события. Составитель Калашников А.А. стр. 116,117).

1800 - 1850 – ус сылларга Саха сириин соҕуруу өттүгэр баар көмүһү кытайдар, дьоппуоннар кистээн хостотууларга саҕаланар, онно үксүн кэрийдэр, кытайдар үлэлиллэр. Айаанынан Дьоппуону, Үтүнэн (Хабаровскай) Кытайы кытта эргин күүһүрэр.

1849 - 52 сс. инжэниэрдэр Меглицкэй уонна Кованько Становой хайалары чинчийэ сылдьан «Алдан хайаларыгар көмүс көстүөн сөбүн» туһунан эппиттэрэ. Онтон салгыы хайа департаменын геолога Афанасий Метенев Алдан энэригэр Тыырыы (Тыры) диэн үрэхтэн көмүстээх руданы булбута. Итиннэ кэлин баай көмүстээх Нежданинскай бириискэ арыллыбыта.

Өссө 18 үйэ саҕалананытыгар Битим (Витим) өрүс сүннүгэр көмүс көстүбүтэ биллэр. 19 үйэ 40-с сылларыгар витимо - олекминскай приискэлэр үөдүйбүттэрэ. Көмүһү хостоохун 1870-1920 сс. диэри барбыта.

Нууччалар Мухтуйа уонна Алдан өттүгэр кытайдартан 50–ча сыл хойутаан, көмүс приискэлэрин арыян үлэлэтэллэр. Бастакы көмүс приискэлэрин “Ленские прииски” 1912 сылга буолбут “Ленскэй ытыалааһынна” 300 тыһыынча рабочай кыттыбыта, 270 киһи өлбүтэ, 250 киһи араанна буолбутунан биллэр.(Советский энциклопедический словарь стр.700)

Манна саха олохтоохторо бэйэлэрин бордодуукталарын таһан эргинэллэрэ. 1890 сс. Приискэлэргэ сыл ахсын 2700 т. - Эт, 500 т.- Арыы, 35 т. - Балык тиэллэрэ. Манан үксүн Өлүөхүмэ, Бүлүү, Дьокуускай уокуруктара дьарыктаналлара. 1890-95 сс. Өлүөхүмэ уокуругуттан 648 пуд 17 фунт көмүс хостоммут эбит. 1898 с. Көмүс приискэлэригэр 20,5 тыһ. киһи үлэлиир эбит. Онтон сахалар уонна эбээннэр ахсааннара 1,9% эрэ ылар. Кинилэр мастааһынна, ас таһытыгар үлэлиллэр эбит.

Бүлүү сүннүгэр кыһыл көмүһү хостоохунна 1914 сыллаахха Ибрагим Насыров көрдөһүүтүнэн, дьиннээхтик көнүллэтэн хостоохун саҕаланар.

1916 сылга хайа – үйэ 500 тахса нуучча, кэриэй, кытай уонна олохтоох сахалар көмүскэ үлэлээһиннэрэ саҕаланар.(Үөһээ Бүлүү 1917 – 1967 сс. Стр 52).

1921 сыллаахха В.И. Ленин илии баттааһыннаах РСФСР совнаркомун «О золотой и платиновой промышленности» диэн дэкириэтэ интервенциятан, революциятан, гражданскай сэрииттэн эмсэҕэлээбит дойду олоҕун өрө тардыыга, Саха сириин инники сайдыытыгар сүнкэн суолталаммыта.

1930 сыллаахха Саха сириин тайҕатыгар, туундаратыгар көмүс хостонуутугар тыһыынчанан киһи быраҕаллыбыта. Алдан кыһыл көмүһүн хостуурга үлэһит илии тийбэккэ, биир-икки сыл устата Кытайтан, Корейтан кэлэр дьонно кыраныссаны аһан биэри буолбута. Магадан диэки өссө өлгөм көмүстээх сирдэр көстөннөр олорго соҕурууттан кэлбит дьон барыылара күүһүрэн, 1932 с. диэки Алдан куоратын дьонун үс гыммыт биирэ саха, эмиэ биир оччо кытай, кэриэй буола сылдыбыттаах.

Кытайдар, кэрийдэр Кэнтиккэ кэлиилэрин туһунан кэпсэлгэ 50 – 100 м курдук арыттаан бэйэ – бэйэлэриттэн тэйиччи айаннаан, хааман иһэр буолаллара үһү. Биир киһини өлөрдөхтөрүнэ атытара куотан тыыннаах буолар инниттэн оннук ньыманы тутталлара эбит. Өстөһөн ыраах – ыраах хаамсан иһэр дьону билиннээнэ диэри: “Хайдах буолан кытай – кэриэй курдук айаннаатыгыт?”- диэн ыйытыы баар. Кэнтиккэ кэлбит кытайдар, кэрийдэр үксүн Булуукка уонна Кылбар толоонугар олохсуйбуттар.

Сэбиэскэй былаас кэмнэригэр кытайдар туһунан “Булуукка” Тоз, артыал, колхоз буола сылдыбыттары. Бастакы артыалы Булуукка Ким-Дюн Ваня тэрийэн салайбыта. Кинилэр оҕуруот аһын, табааҕы, маагы ысталлара, маагы ыһыы кэлин бобуллубута.

Үгүс кытайдар олохтоох саха кыргыттарын кэргэн ылан олохсуйаллар. 50 – ус сыллар бүтүүлэригэр КНР-ы кытта ССРС сыһыаннаһыылара уларыытыгар сөп түбэһиннэрэн, кытайдары хомуйуу саҕаланар, элбэх кытай дьэ кэргэнинээн Дьокуускайга көһөр кыһалҕаҕа киирэллэр. Үгүстэрэ Дьокуускайга тийэн Даркылаахха олохсуйаллар уонна оҕуруот аһын “Кытаайскай ырыынакка” атыылаан аяхтарын ииттэллэр. Кинилэр истэригэр Кытай Бааска баара.

(Улуус остуоруйата. Баһынай Баһылай).

Кэнтик чаччыналара, кинээстэрэ, сэбиэт председателлэрэ, дьаһалта баһылыктара.

Хос быһаарыы: Мин аҕам Иван Николаевич онорбут испииһэгин кытта Мачахов Афанасий Поликарпович онорбут испииһэктэрин туһаным. Мунаах түбэлтэлэри үгүс дьонтон туоһулаһан оннун буллардым. Нэһилиэк буолуон инниттэн чаччына диэн аат туттуллубутунан, кинээстэр уонна чаччыналар ааттарынан эрэ киллэрдим. Сэбиэскэ үлэлээбиттэр 1934 сылтан сыллара чуолкайдык барар, ол иннинээҕилэр сорохторун ааттара, көптөтүн инниттэн сыллара суруллубакка киллэриннилэр.

1. Семенов Михаил Семенович – Боччойо.
2. Слепцов Илларион Семенович.
3. Харахов Иван Тимофеевич.
4. Харахов Федор Иванович.
5. Егоров Андрей Егорович – Хонсоҕос.
6. Николаев Гаврил Николаевич – Моочоҕос.
7. Слепцов Петр Семенович.
8. Харчахов Николай Васильевич.
9. Шарапов Спирдон Николаевич – (Буска) кинээс.
10. Николаев Данил Николаевич – (Сэбирдэх) кинээс, онтон сэбиэт председателэ.
11. Иванов Николай Илларионович – (Кутургуйа). Бастаан суруксут, онтон 1922 сылтан сэбиэт председателэ.
12. Федоров Дмитрий Федорович (Миикээ)
13. Нынныров Сергей Михайлович.
14. Танхаров Максим.
15. Васильев Афанасий Васильевич.- (Муччурук). 1928 – 29сс.
16. Шарапова Екатерина Спиридоновна.1934с.
17. Шарапов Федор Спиридонович.1935с.

18. Алексеев Иван Васильевич. – (Килэн).1936с.
19. Чочохов Алексей Прокопьевич.1937с.
20. Сылгыһытов Данил Дмитриевич. 1938с.
21. Мындаев Николай Степанович.1939с.
22. Кухотов Александр Спиридонович.1940 – 1942сс.
23. Алексеева Ульяна Софроновна 1942 – 1943 сс.
23. Иванова Федора Прокопьевна.1943 – 1944сс.
24. Отуроков Тимофей Николаевич.1944с.
25. Шамаев Самуил Иннокентьевич.1944- 1945с.
26. Оюров Андрей Николаевич.1946 – 1947сс.
27. Николаев Лазерь Маринович.1949 – 1952сс.
28. Павлов Афанасий Егорович.1953 – 1956сс
29. Васильев Павел Егорович.1956 – 1960сс.
30. Николаев Егор Терентьевич.1960 – 1962сс.
31. Бороннуров Ефрем Иванович.1962 – 1964сс.
32. Константинов Семен Игнатьевич.1964 – 1966сс.
33. Иванов Виктор Еремеевич.1966 – 1970сс.
34. Петров Иван Петрович.1971 – 1973сс.
35. Акимов Афанасий Петрович.1973 – 1980сс.
36. Алексеев Иннокентий Саввич.1980 – 1981сс.
37. Тумусов Михаил Сысоевич.1981 – 1984сс.
38. Петрова Людмила Лазаревна.1984 – 1987сс.
39. Гаврильев Гарий Николаевич.1988с.
40. Акимов Афанасий Петрович.1989 – 1995сс.
41. Вересова Татьяна Филипповна (Баһылык солбуйааччыта).
42. Николаев Федор Лазерович.1995 – 2000сс.
43. Филиппов Никита Николаевич (Баһылык солбуйааччыта).
44. Яковлев Василий Васильевич.2001 – 2003сс.
45. Алексеев Василий Иванович. 2003 сылтан үлэлии олорор.

2006 сылтан „Кэнттик нэһилиэгэ“ муниципальной тэриллии быыбарынай баһылыга.

Сэбиэт суруксуттара (секретардара).

1. Иванов Николай Илларионович – (Кутургуйа).
2. Иванов Калининник Прокопьевич.
3. Хамаров Иван Иосифович.
4. Иванов Афанасий Прокопьевич.
5. Чочохов Алексей Прокопьевич.
6. Хамаров Сергей Герасимович.
7. Ымычанов Гаврилл Николаевич.
8. Николаев Терентий Васильевич.
9. Васильев Павел Егорович.
10. Таркаева Домна Саввична.
11. Тарагаева Евдокия Даниловна.
12. Васильев Василий Митрофанович.
13. Иванов Виктор Еремеевич.
14. Хобуева Ирина Федоровна.
15. Алексеева Клара Николаевна.
16. Павлов Павел Павлович.
17. Мачахова Ольга Ионовна. (Кэнттик нэһилиэгэ МТ.)

Сэбиэт бухгалтердара.

Николаев Терентий Васильевич
Ядрихинская Клавдия Кондратьевна
Борисова Августина Николаевна
Акимов Александр Афанасьевич
Иванова Надежда Викторовна
Иванова Марфа Петровна
Казакова Айталиа Розиновна
Иванова Ирина Гаврильевна
Мачахова Ольга Ионовна

Антонова Елена Юрьевна (Кэнттик нэһилиэгэ МТ.)

Кэнттиккэ оскуола аһыллыгыта.

Оскуола туһунан матырыйаалы Кэнттик оскуолатын 85 сыла диэн кинигэттэн аах.

Көмүс хостооһуна уонна тимири уһаарыы.

Көмүс хостооһунунан биирдиилээн дьон дьарыктанар буолан, Үөһээ Бүлүүгэ киирэн «Якутпродснаб» диэн маҕаһыынна туттараллара. 1942 сылга диэри анал көмүс хостооччулары (старателлэри) тэрийэн көмүстэтэр тэрилтэ суоҕа. Ити сылтан ылата «Якутзолото» трест смотрительство диэн тэрийэн Тонуо төрдүгэр, Даалыгырга, Чокуурдаахха көмүстэппитэ. Ити тэрилтэ 1948 сылга диэри үлэлээбитэ.

1942 сылтан “Труд” диэн ааттаах промартель тэриллибитэ. Кини бастакы тэриллэригэр 44 үлэһиттээҕэ уонна ити бириэмэтээҕи харчы сыанатынан 125 тыһ. суумалаах валовой бородууксуйаны онорон таһаарбыта. “Труд” промартель иһинэн 1943 сыл ыам ыйыттан Тонуо үрэххэ тимир собуота (завода) тэриллибитэ. Бастакы сылларыгар 15 үлэһиттээҕэ уонна туох да оборудованиета суох, үлэтэ барыта илиинэн ытыллара, ол үрдүнэн биирдии киһи күннэ 1,5-2,0 тоннаҕа диэри руданы соҕотуопкалыыра. Ити сыл тулаайах оҕолорго детдом аһыллыбыта. Тулаайах оҕолортон улаханнарын ылан ити собуокка үлэлэппиттэринэн ити сиргэ «Тулаайах» диэн ааты инэрбиттэрэ.

Ити сылга завод 3 тонна тимири уһаарбыта. Ол гынан баран тимир уһаарар цех ночооттооһунан уонна ситэ оборудованиета суоһунан 1944 сылга сабыллыбыта. Ол эрэн оҕолору 1947 сылга диэри үлэлэппиттэрэ.

Ааҕар балаҕан.

1938-1939 сс. Ааҕар балаҕан диэн хамсааһын саҕаланар, ол кэмнэ Кэнттик өттүгэр Кетехова Мария Васильевна хаһыаты уонна кинигэни уларсан, дьонно аахтарыы үлэтин саҕалыыр. Кэнттиккэ Ааҕар балаҕан 1940 сылтан дьиннээхтик тэрилтэ быһыытынан аһыллан үлэлиир. 1940 сылтан Потапова Мария Кирилловна үлэлээбитэ. Кини кэнниттэн 1947с. Тебетев Николай Васильевич (Көбөөхөп). Кини Таркаева Александра Саввичнаны (Саха Шураны) кэргэн ыла сылдыбыта, төрдө Кэбээйи киһитэ. Кини кэнниттэн Гоголев Степан үлэлиир. 1948 сылтан Семенов Серафим Еремеевич, онтон Еттянов Иван Андреевич үлэлииллэр. 1951 сылтан Антонов Василий Михайлович буолар.

1952 сыллаахха кулууп иһинэн библиотека аһыллар, онно бастыкынан Петрова Варвара Глебовна үлэлиир. Кулууп сэбиэдиссэйинэн Петрова Татьяна Петровна буолар. 1953 сылтан кулууптан арахсыбытын кэнниттэн Елисеев Еремей Давыдович библиотекардьыр. 1954 сыллаахха кулуупка Павлов Афанасий Егорович, онтон 1955 сыллаахха Бойлохов Николай Иванович буолар. 1955 сыл библиотекарынан Дагаяров Юрий Михайлович үлэлээн иһэн Армияҕа ынырыллан барар, киниттэн 1956 сыллаахха быраата Дагаяров Ноябрь Михайлович тутан үлэлиир. Дьэ ити кэнниттэн библиотекарынан үлэлииллэр:

Васильева Христина Михайловна,

Петров Иннокентий Спирдонович,

Егорова Федора Михайловна,

Анисимова Мария Егоровна,

Васильева Маргарита Михайловна,

Васильева Федора Егоровна,

Кондакова Зинаида Ивановна,

Семенов Николай Степанович,

Тумусова Вера Петровна.

Иванова Александра Саввична 1977 сылтан күн бүгүнүгэр дылы үлэли сыйдыр.
2007 сылтан компьютернай технологияҕа библиотекаҕа киририэхтээх.

1956 сыллаахха кулууп сэбиэдиссэинэн Васильев Петр Гаврильевич үлэлээбит.
Кини кэнниттэн кулууп сэбиэдиссэинэн үлэлиллэр:

Иванова Марта Васильевна,

Табыгысов Иван Владимирович,

Алексеев Николай Григорьевич (Кыһыл Куолата),

1959 сылтан Намын Михаил Намынович 1991 сылга диэри үлэлээбитэ.

Васильева Наталья Титовна 66-68 сылларга, Егоров Александр Иванович 68-69
сылларга үлэлээбиттэрэ.

Сивцева Татьяна Давыдовна 1969 сылтан туппута. 1971 сылтан сельской кулууп,
сельской культура дьийэтэ диэн буолбута. Директор, хурууук, музыкант миэстэлэрэ
көрүллүбүттэрэ. Манна Сивцева Татьяна Давыдовна хурууугунан, Михаил Намынович
директорынан 1986 сылга диэри үлэлээбиттэрэ. 1986 сылтан директорынан Сивцева
Татьяна анаммыта, хурууугунан Васильева Екатерина Семеновна, 1991 сылтан
Николаева Валентина Егоровна хурууугунан үлэлээбиттэрэ.

2006 сыл от ыйыгар кулууп, библиотека, музей холбонон муниципальной тэриллии
иһинэн духуобунай – культуурнай киин буолан уларытыллан тэриллэр. Духуобунай киин
директорынан Федорова Варвара Александровна, специалиһынан Егорова Евдокия
Васильевна, музей директорынан Филиппов Дмитрий Николаевич, библиотекарынан
Иванова Александра Саввична буолан үлэлиллэр.

Кэнттик культурнай олоҕо.

Кэнттик нэһилиэгэр олонхоһуттар, оһуохайдыттар былыр – былыргыттан элбэхтэрэ.
Кэнттик соһус олонхоһуттар, оһуохайдыттар: Дорбоо Буоччата, Иэччэнээ, Адьых
Махсыым, Одьоох Ыстапаан, Лэбириэнтэй. Кэнттик нэһилиэгин сыччах биир көлүөнэ
ыччаттарыттан Василий Хамаров, Анна Алексеева, Семен Чыбыков, Михаил Павлов,
Иона Саввинов, Иван, Николай Анисимов - тар, Зина, Федора Васильевалар, Гаврил

Михайлов, Василий Иванов, Мария Николаева у.д.а . олонхолуур, оһуокай этэр, тойук туойар дьобурдаахтарынан биллэллэр. Василий Хамаров республикаға ытыллыбыт оһуохай бастакы күрэфин кыайылаабынан, Анна Алексеева призера буолан кэлбиттэрэ.

Кэннэки кэмнэ оһолору уһуян үөрэтэр оһуохайдыттарынан Алексеева Клара Николаевна, Мойтохонова Айта Михайловна буолаллар. Клара Алексеева былыргы сэбиэскэй кэмнэ Воронёһунан, Москванан, Монголиянан гастролларга сылдыһыпта, билигин Айта Мойтохонова бэйэтин оһолорун кытта республиканскай күрэхтэргэ киирсэн бастакы миэстэлэри ылаттыыр буоллулар.

Улууска оһуохай түмсүүнү салайбыт киһинэн Мойтохонов Михаил Тихонович буолар. Сунтаарга тийэн оһуохай түмсүүнү салайа сылдьан, Сунтаар улуһун көмүс кылыһахтарын туһунан элбэх кинигэни бэчээттэппитэ, Кини саха фольклоругар элбэх фонданы хомуйбута Кэнттик кулуубугар баар. Мойтохонов М.Т. культура туйгуна, журналистар союзтарын чилиэнинэн буолбута.

Тыа хаһаайыстыбата.

Саамай баай дьоннортон Кэнттиккэ киирэр Тонго Кууну Кустааһар, Даалыгырга олобут Андреев (Хапсыкы) баай 700 – тэн таһа ынах уонна сылгы сүһүлээһэ биллэр. Билинни кэмнэ Өргүөттэр биһиги баайбыт диэн кэпсэнэллэрэ оруннаах. (Үөһэ Бүлүү 1917 – 1967сс. Стр.21 Оройуоннай типография. 1968с.)

1952 Кууну бөдөнсүтүү кэмигэр Кэнттиккэ көспүтэ, ол иннинэ Өргүөккэ киирсэр этэ.

1920 сыллааһа бастакы сир түнэтигэ Кэнттиккэ ытыллыбыта. Сир түнэтигин хамыһыһыатыгар Егоров Максим Егорович (Кутурук Махсыым) сылдыһыпта. Сэри мэхэйдээн сир түнэтигэ 1924 сыллааһа түмүктэммитэ. Ити кэмтэн саһалаан ТОЗ – тар, онтон артыаллар тэриллибиттэрэ. Бастакы тэриллибит артыалларга үлэлээбиттэрэ: «Партизан» Ураһалааһа Егоров М.Е, кини кэнниттэн Чымыев Ф.М; «Кыһыл Түмүк» Суртка Павлов Семен Иванович, Етехов Глеб Иванович, Олорунов Семен Иванович, Чаллаяхов Петр Семенович; Түөлбэ Иванов Иван Кириллович, Владимиров Алексей Степанович; Тыымпы Шарапов Федор Спирдонович, Седалищев Никифор Кирикович; Булуук Ким – Дюн – Ваня; Хоптолоох Седалищев Никифор Кирикович; Күөнэхтээх Нынныров Сергей Михайлович;

1929 сыллааһа улуус үрдүнэн 7 эрэ колхоз баара: 1 - кы Үөдүгэйгэ «Коммуна сирдытэ», 1 - кы Хороһо «Тыымпы», Намна «Чолбон», Хомустааһа «Ленин», онтон ураты үс колхоз Кэнттиккэ тэриллибиттэрэ: «Тыымпы», «Булуук», «Бартыһаан». «Бартыһаан» Ураһалааһа тэриллибитэ эрээри, киниэхэ киирсэр сирдэрэ үксэ Үөдүгэй сирэ этэ, онон 2 –ис «Үөдүгэй» колхозугар киллэрэллэр, бөдөнсүтүү кэмигэр Ураһалаах Кэнттиккэ көспүтэ. Бу колхозтар Устааптара 1930 сыллааһа бигэргэммитэ.

1936 сыллааһа Түөлбэһэ баар колхозу «Прожектор» Мойтохонов Н.Е, Кэнттиккэ «Ворошилов» Нынныров С.Г. тэрийсибиттэрэ диэн улуус билинэр. Ити курдук колхозу тэрийсиигэ оройуонтан Быччаев А.М, Перевалов Г.Г, Бельчюсова М.В. кытыбыттара.

Бөһүөлэктээһин кэмигэр, 1936 сылга, үс колхоз киин буолбуттара: «Ворошилов», «Прожектор», «Свердлов». «Прожектор» колхозу «Ворошиловка» холбоһуор диэри салайбыттара:

1. Чаллаяхов Петр Семенович.
2. Егтянов Николай Андреевич.
3. Тумусов Сысой Степанович.
4. Мячигиров Сысой Петрович.
5. Тумусов Петр Степанович.

«Свердлов» колхозка председателлээбиттэрэ:

Егоров Иван Петрович.

Васильев Гаврилл Николаевич

Кононова Екатерина Петровна

Игнатъев Петр Моисеевич.

«Ворошилов» колхоз председателлэрэ:

1. Данилов Андрей Петрович. – 1936 с
2. Былытов Алексей - 1937с.
3. Иванов Калинин Прокопьевич. – 1938с.
4. Мындаев Николай Степанович – 1939 – 1940сс.
5. Яковлев Герасим Михайлович 1940 – 1941сс.
6. Иванов Евсей Матвеевич. 1942 – 1945сс.
7. Шамаев Самуил Иннокентьевич 1945 – 1950сс.

1950 сыллаахха «Прожекторы» Түөлбэттэн, 1951 «Свердлов» колхозу Куунуттан көһөрүү саҕаланар. Бөдөнсүйбүт «Ворошилов» колхоз председателлэринэн ол кэнниттэн үлэлиллэр:

Петюрканов Василий Петрович 1950 – 1951 сс.

Бороннуров Ефрем Иванович 1951 – 1955 сс.

Орлов Тарас Петрович 1955 – 1957сс.

Иванов Сергей Константинович 1958 – 1959сс.

«Ворошилов» колхоз саҕана тутуу биригээдэтэ.

Бастакы бөһүөлэктээһини саҕалааһын, дьонтон улахан ыйытыгыта суох, күүһүнэн кэриэтэ буолбут. Боччоомо уола Халыананы, сүгүн иннинэн истэн буолуно суоҕа диэн, булка тахсыбытын кэннэ дьиэтин көһөрөн киллэрбиттэр. Ол эрэн ханна туталларыгар мунааран туппатахтар. Арай бултаан – алтаан, үөрэн – көтөн дьиэтигэр кэлбитэ, дьиэтэ суох үһү. Тото кыһыран хонтуораҕа Харыйалаахха кэлбит. Ханна туттараргын ыйан биэр, тута туттаран биэрэбит диэбиттэр. Хайыай, саамай үрдүк сири көрөн ыйан биэрбит. Букатын уһаппатахтара, мин дьиэм оччолорго улахан дьиэ ахсааныгар киирсэрэ, үс хас эрэ хонук курдук туппуттара диир, ити дьиэ кэлин балыыһа буолбута. Ол биригээдэни Иванов Дмитрий Андреевич (Өндүүкэй Миитэрэйэ) салайбыт. Биригээдэ 10 киһилээх эбит:

1. Алексеев Николай Алексеевич (Кэргэн).
2. Оюров Николай Николаевич (Амтаһын).
3. Тоногосов Михаил (Мэхээчэ).
4. Игнатъев Филипп Илларионович.
5. Отуроков Тимофей Николаевич.
6. Мачахов Поликарп Спирдонович.
7. Килябитов Самауил.
8. Таркаев Савва Николаевич.
9. Аммаев Алексей Прокопьевич.

Түөлбэҕэ «Прожектор» колхоһу бөһүөлэктээһиннэ биригэдьиirinэн Мячигиров Сысой Степановиһы кытта Тумусов Сысой Степанович, Аянитов Пуд, Егоров Трофим сылдыһыспыттар.

Куунуга бөһүөлэктээһиннэ тутуу биригээдэтин салайбыт киһи аата биллибэт. Улахан мас ууһа Мырай баара биллэр.

(Алексеев И. Н. архивыттан).

1951 сыллаахха Ефрем Иванович Бороннуров ССКП Үөһээ Бүлүүтээҕи райкомун инструкторынан үлэлии сылдьан, партия 30 тыһыынчалаахтарын хамсааһыныгар кыттан Кэнтик нэһилиэгинээҕи Воршилов аатынан колхозка бырабылыанньа председателинэн быыбарданан үлэлээбитэ. Сэрии кэнниттэн колхоһу тэрилтэ- хаһаайыстыба өттүнэн бөһүөлөгүтүгэ улахан үлэни ыһпыта. МТС-ы кытта кыттыһан сир оноһуутун кэнэттэрбитэ. Итинэн үүнүүнү үрдэтиигэ хамсааһын таһаарыллыбыта. Оччотооҕу кураайы сылларга кини үлэлиир кэмнэригэр гектартан 11 ц нэчимиэни. 9 ц оруоһу, 90-120 ц хортуоппуйу, 120 ц хаппыыстаны, 200 ц турнепсы, 82 ц моркуобу ылаттаабыттара. Бааһыналарга капитальной остуолба бүтэйдэр тутуллубуттара, колхозтаахтар олохтородьаһахтара, дьиэлэрэ тупсарыллыбыта. 1951 - 1952 сс. Кэнтиккэ мас оттугунан үлэлиир локомобиль- электростанция тутулан, үлэҕэ- хамнаһа, культурнай олоххо биллэр-көстөр хамсааһын тахсыбыта.

Орлов Тарас Петрович председателинэн тахсарыгар үс күн устата мунньахтаабыттарын туһунан сэһэн баар. Орлов Т. П. аҕата сэрии кэмигэр өлбүт, ону Кэнтиктэр „аҕатын хоргутан өлөрбүтэ“ диэн икки күн түүн 3 - кэ диэри мунньахтаан талбатахтар. Партия райкомугар Алексеев И. Н. ыныран ылан, аҕытаасыйалаан көмөлөһүгэр көрдөспүтүгэр. Иван Николаевич оскуола сэбиэдиһсэйэ, колхоһуос чилиэнэ буолбатах. Кини бииргэ үлэлиир учууталларын кытта биир да ыалы көтүспэккэ сылдьан аҕытаасыйалаан үһүс мунньахтарыгар биирдэ талыллар. Аны, атын үлэҕэ үрдэтэн ылалларыгар, колхоһуостаахтар бэйэлэрэ мунньахтаан „ыһпаппыт“ диэн быһаарыы таһаараллар. Ону райком тахсан мунньахтата сатаабатах, ыйыппакка туура тутан барбыттара диэн мөбүттэ эрэ хаалбыттар.

1955 сыллаахха Орлов Тарас Петрович председателиир, солбуйааччыта Игнатьева Мария Филипповна көбүлээһиннэринэн Сэймэлэксэ бастакы комсомольскай ферма тэриллибитэ. Онно үлэлээбиттэрэ:

1. Петрова Мария Прокопьевна.
2. Федорова Анна Абрамовна.
3. Семенова Агафья Семеновна.
4. Егорова Екатерина Михайловна. (Баайа).
5. Иванова Марфа Дмитриевна.
6. Николаева Мария Дмитриевна.
7. Мойтохонова Мария Елисеевна (Ветеринарынан үлэлээбит)

Кырдыаҕас киһиттэн сүөһү аһатааччынан Николаев Степан Спирдонович аһаммыт.

Иванов Сергей Константинович председателиир кэмигэр бөдөнсүйүү саҕаланан өр үлүлээбэтэҕэ.

1958 сылга диэри оройуон үрдүнэн 43 колхоз баара, ону холбооттоон, баара суоҕа 8 колхоз онорбуттарыгар, 1961 сыллаахха диэри «Ворошилов» «Карл Маркс» колхозка холбонор. «Карл Маркс» колхоза дэнэр, Кэнттик учаастак буолар. Киин учаастагы салайааччыны – колхоз председателэ, Кэнтиги салайааччыны солбуйааччы председатель дэммит. Онно үлэлээбиттэр:

Председатель:

Солбуйааччы (Кэнттик):

1. Григорьев	1. Михайлов Род. Ефим.
2. Платонов Ст. Ник.	2. Акимов Аф. Петр.
3. Егоров Василий Пол.	3. Семенова Алекс. Сем.
4. Иванов Сергей Конст.	4. Бороннуров Е.И.
5. Лазарев Гав. Гавр.	

1958 сыл эмиэ комсомольскай ферма Чөчөгөйгө тэриллэр, онно үлэлиллэр:

1. Иванова Марфа Дмитриевна.
2. Хамаров Василий Осипович.
3. Чочохова Евдокия Прокопьевна.
4. Федорова Анна Абрамовна.
5. Васильева Анна Тимофеевна.
6. Саввинова Анна Семеновна.

7. Егорова Екатерина Михайловна.

1961 сылтан сэтгэ нэһилиэги хабан «Исидор Барахов» аатынан колхоз тэриллэр, председателинэн Кэнтиктэн төрүттээх Васильев Николай Егорович (Таркай Савва уола) үлэлиир, солбуйааччытынан Ильин Родион Николаевич буолар.

1960 – 1961 сыллаахха атын көлүөнэ ыччаттарынан комсомольскай ферма Чөчөгөйгө тэриллэр:

1. Егорова Варвара Михайловна.
2. Петрова Варвара Петровна.
3. Чымыева Розалия Трофимовна.
4. Васильева Ульяна Тимофеевна.
5. Етпянова Елизавета Павловна.
6. Прокопьева Мария Алексеевна.
7. Егорова Феврония Васильевна.
8. Сячиков Михаил Платонович.
9. Степанов Семен Давыдович.
10. Николаева Мария Терентьевна.
11. Николаева Ульяна Терентьевна.
12. Васильева Федора Егоровна.
13. Чочохова Евдокия Прокопьевна.
14. Мыскатова Татьяна Филипповна.
15. Максимова Вера Алексеевна.
16. Мыскатов Василий Федотович.

1968 сыл ыам ыйын 1 – кы күнүгэр «Исидор Барахов» колхоз – «Исидор Барахов» совхоз буолар. Директордарынан: Егоров Трофим Дмитриевич, онтон Никифоров С.Н үлэлиллэр.

1972 сыллаахха тохсунньу 1 – кы күнүгэр «Исидор Бараховтан», «Үөдүгэй» с-з туһунан арахсар, директордарынан Никифоров С.Н, Андреев Егор Алексеевич, Антонов Дмитрий Львович, Иванов Ю.Д, Сибиряков Марк Гермогенович, Николаев Михаил Яковлевич, Филиппов Егор Иванович үлэлиллэр. Совхозтар тэриллиэхтэриттэн Кэнтик отделения буолар. Отделениялары управляющайдар салайаллар.

Кэнтик нэһилиэгин управляющайдара:

Николаев Прокопий Васильевич – 1969 – 1970 сс.

Миронов Семен Егорович – 1970 – 1972 сс.

Кардашевская Александра Ивановна 1972 – 1973сс.

Сидоров Иннокентий Константинович 1973 –1974 сс.

Васильев Василий Титович – 1974 – 1979сс.

Алексеев Василий Иванович – 1979 – 1984сс.

Николаев Аскалон Данилович – 1985с.

Лукин Егор Федотович – 1986 – 1987сс.

Саввинов Александр Ионович – 1988 – 1989сс

Алексеев Василий Иванович 1989с.

Кэнттик отделениета «Үөдүгэй» совхозтан арахсан 1990 сылтан саҕалаан аренднай, отгон коллективной предприятие буолар. Предприятие директорынан Алексеев Василий Иванович үлэлиир. 1991 сылга коллективной хаһаайыстыбаттан 6 бааһынай хаһаайыстыба туһунан арахсар:

Алексеев Дмитрий Иванович.

Акимов Афанасий Петрович.

Адамов Прокопий Глебович.

Тумусов Виктор Сысоевич.

Петров Василий Сысоевич.

Тарагаев Николай Степанович.

1993 сылга коллективной хаһаайыстыба ыһыллан нэһилиэк үрдүнэн барыта 36 бааһынай хаһаайыстыба баар буолар. 2005 сылга 34 бөҕө туруктаах бааһынай хаһаайыстыба хаалар, оттон иккитэ президенскэй тирэх хаһаайыстыбаларынан буолаллар:

1. Николаев Валерий Лазаревич. 2. Петров Василий Сысоевич.

Биригэдьиридэр.

Бастаан үлэлээбит биригэдьиридэр биригээдэ үлэтин холбуу салайаллара. Кэлин ферма уонна хонуу диэн арааран үлэлээһин баар этэ. Биһиги ону араарбакка холбуу суруйдубут:

Оюров Захар Матвеевич.

Иванов Калиник Прокопьевич.

Етехов Глеб Иванович. (Түөлбэ).

Иванов Иван Кириллович. (Түөлбэ).

Мячигиров Сысой Петрович. (Түөлбэ).

Иванов Дмитрий Андреевич.
Тумусов Петр Степанович. (иккиэннэрэ).
Бойлохов Николай Иванович.
Михайлов Герасим Михайлович.
Кононов Петр Иннокентьевич.
Мачахов Леонтий Спирдонович.
Мачахов Поликарп Спирдонович.
Мойтохонов Филипп Тимовеевич.
Иванов Виктор Еремеевич.
Степанов Иван Николаевич.
Прокопьев Василий Калинин.
Алексеев Николай Софронович.
Алексеев Василий Иванович.
Васильев Николай Афанасьевич.
Алексеев Дмитрий Иванович.
Будищев Федор Николаевич.
Федотов Петр Спирдонович.
Саввинов Александр Ионович.
Степанов Владимир Иванович.

Сылгы биригэдьиридэрэ.

1. Мачахов Поликарп Спирдонович.
2. Чыбыков Федот Алексеевич.
3. Хоросоков Афанасий Федорович.
4. Алексеев Григорий Саввич.
5. Герасимов Василий Иванович.

Обуруот биригэдьиридэрэ.

1. Долгунов (Иванов) Спирдон Наумович(Кыбылык)
2. Ван – Сен – Жун Василий (Кытай Бааска).
3. Василий Корей.
4. Васильев Варлам Ефимович (Тансай) (Түөлбэ).
5. Иннокентьев Семен Павлович.

6. Игнатьева Мария Филипповна.
7. Николаев Лазарь Маринович.
8. Семенова Александра Семеновна.
9. Тоногосов Афанасий Никитич.
10. Егорова Люция Тарасовна.
11. Дойдукова Розалия Дмитриевна.
12. Алексеев Анатолий Афанасьевич.
13. Габышев Павел Семенович.
14. Алексеева Раиса Афанасьевна.
15. Иванов Александр Петрович.

Ветеринарнай сулууспа.

Аан бастакынан Кэнттикэ ветеринардаабыттара:

1. Слепцова Федора Петровна.
2. Оюрова Зоя Николаевна.
3. Мойтохонова Мария Елисеевна.
4. Селляхова Дария Глебовна.

Онтон салгыы Николаев Спиридон Гаврильевич өлүөр диэри ветсанитаардаабыта

1967 сыл ыам ыйын 11 күнүттэн ветпункт тэриллэр. Бастакы сэбиэдиссэйинэн Винокурова Вера Никитична үлэлээбитэ. Кинини урукку өттүгэр өрүс унуоргу өттүгэр өр үлэлээбит Мойтохонов Тихон Егорович солбуйбута. Бу кэмнэ ветсанитарынан Николаев Спиридон Гаврильевич үлэлэспитэ.

1968 с. ыам ыйын 30 күнүгэр Исидор Барахов аатынан совхоз ведомственной ветеринарнай сулууспатыгар бэриллэн ветпуун сабыллыбыта. Ветеринардарынан ити кэмнэ үлэлээбиттэрэ Николаева Мария Дмитриевнаны кытта Николаев Спиридон Гаврильевич. 1973 - 77 сыллаахха Артемьева Мария Андреевна, 1974 - 77 сыллаахха Алексеева Клара Николаевна ветеринардаабыттара.

1977 сылтан Пестряков М, Дмитриева Светлана Афанасьевна, Еттянова Дария Андреевна, Акимова Лена Афанасьевна үлэлээбиттэрэ. Акимова Лена салгыы үлэлиир, киниэхэ Елисеева (Тумусова) Наталья Харлампьевна үлэлэхэр. Кылгас кэмнэ Терехов Петр Кэбээйи уола кэлэн ветвраһынан үлэлии сылдыбыта. Ветсанитарынан Саввина Римма кылгас кэмнэ эмиэ үлэлии сылдыбыттаах. 1980 сыллаахха Егорова (Тумусова) Ксения Алексеевна ветврач үөрэҕин бүтэрэн кэлэн үлэлиир. Кинилэр кэннилэриттэн Алексеева Варвара Дмитриевна үлэлии сылдыар кэмигэр 1992 сана ветучаастак тэриллибитэ. Сэбиэдиссэйинэн Алексеева В.Д. ветвраһынан Федотова Л. А, младшай ветфельдшеринэн Тумусова Ксения Алексеевна үлэлээбиттэрэ. 1993 сылтан Петров Валерий Петрович ветучаастакка үлэлэһэн кэллэ.

Зоотехниктар, плем.зоотехниктар.

Совхозтар тэриллиилэрэ сылгы уонна ынах сүөһүттэн элбэх бородууксуйаны ылыныны ирдээбитэ. Анал үөрэхтээх дьон наада буолбута. Дьокуускайга тыа сириин кадрдарын

бэлэмниир оскуолаға үөрэтии сағаламмыта, кэлин ЯГУ иһинэн үрдүк үөрэх кыһата аһыллыбыта. Ону бүтэрэн кэлэн, Кэнттикэ зоотехниктаабыттара:

1. Якименко Вера.
2. Егорова Варвара Михайловна.
3. Егорова Марина Семеновна. (зоот. племзоот.)
4. Елисеева Ирина Ивановна. (племзоот.)
5. Николаева Валентина Васильевна. (племзоот.).

Звенонан үлэлээһин ордуктара.

Колхоз, совхоз сағана үлэлээбит механизатордар. Биһиги отделениябытыгар сүөһүгэ звенонан үлэлээһин аан маннай 1971 – 72 сыллардаах кыстыктан сағаламмыта. Ити сыл Сэймэлэк хотонугар В.П Федоров салалтатынан уонна кини көбүлээһининэн борооскуну звенонан көрүү тэриллибитэ. Онно үс эдэр ыччаты:

1. Михайлова (Вересова) Татьяна Филипповнаны,
2. Алексеев Анатолий Васильевичи,
3. Оюров Анатолий Сергеевичи салайан 150 борооскуну кыстык устата көрөн 72 килограмм эбиллиини ылбыттара. Кыһынны өттүгэр ыччат сүөһү төлөһүйүтүүтүн салгыы Чөчөгөй ыппыттара, ол эрэн хотон эргэ уонна сииктээх буолан үчүгэй көрдөрүү ылыллыбатаҕа.

1976 – 1977 сыллаах кыстыкка «Тайга» диэн сана хотонно Хоптолооххо көһөн кэлэн, ыччат звенота 300 борооскуну кыстык устата 140, 1 кг улаатыннарбыта, 1978 сылга 133, 6 кг тиэрпиттэрэ. Онно үлэлээбит эдэр ыччат звенотун чилиэннэринэн буолаллар: 1984 сылга борооскуну кыһынны өттүгэр төлөһүтүүгэ 145 кг. Тиэрпиттэрэ.

1. Алексеев А.В.
2. Марсысов Н.Н.
3. Акимова Л.А.
4. Алексеева Т.Н.
5. Елисеева Н.Х.
6. Иванова Н.В.
7. Михайлова А.Ф.
8. Прокопьев Н. В.
9. Алексеев А.Н.
10. Прокопьев В.В.

1976 - 1977 сыллаахха аан бастаан ыанньык ынахха звенонан үлэлээһин тэриллибитэ. Звено салайааччытынан Иванова Марфа Дмитриевна үлэлээбитэ. Онно чилиэннэринэн:

1. Федорова Е.С - осеменатор,

2. Басылайканова Р.С,

3. Саввина А. С,

4. Еттянова Е.П,

5. Иванов Г.В

6. Иванова М.П. үлэлиллэр,

иккис сылыгар Давыдова Л.Н, Иванова Г. Г, Кухотова М.М. эбиллибиттэрэ. Кинилэр 1978 сыл биир фуражной ынахтан 1637 кг. үүтү ыан оройуонна бастын звено аатын ылбыттара. Саамай үрдүк көрдөрүүнү 1985 с. түмүгүнэн 1998 кг. үүтү биир фуражной ынахтан ыабыттара. Бу звенону кэлин Иванова Марфа Петровна салайбыта. Звено „Кэскил“ диэн ааттаммыта, сүөһүтүн өр кэмнэ Павлов С. Н. хомуйбута. Быстах кэмнэргэ бостуугунан үлэлээбиттэрэ: Гоголев Г.А,

Иннокентьев Н.Е,

Федоров В.П.

Алексеев А.Н.

Павлов А. А.

«Кэскил» звеноҕа кэҕкэ сыл ыанньыксыттарынан үлэлээбиттэрэ:

1. Прокопьева М.В.
2. Халанникова О. И.
3. Иванова В.С.
4. Степанов П. С.
5. Прокопьева Н.В.
6. Васильев С. С.
7. Мыскатов Г. С.
8. Филиппов С.М.
9. Филиппов Н.Н.
10. Филиппов Д. Н.
11. Павлов А. А.
12. Марсысова В.Н.
13. Николаева А.Е.
14. Степанова А.С.
15. Саввинова В. И.
16. Уйгурова Р. Е.
17. Дмитрьева С. Е.
18. Иванова Е С.
19. Семенова А. П.
20. Филиппова М.Н.
21. Саввинова Т. И.
22. Игнатъев Е.П.
23. Федоров Ю. А.
24. Михайлова З. С.
25. Сергеева С. И.
26. Максимова Л. С.
27. Мачахов С.С.

1977 - 78 сыл өссө биир звено тэриллибитэ. Еттянова Е. П. атын звенону «Романтиканы» тэринэн туһунан барар. Манна орто оскуоланы бүтэрэн тахсыбыт оҕолорунан ыччат – комсомольскай коллектива тэриллибитэ:

Сергеева Л.И,

Семенова К. П,

Алексеева В.Г.

Саввинова В.С,

Иванова Н.В.

Ити сыл былааннарын 121,6% эбэхээтэлистибэлэрин 118 % толорбуттара. Кэлин бу звенон оройуонна бастакынан 2000 тыһыынчалаах кирбиини ылары ситиспитэ. 1984 сылга звенонан үлэлээһиннэ Республика үрдүнэн үрдүк көрдөрүүнү ситиспиттэрэ, ол курдук биир фуражнайынахтан 2073 кг ыан бастаабыттара.

«Романтика» звеноҕа үлэлээбиттэрэ:

Еттянова Елизавета Павловна.

Иванова Тамара Петровна.

Игнатьева Светлана Петровна.

Иванова Мария Софроновна

Саввинова Ольга Ионовна

Еттянова Наталья Климовна

Михайлова Дария Прокопьевна.

Степанов Павел Семенович

Иванова Маргарита

Салгыы оскуоланы бүтэрэн баран кылааһынан тутуспутунан тахсан үлэлээһин сағаламмыта. Үһүс звенону « Олимпия» Николаева М.Д. салайбыта. Кэлин бу звенону Иванова Тамара Петровна салгыы салайбыта.

Олимпия звеноҕа үлэлээбиттэрэ:

1. Игнатьева Светлана Петровна.
2. Сячикова Саргы Михайловна.
3. Иванова Мария Софроновна.
4. Филиппов Дмитрий Николаевич.
5. Филиппова Майя Николаевна.
6. Иванова Тамара Петровна.
7. Николаева Мария Максимовна.

1984 сылтан Иванова Тамара Петровна салайбыта.

Самсонова Альбина Васильевна.

Тарасова Майа Васильевна.

Николаева Варвара Владимировна.

Оюрова Анна Николаевна.

Елисеев Николай Харлампьевич.

Алексеев Анатолий Николаевич.

Кырджагастырова Надежда Егоровна.

Манжурьева Лилианна Михайловна.

Иванова Мария Петровна.

Васильева Ольга Васильевна.

Семенова Дария.

Ильина Валентина Михайловна.

Алексеев Афанасий Афанасьевич.

Дмитрьева Светлана Егоровна.

Алексеев Александр Афанасьевич.

Дмитрьева Розалия Егоровна.

Бу сүл звено салайааччыларын наставниктар диэн ааттаан, киэн уоппуттарын ыччакка тарҕатааччыларынан, ыччаты үлэбэ уһуйааччыларынан билиниллибиттэрэ. Звенонан үлэлээһин үчүгэй түмүктэри биэрэн барбыта, ол түмүгэр Кэнттик отделенията биир фуражной ынахтан 2000 кг. кирбиини аан бастакынан 1980 сыллаахха ылбыта. Отделенияны эдэр дьон бэйэтэ салайар буолбуттарынан, ыччат звеноларын наставниктарын түмэн учуутал үөрэхтээх Прокопьева Матрена Васильевна оройуонна бастакынан наставничествону саҕалаабыта. Звенонан үлэлээһингэ сынньалаң күннэрин туһаныы, уопусканы кэмийтэн кэмигэр ылыы ситиһиллибитэ. Хоптолоох хотонугар туһунан «Мечта» кулууп үлэлээбитэ. Ыччат сынньаланын ытытыга кулууп үлэһиттэрэ Сивцева Т. Д. уонна Васильева А.С. салайбытара. « Голубой огонектары» , оонньууну, көрү - нары барытын ыччаттар бэйэлэрэ салайан ытталара. Үлэ кэмигэр итии аһылык үрдүттэн тэриллибитэ, онно өр кэм Елисеева Е. Д. минньигэс аһылыгынан бар дьону хааччыйбыта, киниэхэ Самсонова Е.В. көмөлөспүтэ. Түүннү харабылынан:

Черных В.Н.

Еттянова А.И.

Петров П. С.

Манжурьева А.Н.

Николаева Д.С.

Григорьева М.Н.

Сергеева (Васильева) С.И

Игнатъев П.П үлэлээбиттэрэ.

Хотонно оту кэмнээн биэрээччи (фуражирынан) Павлов Семен Николаевич үлэлээбитэ уонна кини кэнниттэн фуражирынан кочегарынан Игнатъев Петр Софронович үлэлээбитэ. Кочегарынан, ас буһарааччыларынан үлэлээбиттэрэ:

1. Ильин М. З.
2. Сячиков М.П.
3. Елисеев Х.Д.
4. Шайкин Б.А.
5. Васильев Н.А.
6. Тобохов С.Н.
7. Константинов А.П.
8. Федотов Р.Н.
9. Сивцев З.
10. Габышев П.С.
11. Гоголев Г.А.
12. Кырджагастыров И.С.
13. Прокопьев П. В.
14. Иванов Ал. П.

Хотонно тракториһынан үлэлээбиттэрэ:

Ильин М.З.

Габышев П.С.

Иванов Ан.П.

Елисеев Н.Х.

Омукчанов И.

Сивцев З.

Етъянов Г.А.

Кухотов В.М.

Дмитрьев П.Е.

Саввинов Ф.И.

Прокопьев Н.В.

Өр кэмнэ хотонно уу баһыытын Иванов Роман Андреевич хааччыйбыта.

Бастакы трактористар, шофердар.

Намна 30 сылларга МТС (машинно – тракторная станция) аһыллыбытыгар аан бастакынан, биһиги нэһиликтэн Егоров Александр Герасимович үөрэммитэ. Кини кэнниттэн Андреев Николай Николаевичы кытта Иванов Павел Наумович (Мииккэ Байбала), оттон Егоров Михаил Николаевич бүтэрэр. Дьахталлартан Оюрова Прасковия Николаевна үөрэммитэ, кини Саха АССР Верховнай Советын депутатынан быыбарданан сылдыбыта. Михайлова Евдокия Варламовна эмиэ бастакы дьахтар трактористарга киирсэр.

Бастакынан массыына үөрэҕин Васильев Петр Митрофанович бүтэрэн суоппардаабыт, кини кэнниттэн Алексеев Николай Софронович, онтон бииргэ төрөөбүт быраата Игнатьев Петр Софронович, Степанов Семен Давыдович, Петров Василий Сысоевич суоппардаабытгара.

Сэри кэнниттэн Кэнттик аатын элбэхтик ааттаппыт механизаторынан Михайлов Еремей Варламович буолар, дэгиттэр идэлээҕин иһин совхоз киин уһаайбатыгар кэлин ыланнар механик, инженер буолуталыы сылдыбыта. Кини кэнниттэн элбэх трактористар үүнэн тахсыбытгара, Совхоз ыһыллыар диэри трактористаабыт дьон испиһэктэрэ маннык:

1. Иванов Петр Захарович
2. Степанов Иван Николаевич
3. Тоногосов Афанасий Никитич
4. Адамов Прокопий Глебович
5. Марсысов Николай Лазерович
6. Васильев Василий Митрофанович
7. Иванов Гаврил Дмитриевич
8. Иванов Петр Петрович
9. Кухатов Василий Макарович
10. Васильев Николай Афанасьевич
11. Саввинов Александр Ионович
12. Саввинов Федор Ионович
13. Степанов Иван Иванович
14. Будищев Федор Николаевич
15. Алексеев Макарий Васильевич
16. Алексеев Анатолий Афанасьевич
17. Филиппов Иван Михайлович
18. Дмитриев Петр Егорович
19. Алексеев Юрий Прокопьевич
20. Степанов Владимир Иванович

Кинилэртэн орденнарынан наҕараадаламмытгара: Михайлов Еремей Варламович, Степанов Иван Николаевич, Тоногосов Афанасий Никитич.

Бастакы ВДНХ-ға бара сылдыбыт тракториһынан Иванов Петр Захарович буолар. Медалынан наҕараадаламмыт тракторист Иванов Гаврил Дмитриевич өр кэмнэ окко механизированнай звенону салайбыта, сиилэс угуутугар

оройуонна икки пятилетка устатыгар иннин биэрбэтэҕэ.

Шофердар совхоз саҕана биир водовоз, биир эрэ грузовой массыына отделенияға көрүллэринэн, үксүн водовозка Иванов Роман Андреевич, грузовойга Степанов Семен Давыдович өр кэмнэ үлэлээбиттэрэ. Грузовой массыынаға Игнатьев Петр Софронович,

Чыбыков Егор Федотович, Хамаров Николай Васильевич, Иванов Петр Петрович, Прокопьев Павел Васильевич, Бархатов Сергей Владимирович, Габышев Павел Семенович, Павлов Афанасий Павлович үлэлээбиттэрэ. Бааһынай хаһаайыстыбанан барыыга бөһүөлэккэ биир сыл 70 араас көрүгнээх трактор кэлиитинэн, оскуолаҕа курс аһыллыабыттан, Кэнттик нэһилиэгэр трактор, массыына бырабаалаах элбээн турар, кыргыттар да бааллар.

Үөдүгэй совхозтан арахсыы.

Кэнттик отделенията уопсай мунньах онорон 1990 сылтан саҕалаан Үөдүгэй совхозтан аренднай предприятия буолан арахпыта. 1991 сылга устаап ылыннан коллективнай предприятие сана көрүгнэр көспүтэ, алта бааһынай хаһаайыстыба үөскээбитэ. 1993 сылтан уон икки бааһынай хаһаайыстыба, түөрт туһунан баайдаах түөлбэлэр тэриллиттэрэ. Ити сыл ыам ыйыгар түөлбэлэр ыһыллан бары бааһынай хаһаайыстыбаларга тарҕаспыттара. Аренднай уонна коллективнай предприятия директорынан Алексеев Василий Иванович үлэлээбитэ. Саамай бүтэһигинэн бааһынай хаһаайыстыба баһылыгынан барбыта. Бааһынай хаһаайыстыбаҕа кэмигэр сөпкө баран, дьон түгэни туһунан, кредит ылан биир сыл иһигэр 71 тракторы, 15 тракторы нэһилиэк үрдүнэн атыылаһыллыбыта. Билигин Кэнттик нэһилиэгэ муниципальной тэриллии буолан олорор. 150 ыалы хабар сыһыппарабыай төлүпүөн киирэн, таас оскуола тутуута саҕаланан, 2009 сылтан газ кириэхтээх бырайыага оноһуллан бүппүтэ.

Дьааһыла, детсад олоһуттан.

Аан бастаан дьааһыла 1942-43 сс. Хоптолооххо Дария Кухотова соҕотох үлэһиттээх аһыллыбыта. Дьон бары үлэҕэ барар буоланнар кыра оҕолору биир киһиэхэ туттаран колхуоһунай дьааһыла диэн ааттаммыта. Бу дьааһылаҕа бастакы иитиллээччилэринэн Мэхээлэ уонна Хабырыыл, Өндүүкэй Миитэрэй уолаттара сылдыбыттара, онтон бу дьааһыла Адамов Прокопий Глебович дьиэтигэр (урут колхуос туппут дьиэтэ) көһөн үлэлээбитэ.

1960 сылга диэри Николаева Мария (Хаастаах Баһылайын эмээхсинэ) салайан үлэлэппитэ.

01.03.1960 сыллаахха фельдшер Михайлова Мария Ивановна салайбыта.

17.09.1967 сылга фельдшер Жирков Илларион Илларионович.

1968 сылга Говенко А. – нуучча фельдшера үлэлээбитэ.

1971 сылтан пенсияҕа барыар диэри Саввина Дария Марковна сэбиэдиссэймнэн үлэлээбит.

1989 сылтан Оюрова Тамара Ивановна 1994 сылга диэри үлэлээбит.

Дьааһылаҕа үлэлээбиттэрэ:

- 1.Харахова М.М.
- 2.Дмитриева М.М.
- 3.Максимова В.А.

- 4.Федорова В.Е.
- 5.Прокопьева В.В.
- 6.Петрова Г.К.
- 7.Михайлова М.И.
- 8.Егорова Р.С.
- 9.Васильева А.М.
- 10.Тарагаева Е.Д.
- 11.Сячикова Т.П.
- 12.Каменева А.Е.
- 13.Кузьмина В.Г.
- 14.Хоютанова И.А.
- 15.Егорова Е.В.
- 16.Чагылысова М.И.
- 17.Дмитриева М.Т.
- 18.Елисеева Е.Д.
- 19.Егорова Ф.С.
- 20.Николаева Д.С.
- 21.Федорова А.П.

Бастаан детсад 1969 сыллаахха икки хостоох уопсай дьиэбэ, 25 оҕоҕо,

9 үлэһиттээх арыллыбыт.

Сэбиэдиссэйинэн үлэлээбит, Кетехова – Прокопьева Матрена Васильевна-начальной кылаас учуутала, орто анал педагогической үөрэхтээх.

1971 сылтан сэттинньи 15 күнүттэн Кэнттик оскуолатын интернатын дьиэтигэр үлэлээбит.

1974 сылтан иккис группа арыллан 50 миэстэлээх, 13 үлэһиттээх буолбут.

1977 сылга сэбиэдиссэйинэн Килябитова Ф.С. үлэлээбит- баспытаатал, орто анал дошкольной үөрэхтээх.

1986 сылтан сэбиэдиссэйинэн Кондакова З.И. үлэлээбит, -начальной кылаас учуутала, орто анал педагогической үөрэхтээх.

1990 сылтан сэбиэдиссэйинэн Габышева П.Ф. үлэлээбит, - баспытаатал үрдүк дошкольной үөрэхтээх.

1994 сылтан дьааһыланы кытта холбоонор, дьааһыла-саад диэн 55 миэстэлээх, 26 үлэһиттээх тэрилтэ буолбут.Онтон бу сыл бүтэһигэр 75 миэстэлээх, 33 үлэһиттээх „Детский центр – развития“ диэн ааттаммыт.

2002 сылтан Государственной дошкольной образовательной учреждения „Сайыына“ диэн ааттанар, 55 миэстэлээх, 22 үлэһиттээх.

2004 сылтан ыла муниципальной дошкольной образовательной учреждения „Сайыына“ диэн ааттанар.

- 1.Кетехова М.В.
- 2.Килябитова Ф.С. – „Отличник образования РС (Я)“
- 3.Аргунова О.А.
- 4.Саввинова Р.С.- „Отличник образования РС (Я)“
- 5.Оюрова Т.И. – „Отличник образования РС (Я)“
- 6.Габышева П.Ф.- „Отличник образования РС (Я)“
- 7.Егорова А.С.- медсестра
- 8.Осипова А.В.
- 9.Егорова Ф.В.
- 10.Яковлева Т.П.
- 11.Яковлева В.С.
- 12.Кондакова З.И.
- 13.Эспок Е.Х.
- 14.Николаева М.Д.
- 15.Егоров А.И.
- 16.Егорова А.И.
- 17.Герасимова М.Ф.
- 18.Николаева Г.Д.

19. Николаева Л.П.
20. Пак З.Г.
21. Константинова К.С.
22. Чыбыкова И.Г.
23. Иннокентьева Х.П.
24. Алексеева Л.В.
25. Васильева А.С.
26. Николаева А.Е.
27. Габышева А.П.
28. Михайлова Ф.В.
29. Захарова Г.Н.
30. Еттянова Н.К.
31. Иванова А.В.
32. Филиппова Т.И.
34. Егорова Т.Н.

Кинилэр балыыһаҕа үлэлээбиттэрэ:

1. Иванова(Каменева) Мария Ивановна 1953с
2. Валько Валентина – Петр Сергеевич кэргэнэ
3. Жирков Илларион Илларионович – фельдшер.
4. Ноговицын Егор Егорович.
5. Говенко А. – нуучча фельдшера
6. Кондакова Екатерина Ивановна «Золотые часы» от Совета Министров и Минздрава ЯАССР «За ликвидацию трахомы» - медсестра
7. Михайлова Мария Ивановна - фельдшер
8. Буслаев Егор Николаевич – фельдшер
9. Христофорова Зоя Афанасьевна - фельдшер
10. Дмитриева Мария Тимофеевна -медсестра
11. Арышева Галина - фельдшер
12. Петрова (Бельды) Инна Борисовна – фельдшер
13. Николаева Ольга Ивановна – фельдшер
14. Спиридонова Татьяна Егоровна – фельдшер
15. Мойтохонов Степан Тихонович - медбрат
16. Николаева Дария Степановна - санитарка
17. Николаева Галина (Мучу кэргэнэ) - фельдшер
18. Егорова Анастасия Семеновна - фельдшер
19. Власьева Марина Николаевна – фельдшер
20. Алексеева Светлана Васильевна – медсестра
21. Семенова Галина Николаевна – фельдшер
22. Николаева Дария Николаевна - фельдшер

23. Слюгрова Татьяна Васильевна – фельдшер
24. Лукин Семен Титович - фельдшер
25. Анисимова Людмила Николаевна - медсестра
26. Саввинова Октябрина Константиновна - фельдшер
27. Алексеева Саргылана Егоровна-врач
28. Петрова Люция Алексеевна-санитарка
29. Филиппова Майя Николаевна-медсестра
30. Иванова Галина Михайловна – врач
31. Мачахова Ольга Ионовна – санитарка
32. Абрахова Христина Константиновна - фельдшер
33. Иванова Тамара Петровна – санитарка
34. Охлопкова Галина Константиновна - фельдшер
35. Чыбыкова Татьяна Марковна – медсестра 2006
36. Тумусова Акулина Петровна – фельдшер 2006

Кэнттик эргизинин үлэһиттэрэ.

Кэнттиккэ маҕаһыын сэрии инниттэн баара, онно Кыпчык Азара сэриигэ барыар диэри үлэлээбитэ. Кини кэнниттэн Шамаев Самуил. Егорова Раиса Софроновна, ол кэнниттэн сэрииттэн бааһыран Андреев Николай Иванович кэлэн баран атыһыттаабыта. Сөттөккөйтөн Буччакаа Мэхээлэтэ (Егоров Михаил Николаевич) туппута, ол кэнниттэн Еттянов Герасим, Тюляхова Анна, Егоров Василий Герасимович, Иванов Иван, Петров Егор Афанасьевич (Алаады), Иванов Павел Максимович (Чообуйа), Андреева В.Н, Николаев Тимофей Иванович, Игнатъева Мария Филипповна, Чымыев Ф.М (ССРС эргизинин туйгуна), Прокопьева Мария Алексеевна, Дмитриева Наталия Григорьевна („Бочуот знага“ орденнаах), Егорова Федора Семеновна, Николаева Людмила Панфиловна, Иванова Галина Дмитриевна, Вересова Татьяна Филипповна, Михайлова Анна Филипповна, Семенова Людмила Ивановна, Егорова Ньургуяна Александровна өр сыл үлэлээбиттэрэ.

1951 – 1952 сс. Мас оттугунан үлэлиир локомобиль – электростанция тугулан үлэбэ кирибитэ.

Уот дизелинэн бэриллэр буолбутугар Казаков Василий, Алексеев Григорий Григорьевич, үрдүк күүрүүлээх уот утаһынан тийэн кэлиэр диэри дизелистээбиттэрэ.

Оройуон кииниттэн аҕалан почтаны түнгэтэллэр этэ. Бастакы почтальонунан Адамов Симон Трофимович, онтон Павлов Павел Михайлович уһун кэмнэ үлэлээбиттэрэ. Почта отделенията Кэнттиккэ аһыллытыгар Таркаев Яков Саввич начальнигынан, Павлов Павел Михайлович почтальонунан аһаммытара. Бу кэнниттэн салгыы начальнигынан үлэлээбиттэрэ: Николаева В.В, Анисимова Е. Н, Налыйдырова, Максимова М, Павлова Т. В, Семенова М.С. Билигин Яковлева Саргылана Давыдовна үлэлии олорор. Почтальоннарынан үлэлээбиттэрэ: Елисеева И.И, Петрова Л.М.

Киинэ Кэнттиккэ Үөһээ Бүлүүттэн ууна сылдьан көрдөрүллэрэ, хам –хаадыаа кэлэллэр этэ. Кэнттиккэ аан бастакы нуучча Жураковскай диэн киһи ананан кэлиэбиттэн көстөр

буолбута. Кини кэнниттэн Абрамов Егор (Ороох Дьөгүөр) үлэлээбитэ.Кини кэнниттэн киинэҕэ үлэлээбиттэрэ:

Самсонов Василий Алексеевич

Васильев Иван Иванович

Чыбыков Петр Федотович

Николаев Валерий Лазаревич

Намын Михаил Наминович

Семенова Тамара Васильевна

Семенова Людмила Ивановна

Степанова Дария Семеновна

Прокопьева Екатерина Васильевна

Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии сылларыгар.

Кыайыы 70 сылыгар диэн матырыйааллартан аах.

Кэнттик дьонун туһунан суруйуулар.

Герой Ийэ, Кэнттик нэһилиэгин олохтооҕо Сячикова Татьяна Платоновна ахтыыта.

Мин ийэм Васильева Марфа Прокопьевна Хороҕо , аҕам Сячиков

Платон Михайлович 2 Үөдүгэйгэ төрөөбүттэр. Биниги кырабытыгар Чүүккэ олорбуттара. Үс бастакы оҕолоро кыраларыгар өлбүттэр, онтон утуу-субуу 4 кыыс, 1 уол оҕоломмуттар. Оройуон киинигэр көһөн киририэхтэригэр дылы колхозка үлэлээбиттэр. Ийэм сайын окко, оҕуруокка, бурдук быһытыгар сылдыбыт. Кыһын саһаан охсоллор эбит. Ийэбит 31 сыл устата оскуолаҕа, райсовекка, милиция отделыгар, Кэнттик оскуолатыгар остуораһынан үлэлээбитэ. 1966 сыллаахха пенсияҕа тахсыбыта. Аҕабыт Былатыан тутууга үлэлээбитэ. 1939 сылга үлэҕэ кирибит Исидор Барахов аатынан оскуоланы, райсовет, детдом дьыэлэрин тутуспута. Кэлин „Раймаг“ диэн маҕаһыынна атыһытынан, милиция отделыгар куонньугунан үлэлээбитэ. Аҕа дойду сэриитин кэмигэр хоту балыктааһынна сылдыбыта. Кыра балтым Людмила 1944 сыллаахха, эргэ военкомат

дьиэҕэ олодохпутуна, төрөөбүтэ. Мария диэн үстээх кыыс оҕону Васильев Дьуоналаах диэн ыалга ииттэрэ биэрбиттэрэ. Мин кыра сааспыттан хараҕым куһаҕан этэ, ийэбэр көмө буолаары оскуолаттан эрдэ уурайбытым. Аҕабыт хоту бартын кэннэ элбэх эрэйи көрбүппүт. Америка куулун кырааскалаан таннар, аччыктааһын сыллара этилэр. Ийэбит Мааппа тугу бары сатыыра, сыарҕа ылахтыыра, кыраабыл онороро, хаатынха уларара абыраабыта. Туох да үлэни куһаҕан, кыайбаппын диэн толлон турбат үлэбит дьахтар буолан хоргуйбатахпыт.

1951 сыллаахха колхозу бөдөнсүтүү, тыа хаһаайыстыбатын өрө тардар хамсааһынна Кэнтиккэ „Ворошилов“ колхозка көһөн тахсыбыппыт. Кууну-, „Жданов“ колхоз, Тыымпы-, „Прожектор“ колхоз холбоһо иликтэр этэ. Көһөн тахсан Липпэлээххэ, Ойбон Күөлгэ хортуоска пуунугар үс ампаар дьиэ баарыгар, улахан дьиэҕэ Намыһах Мэхээлэлээх, Вераҕа дьукаах олорбуппун.

Онно мин 23 саастаах кыыс Кытай Бааска биригэдьиридээх оҕуруот биригээдэтигэр үлэлээбитим. Туох да техника диэн суох, барыта илии, тээпкэ үлэтэ этэ. Араас оҕуруот аһын, табаахха тийэ үүннэрэбит. Күһүн нэһиликтэртэн хортуоска ыла кэллэхтэринэ, түүннэри хоно сытан ыйаан биэрэр үлэҕэ сылдыбытым. Оҕуруот аһын арааһын тэлиэгэлээх оҕуһунан мас уһаакка тийэн киллэрэн баһаарга атыылыырбыт. Хойут пенсияҕа тахсыахпар дылы 17 сыл дьааһылаҕа танас сууяаччынан үлэлээбитим.

1953 сыллаахха Тонобос Мэхээчэтин уола, ийэтэ 1 саастааҕар өлбүт, тулаайах ,колхоз араас үлэтигэр сылдыар уолга Саввинов Иона Михайло-вичка кэргэн тахсан ыал буолбутум. Бастакы 1954 сыллаахха төрөөбүт уол оҕобут төннүбүтэ, онтон 11 оҕону төрөппүппүт. Аҕабыт 24 сыл колхозка, отделениеҕа солбуллубат завхоһунан үлэлээбитэ. От тийэ сылдьан хараҕын окко анһан кыайан көрбөт 1 группалаах инвалид буолбута. Иккиэн тыыл ветераннарабыт. 1970 сыллаахха Герой Ийэ аатын ылбытым. Билигин да нэһилиэгим общественной олоҕор кыттабын, көрбөттөр обществоларыгар группорунан үлэлиибин. Аҕабыт улуус биир бастын оһуохай этээччитэ, тойуксут, бэйэм эмиэ сцена ветеранабын. Икки өттүттэн олох эрэйин билбит-көрбүт дьон, 47 сыл устата иллээхтик-эйэлээхтик бэйэ-бэйэбитин харыстаһан, өйдөһөн, өйөһөн олоробут. Оҕолорбутун бары үлэһит дьон, ыал онортоотубут, 45 сиэннэннибит.

Эдийийм Мария Платоновна эмиэ Герой-Ийэ. Кини бастаан үлэтин райсовекка машинисканан саҕалаабыта, онтон „Ворошилов“ колхозка бухгалтердаабыта, кэлин заправщик- кассирынан, дьааһыла завхоһунан үлэлээбитэ.

Бастакы кэргэттэриттэн 2 уол оҕо төрөөн төннүбүттэрэ. 1951 сыллаахха Иванов Петр Захарович диэн киһиэхэ тахсан 10 оҕону төрөппүтэ. Петр оройуон биир бастын тракториһа этэ. Эдэр сааһыгар ууга түһэн өлбүтэ.

Эдийийм анардас, өссө кыра уолун ыарахан, кэргэнин икки хараҕа суох кырдыаҕас аҕатын кытта хаалан, оҕолорун бары үлэһит онортоон баран 1989 сыллаахха 62 сааһыгар өлбүтэ.

Балтым-Мария Ионовна үйэтигэр бухгалтер, мясомолкомбинакка главнай бухгалтердыы олорон, пенсияҕа тахсыбыта. Кэргэнэ Николаев Николай Маркович эрдэ өлөн 6 оҕону соҕотоһун иитэн үөрэхтээх үлэһит дьон онортоото, 2 сиэннээх.

Быраатым-Сячиков Михаил Платонович кыра сааһыттан колхоз араас үлэтигэр үчүгэйдик үлэлии сылдьан, 1975 сыллаахха эдэр сааһыгар суох буолбута. Кэргэнэ Егорова Феврония Васильевна, бэйэтэ тулаайах, детдомна иитиллибит кыыс, 8 оҕону элбэх сыл ыанньыксытынан, кэлин пенсияҕа тахсыар дылы детсакка няняннан үлэлээн, оҕолорун бары улаатыннарар, үлэһит дьон онортоон, 21 сиэн тапталлаах эбэтэ буолан олорор.

Кыра балтым Людмила Платоновна өр сылларга начальнай кылаас учууталынан ситиһиилээхтик үлэлээбитэ. Үэрэппит оҕолорун тапталынан, дьон- сэргэ убаастабылынан туһанар, сэмэй үлэһит киһи этэ. Кэргэнэ Павлов Василий Алексеевич Бүлүүттэн төрүттээх, парикмахер, фотограф идэлээх киһи эмиэ эрдэ ыалдьан өлөн, балтым оҕолорун бэйэтэ, дьэ улаатыннарар, үлэһит онортоон иһэн эрдэ өлөн туораабыта. Кини билигин 9 сиэн оҕолоох.

Онон биһиги төрөппүттэрбит Маапалаах Былатыан иккиэйэх бэйэлэрэ 5 оҕону, 39 сиэни, 128 хос сиэни, 6 хос-хос сиэни тэнитэн удьуордарын уһатар 178 ыччаттаннылар, ол иһигэр икки төрөппүт кыыстара Герой Ийэлэр. Биһиги улахан кийииппит Саввинова Антонина Максимовна эмиэ 14 оҕону төрөппүт Герой Ийэ.

Еттьянов Андрей Андреевич.

Төрөөбүт таайым Еттьянов Андрей Андреевич (Бытыыкай) туһунан ахтыы. Мин таайдарым Еттьянов Андрей, Николай, Яков, Герасим, мин ийэм Мария бастакы, Мария

иккис диэн 6 бырааттылар Кэнттиккэ Баалыкайга төрөөбүт үөскээбит дьоннор этилэр. Аҕалара Еттянов Андрей, ийэлэрэ Мария диэннэр бары колхозтааһын буолуор дылы кэтэх хаһайыстыбалаах сүөһү сылгы ииттэн олорбуттар. 1938с. Колхозка киирбиттэр. Еттянов Андрей (Бытыкай) колхозка оробуочайдаабыта. Николай биригэдьиир, колхоз председателэ этэ. Тоную Куунуга тахсан Совет председателэ буола сылдыбыта. Герасим атыһыт этэ, сэриигэ баран кэлбитэ тыыннаах. Яков курдук Онхойунан, Далырынан, Кэнтигинэн с/с председателэ этэ. Сэриигэ баран кэлбитэ. Икки Мариялар мин ийэм уонна Мария иккис хаһайкалар этэ. Бытыкай Кэнтик нэһилиэгэр Баалыкайга Иэттээн Андрей уонна Мария диэн ыалга төрөөбүт ыал улахан оҕото этэ. Онон борбуйун кыанаат үлэлээн көмөлөһөн барбыт. 2 балтылаах, 3 бырааттаах, 6 бырааттылар этэ. 1938с. Ворошилов аатынан колхозка чилининэн киирэн үлэлээн барбыта. Бастакы кэргэнэ 3 оҕону төрөшпүтүтэн 1 эрэ киһи буолбута ол Иван Андреевич геолог, Саха сиригэр бочуоттаах олохтооҕо этэ. Иккис кэргэнэ Аана диэн 1 уоллаах ол уола бастын дояр, крестьянскэй хаһайыстыба Манааска олорор. Үһүс кэргэнигэр уола Герасим бастын тракторист, үчүгэй үлэһит элбэх оҕолоох, Кэнттиккэ олорор, кыһа Даайыс үрдүк үөрэхтээх саха тылын учуутала Ньурба Маарыгар олорор 2 оҕолоох. Колхозка киирэригэр 1 аты, 2 биэни, 2 ынаҕы- сүөһүнү холбообута. Кыһыл көмүстээх Алданна таһаҕас таһаллара, биир 4 аты көлүнөн көрөн- харайан илдьэ сылдыра, таһаҕастарын ол-бу солбу бэйэлэрэ харабыллаан, эти арыыны тиэйэн илдьэллэрэ. Көмүсчүттэри массыына дэлэйиэн иннинэ, биирдиилээн дьон да колхозтарда тиэйэн таһан аһаппытара онно кини барытыгар сылдыһыта. Сэригэр бириэмэтигэр саастарынан саллааттыы барбатах эр дьон сорохторо трудовой фронтка барбыттара. Таайым хаалан 2-лии 3-түү киһи үлэтин үлэлиирэ сайын оттуура, кыһын сылгыһыттыра ол сылгытын бэйэтэ от тиэйэн аһатара ол быһыгар көлүнэр аттары аһатара. Үһүс кэргэнин Павлова Аннаны кэргэн ылан баран, иккиэн тэннэ үлэлээбиттэрэ. Анна дояркалыра, таайым ферма араас үлэтин, төһө күүһэ тийэринэн үлэлиирэ. М.Кротов суруйбут дохуотун Анналыын аахсан ылбыт дохоттара. Икки бастын үлэһит буолан итиччэ элбэҕи аахсан ыллахтара. Кинигэттэн үһүлүбүт. *«Об Аандрея Андреевича Еттянова из колхоза или Ворошилова Верхне-Вилуйского района которому пришлось не мало трудиться, чтобы перевести в свой атбар заработанные трудовыми 3,5 тонна зерна 5,6 тонна картофеля, 40 кг табаку, масло, мясо и другие продукты. Эти высокие заравотки явились результатом частного труда укрепляющего колхозу богатства колхозники сами стали полными хозяевами своей жизни работают они напрудорства на себя и держим счастье в своих руках-из книги М.Кротова и « Родина Якутия» ЯКГИЗ 1952г.»* бу кинигэни саха сиригэр барытыгар сылдыһан суруйбут онно ити Еттяновы киллэрбит.

Еттянов Андрей Анд. 5 оҕо 16сиэн 18 хос сиэн

Таркаева Мария Анд. 2 оҕо 9 сиэн 26 хос сиэн 2хос-хос сиэн

Еттянов Николай Анд. 6 оҕо 14 сиэн 9 хос сиэн

Шамаева Мария Анд. 1 оҕо 4 сиэн 4 хос сиэн

Еттянов Яков Анд. Оҕото суох. Сэригэр кыттыылааҕа

Еттянов Герасим Анд. 5 оҕо 13 сиэн

Николай колхоз председателэ этэ.

Яков совет, колхоз председателя этэ.

Герасим атыһыт, сэрии кыттыылааҕа. Билигин Кэнттиккэ кыра Герасим олорор. Атыттар бары атын сиргэ бааллар Еттяновтар, элбэхтэр дойду- дойду аайы олорон үлэлиллэр. Ахтыыны суруйдум сиэн балта Таркаева Домна Саввична.

Биһиги аҕабыт Таркаев Савва Николаевич туһунан ахтыы.

Биһиги аҕабыт аҕата Таркаев Николай Семенович аҕата Кэнттик Липпэлээҕэр төрөөбүт Дүлэй аҕатын уһун уола Мочууска диэн киһиттэн төрөөбүт Семен диэн уолу Ньурба таркаайытыттан төрүттээх Таркаев Яков диэн оҕонньор эмээхсининээн иккиэйэҕин кэлэн баран, аат ааттатаары ииттэ ылбыттар. Кэнттик сыралтатыгар олохсуйбуттар. Ол Сэмэннэрэ, Абый аҕатын уһун киһитэ Баккай диэн киһи кыһын Ааныс диэни кэргэн ылан, биһиги эһэбитин уонна Татьяна диэни төрөтөн баран өлөн хаалбыт. Ол иһин аатын ааттатам диэн сиэнин Николайы кинииттэн ииттэ ылбыт. Онон биһиги Таркаевтар буолабыт. Таркаайыттан төрүттээх буолбатахпын, дьиннээх Кэнттиктэр буолабыт. Николай 2 уол 3 кыыс оҕоломмуттар. Эһэбит Николай кэргэнэ аҕабыт ийэтэ Моһуута Мария аҕата кырдыбыт уола Степан, ийэтэ Барбах уола Бопойо Мэхээлэ бииргэ төрөөбүт буолта Ааныс диэн. 3 оҕоломмуттар кинээс Киргиэлэй оҕото суох, Очтуостай Петр 2 оҕолоох, Моһуута Мария 5 оҕоломмут. Үөһээ-Бүлүү оройуонугар Кэнттик нэһилиэгэр сыралта алааска 1900 сыллаахха төрөөбүт. Биһиги аҕабыт аҕата, сорсуннаах сонордьут булчут болуотунньук, дьиз тутар, маһынан тугу барытын онорор, тууну онорор, куйуур илим баайар, айаны чааркааны туох туттар, уһанар тэрилин оностор киһи этэ. Күһүн тиинни баран-баран ахсынны бүтэһигэр кэлэрэ. Оттон тохсунньуга баран-баран саас түүлээх бобуларыгар кэлэрэ улуу булчут этэ- урукку дьон сиэринэн, оттоон- мастаан, сүөһү ииттэн, бурдук ыһар, хортуоска үүннэрэн олохсуйбуттар. Куоратыкы эргэрэн сууллубут, көтүллүбүт дьизэлэри барытын тутуспут- болуотунньук оҕонньор этэ. Биһиги эһэбит кэлэригэр дьиз туттаары маһын кэрдэн киллэрэн холлоһонун бүтэрэн баран. Ис тээбирин булаары Өлүөхүмэ куоракка киирэн, 3 сыл хамнаска үлэлээн барытын булбутун кэннэ, аҕам аах атынан киирэн тиэйэн таһааран оностон ситэрэн 1930 сыллаахха дьизэлэригэр киирбиттэрэ, өр куурдулубут мас, мас тэллэй буолбат эбит. Колхозка киирэн баран бөһүөлэктээһиннэ 1938 сылга көһөрөн киллэрбиттэрэ. Эһэбит 1943 сыллаахха өлбүтэ. Биһиги аҕабыт Савва бастаан таһынан уһанар этэ, тугу баҕарар онороро. Дьоннорго да, бэйэтигэр да (майаахылаан) диэн бөдөн маһын кэрдэн ылан баран матыкканнан сулуйара. Онтон кэнники 2 оҕуһунан тимир булуугунан пааралаан баран таттарыллар сири, онон бааһына оностубуттара. Бурдук ыһар, хортуоска олордор сири, ону барытын холбообуттара. 1938с. колхозка киирбиттэрэ ол киирэллэригэр сүөһү холбууллара 3 аты, 2 бизни, 1 ат оҕуһу, 1 атыыр оҕуһу биэрбиттэрэ. Колхоз маннайгы

баайа буолбуттара. Бэйэтин олоҕор маннайгы кэргэнэ араҕан, иккис кэргэнэ өлөн 2 оҕо Александра мин хааламмыт эрэйдээбиппит, биһигини атаҕастатымаары, сатаммакка кэнники 2 кэргэнэ өлөн, хаста да арахсан баран хааланнар улаханлык эрэйдэммитэ. Маннай тимири уһанарыгар, таспытыгар Михайлов Алексей (буска) аймаҕа уһанарга үөрөппитэ уонна өлөрүгэр уола суох буолан, уһанар тэрилин барытын биэрбитэ. Онон бэйэтэ эргэ дьиэтигэр 1930 сылтан уһанан барбыта онно туттар сэптэри биилээн эримизнэнэн онороро оноттороро кэлбит дьон бэйэлэрэ күөртээн көмөлөһөллөрө. Ол сылдьан уус ыарыытыгар ыалдьан, кыһалҕаттан уус төрдүгэр биир борооску бэрик биэрбитэ. Кэлин эмиэ биэрбитэ онон 2 төгүл биэрэн турар, ол урут улахан бобуулаах этэ, ону кистээн онорбуттара онон үтүөрбүтэ. Онон дьиннээх эттэтиилээх уус буолбута. Сир кэмнээһинэ баара ону кэмнээн баран кыра баҕана туруораллара. Былаах кинигэҕэ киллэрэн колхозтарга туттараллара, ол үлэҕэ аҕам эмиэ үлэлэспитэ. Бельчусов уонна Глушко диэн ньууччалар салайбыттара. Ити дьоннор бөһүөлэктээһини эмиэ онорбуттара. Бөһүөлэк буолуохтаах сири карталаан манан уһаайба, манан улуусса диэн онороллоругар эмиэ көмөлөспүтэ, кэнники бэйэтэ уһаайба кэмнээн биэрээччи буолбута. Нэһилиэк общественной үлэтигэр олоҕор активнайдык кыттара. Колхозка кириэн иннинэ бэйэтигэр мэлиһэ оностубута, оҕуһунан атынан тардар 10 дамалаах мэһиһэ. Ол быатын үөл оҕус тириитин сүлэн үөллүү быа хаталлара, ол мэлиһэҕэ чугастааҕы алаас ыаллара, ыраахтан да кэлэн сайынны сиир бурдуктарын таттараллара. Колхозка кириэҕиттэн Аммаев Алексей Прокопьевичтыын уһаммыттара, балтаһытын Егоров Максим Петрович (Адьыак) үлэлэбитэ, Алексей хомус онороро, ону Максим да бэйэтэ да тардан көрө-көрө онороллоро. Аҕам эмиэ хомуһу онороро. Ханлык баҕарар массыына, трактор чааһын бэйэлэрэ собуот киэнин курдук онороллоро. Иллээх-эйэлээх сүбэһэнэн үлэлииллэрэ. Алексей эдэр соҕус эрдэҕинэ атынан от оҕустарара, оччотооҕуга, оччоҕо илииннэн үүт эрийэр сэппэрээтэр баара, ол ытыгын дьэбинирбитин ууйдууллара санатын курдук онороллоро. Соһор, тийэр техника туускаларын, бассыабынньыктарын, шестеринэлэрин алтанынан тимиринэн кутан онороллоро. Саха киһитэ туох баар туттар сэбин-сэбиргэлин барытын, кыһанан ититэн таптайа, сиэтэн, иһэрдэн сыбаарка курдук холбууллара. Сэри саҕана дьахталларга кырыбыайка тараах суоҕа ол иһин алюминийтан кырыбыайка онороллор. Ынах, таба тайах муоһунан быт тарааҕа эмиэ онороллоро. Аҕам саа иһэ дьэбинирдэҕинэ, эргэрдэҕинэ сэбирилиэктээн иһин ыраастыыра. Өҕүллүбүт буоллаҕына көннөрөрө, саа таһа алдыаммыт буоллаҕына саналыы онороро. Онон эргэ саа санатыгар түһэрэ. Суол үлэтигэр биригэдьириэнэн үлэлээбитэ, 18 сааһын туолбут эр киһи дьахтар 6-лыы күн булгуччу босхо үлэлээһин баара. Ону 6 күннүн нуорма быһыытын кыайдаххына түргэнник 6 күннүн толороһун. Кыайбатаххына баҕар уон хонукка да үлэлээ ол бэйэн кыаҕын буолара. Онон урукку оноһулар суоллар босхо оноһуллаллара. Онон дьоннор Харыйалаахтан ойбон күөлгэ быһа суолу онотторбута. Дьаннаах күргэтэ сана оноһуллубута, туох баар баҕаната, муостата ситэ нуорма быһыытын оноһуллубута, ол үлэлиэх үлэһиттэр үлэлэрин барытын мин суруксуттаан суоттаан биэрэрим, дьэ элбэх үлэ этэ. Чугастааҕы суоллары бадарааннаах сири таһынан ханаабалаан, буор кутан дэхсилээн кытыытын эмиэ иннигинэн хаһан ханаабалаан оноһуллара, барыта илии үлэтэ этэ.

Колхозка совхоһунан үлэлээбитэ Барахов Данил киһиттэн туппута. 1943 сыллаахха складка баара суоҕа 8 тонна бурдук баара. Онон эбии Ороһуттан, Намтан өрүс ырбыытыгар түһэрэ-түһэрэ атынан, оҕуһунан уонна массыынанан таспыттара. Ол тыллыбыт бурдугу кэллэ бааһынаҕа тэлиэгэлээх атынан Иванова Ирина, ыныырдаах атынан Семенова Екатеринаҕа таһаллара. Аҕам Эдьигээннэ бултуу бара сылдьан аҕалбыт

суртууһунан ,хас биирдии куулу баайан баран маһы үүттээн онно иннинэрэн суртууһуурбут, түүннэри – күнүстэри үлэлиирбит. Киэн бааһынаҕа тракторынан , кыра бааһынаҕа атынан ыһаллара. Ат сиэтээччи Казаков Мэхээлэ(Хоруотаан) ,сиейэлкэһитинэн Ильина Мария(Көмүстүүр) үлэлээбиттэрэ. Бурдугу таһааччылар Өрүүнэлэр,Кэтириинэлэр куул суртууһа алдьаныа диэн эрэй бөҕөннөн таһарбыт дииллэрэ.Ол дьэ бука бары эрэйдэнэн ыһылыбыт бурдук наһаа үчүгэйдик үүммүтэ, онон аччыкттааһын суох буолбута. Аҕабыт абаҕабыт трудовой фронтта барбыттара, аҕабыт Сангаарга таас чох хостооһунугар сылдьан,онно үлэни чэпчэтэр этии киллэрэн үлэни чэпчэппиппит иһин эрдэ босхолоон ыппыттара. Абаҕабыт Тиксиигэ таһаҕас сүөккээһинигэр үлэлээбит. Саас кэлбитин кэннэ иккиһин ыппыттарын иһин кэллэҕим аайы ыта турууһуктар диэн, Якутскай оччугуй Мархатыгар китаыдар огородник колхозтарыгар кэлэн үлэли сылдьан ыалдьан өлөн онно көмүллүбүтэ. Убайым Николай Егорович Васильев уонна быраата Миша дьаһайбыттара . Аҕабытын трудовой фронт суотугар Үөһээ-Бүлүү бөһүөлөгэр промартелга уһунан үлэлэппиттэрэ. 1946 сылга дьэ колхуоһугар Ворошиловка кэргэннэн, оҕолонон ол тахсарыгар, мин бэйэм көлөһүммүнэн тарбыһахтаах ынах уонна 320 кг бурдуктаах кэһиилээх көрсүбүтүм, өн дьыл буолан абыраан. Бааска Кытайга барбытын кэннэ огородка биригэдьиирдээбитэ, ол сылдьан торфа күнүс көһүйэ онорор стоногу онорбута, үлэлэппитэ. Рассадаттан олордордооҕор көһүйэҕэ олобуту олордор үлэтэ түргэн уонна рассада уларытарга өлбөт буолбута. Ону истэн кэлэн көрөн колхозтар бары туһаммыттара. Араас ноһуом көрүнүн буккуйан коркаас онорон убатан көйөрөн порникка кутан рассаданы олордоллоро, бэрт уохтаах уохтаах уоһурдуу буолара. Эргэ бурдук ыһар сеялкэннэн огород аһын ыһар сеялка онорбута, хортуоска суортуур массыына онорбута. Дугаа сыарҕа сыһааҕа тардар, буочукаҕа уу кутан анныгар уот оттон тушнепа оһох онорон, хатын маһынан оһоһуллара. Ат оһус көлөннөн үлэлиир эрдэххэ сыарҕа оһоһуллара. Аты дуһата суох көлүнэммин, мясокомбинакка сүөгэй арыылыыр массыынаны көрөн баран, мин үүт эрийэн илииннэн сүөгэйтэн арыы онорорбун чэпчэтээри биир кыра биир улахан арыылыыр массыына онорон абыраабыта махталлаах этэ. Сир дуһата элбэх буоллаҕына техника сатаан үлэлээбэт диэн, дуһа быһары онорбута. Онон илиитээҕэр техника үлэтэ элбэх уонна чэпчэки буолара. Ону тракторынан кээһэргэ ньалба сыарҕа диэни айбыта көдьүүһэ элбэх үлэлииргэ чэпчэки элбэҕи үлэлэнэр буоллаҕа. Остолбо үүттүүр онорбута бүтэйдиири чэпчэтээри, урут илииннэн чүүчү сүгэнэн наһаа ыарахан үлэ этэ. Или хотууругар Самоскид сыһааһын курдук онорон бурдугу оһустаҕына биирдии баайы курдук тиһэрин баайар этэ, соһотоһун сизрпэннэн бурдугу быһар, баайар бытаанын иһин бэйэтин үлэтин чэпчэтээри айбыта. Мунһаҕаҕа Сир Эмэһэтэ диэн сиргэ, быһыт маастардаан онотторон, саас балык бөҕө сизбиппит. Бөһүөлөк олохтоохторо билигин ол быһыты Таркай быһыта дииллэр. Харыйа Аартыгы быһыттаан, Харыйалаахха дылы илииннэн хоруу хастаран, биирдии киһинэн миэрэннэн үллэрэн, күһүн хастаран, саас быһыттыыр сабан, Харыйалааха уу киллэттэрбитэ. Атын күөлтэн балык аҕалан ыппыттара, билигин балыга элбэх, куйуурданар. От ыйааһына онорбута, сүөһүгэ оту үллэрэн сиэтэргэ анаан, ынаҕы тарбыһаһын арааран туппаһынан ынара, тарбыһаһын туспа аһатарга 5 тарбыһах биирдэ аһыыр станогун онорбута. Онно суосканы кэтэрдэн баран үүтү иһэрдэргэ, тарбыһах көрөөччүлэр үлэлэрин чэпчэтээри, чэпчэппитэ даһаны кыраабыл төбөтүн үүттүүр станок онорбута, Крылатов диэн киһилиин оту тизээр стоговоз онорбуттара, атырдыаһынан тизээр курдук буолуо дуо. От кээһэр оноруохха диэн макет онорбута, ону онорбокко өлбүтэ. Ону ойуунускайдаах тупсаран онорон тутта сылдьаллар. Урут элбэх дьонноох мэлиһэ баара ол иһин бытаа суох

шестерняннан биир даллалаах эмиэ оҕуһунан, атынан эргитиллэр онорбута. Локомотив диэн уот биэрэр маһынан оттуллар паарынан ититиллэр станция оноһуллубута, уотунан эримизинэн үлэлиир. Тааһын Тонуоттан таһааран чочуйан суоран, суоруна тааһа онорбуттара, бэйэтэ бурдугу хатарар ыраастыыр тардар мэлиһэ онорбуттара, аҕам салалтатынан чэрчизинэн. Оҕуһунан, атынан бурдук тардыллар мэлиһэ курдук буолуо дуо, ити киһи көлө үлэтин чэпчэппитэ. Билинни оройуон киинин пааркатыгар, ити улахан уонна кыра сэргэлэр бииргэ тураллар дии, итини аҕам Иванов Дмитрий Андреевыһы кытта, саха сирэ 50 сылыгар анаан онорбуттара. Ити билиннэ дылы тураллар. Аҕам 9 саастааҕар былыргы ыаллар киэн далларын ааныгар, киһи сылдыарыгар анаан кыараҕас аан онорбуттарыгар оҕуһу миинньээри ойоһолоон иһэн аанна кыбыллан иһин миһэриттэрбит. Өр суорҕанна тэллэххэ сыппыт ону Ньурба Дьаархаан оҕонньоро (Сурулуур) диэн былыргы мыыдарас илбиһит имэрийэн киһи, саха эмчитэ иһин дэлби имэрийэн, иһин ыраастаабыт. Үрдүттэн хонон- өрөөн олорон эмтээбит. Онтон үтүөрэн,улаатан киһи буолан үлэлээн-хамсаан, кэргэннэнэн оҕо бөҕөһү төрөтөн, үлэ бөҕөнү үлэлээбит кэлин сааһыран баран бастаан мунурун быстарбыта. Онтон очоҕоһун үөрэҕэстээн быһан ылан баран салҕаан онорбуттар. Ол 1950 сыл этэ, ол кэнниттэн 21 сыл олорбута.. араас илии үлэтин чэпчэтээри элбэҕи айбыта. Аммаев Алексей өлбүтүн кэннэ Тумусов Сысой Степановичтыын туттарыахха диэн мунньах айы туруорсара, ололоххо киирэригэр кэлин ньууччалар үлэлээбиттэрэ. Туох баар сана оскуола тутуутугар тимир уустара тугу оноруохтарын барытын онорбуттара уонна оскуола тутуутун бүтэбиттэрин кэннэ, биирдии үлэһиккэ анаан Сысойдыын биирдии саха быһаҕын онорон бэлэхтээбиттэрэ оскуола 1970с. бүтэн үлэҕэ киирбитэ. Аҕам 1971 сылга күһүн ыалдьан өлбүтэ, улахан уһаныыны кыайбыт буолан баран көмүһүнэн таптайан уулларан уонна кутан ытарҕаны, биһилэҕи, кыра иис-ирбэх кыра үлэни онороро.

Рационализатор уус этэ.

1941- 45 килбиэннээх үлэтин иһин мэтээлинэн, Ленин төрөөбүтэ 100 сылын туолуута диэн иккис мэтээллээх уонна араас почетнай грамотота элбэх этэ. Доруобуйатын көннөрөөрү кисловодскайга курортка бара сылдыбыта, эттэммитэ. Бүтүн союзтааҕы т/х быыстабкатыгар баран сылдьан бары т/х техникатын отделениятыгар сылдыбыт, барытын сирийэн, мындырдаан көрбүт үөрэппит этэ. Эрдэ бара сылдыбыта буоллар баҕар өссө да айыаҕа хааллаҕа буолуо.

Үөрэҕэ суох оҕонньор,үөрэнэн аатын буукубаннан илии баттыра. Сыһпараны билэн чертеж онороругар хайдах баҕарар суруйара. Мин аҕабар хаһан суругу билиэхпиттэн, туох баар суругун үлэтин, эридиэстээн барытын суруйан биэрэrim. Хата эрдэттэн суруксуттуурга үөрэппитим. Аҕабыт төрдүгэр Сииргэни Дьэлиһизэй диэн уус баара үһү. Ол да инниттэн төрүт уус аймахтар үһү. Кэнтиккэ ханнык баҕарар аҕа ууһугар уустаахтар үһү. Дэлэҕэ даҕаны 40-ча уус биир кэмнэ уһаныа дуо. Биһиги аҕабыт бэйэтин төрөшпүт уолаттара диэн сиэн уолаттара да бэйэлэрин наадаларын онороллор уһаналлар. Кыргызтара да сиэн кыргызтар да иистэнэллэр, бэйэлэрин наадаларын киһиэхэ тутта сылдыбыттар. Яков Саввич бэйэтэ уһанан дьизэ туттан кыһаланан уһана сылдыар. Александра уола Андрей коммунальнайга кыһаланан уһаммыта, билигин да уһанар кыахтаах. Клара Саввична уола Павлик МТС-ка кыһаланан уһаммыта, билигин эһэтин дьизэтигэр олорон эһэтин ууһун дьизэтигэр кыһатыгар хаһан баҕарар уһанар. Онон тимир уһаныытыгар 4 киһи кыһаланан уһаныыта. Аҕабытын, төрүт уус аймахтарбытын дьарыктарын салҕаан, уус үлэтэ бара турарын туоһута. Инники да салҕанан бара туруоҕа, онон сүтүө оһуо суоҕа. Биһиги аҕабыт 8 оҕолоох :

1. Улахан уола Васильев Николай Егорович 3 оҕо 8 сиэн
2. Таркаева Домна Саввична 7 оҕо 20-чэ сиэн 2 хос сиэн
3. Таркаева Александра Саввична 3 оҕо 6 сиэн
4. Таркаева Капитолина Саввична 5 оҕо 8 сиэн
5. Константинова Клара ---- 2 оҕо 4 сиэн
6. Таркаев Яков Саввич 4 оҕо 3 сиэн
7. Таркаев Илья Саввич оҕото суох
8. Таркаев Анатолий Саввич 1 оҕолоох.

Аҕабыт бэйэтэ 5 бырааттыы этилэр:

1. Таркаев Андрей 1898-1956. 58с. оҕото суох
2. Таркаева Евдокия 1902-1944. 42с. оҕото суох
3. Таркаева Савва 1900-1971=71. 8 оҕо 51 сиэн 26 хос сиэн
4. Блинова Мария 1904-1976=72 3 оҕо 17 сиэн 15 хос сиэн
5. Васильева Елизавета 1911-198=72 2 оҕо 5 сиэн 4 хос сиэн

Ахтыыны суруйдум улахан кыыһа Таркаева Домна Саввична

20/3/05с.

Степанов Иван Николаевич.

Мин Степанов Иван Николаевич Ньурба тыатыгар үөскээбитим. Онтон 1946с. Кэнттик нэһилиэгэр кэлбитим. 15-стээх уол этим араас үлэҕэ үлэлээбитинэн барбытым. Оччотооҕуга бурдук сириҥ үлэтэ атынан оҕуһунан буолара. Саас күн уһаата даҕаны бөһүөлөк арҕаа өттүгэр, күөл кырдалыгар өтүйдэ балта тыаһа лабырҕас- тиниргэс буолара. Хас күн аайы, ону сэргэ дьон кэмсэтимэ, айдааннаах дорҕоонноох куоластар иһиллэллэрэ. Кэнники билбитим икки уус уонна балтаһыт түбүктээх үлэлэрин быһаарсыыта эбит этэ. Сатархай куоластаах Таркаев Савва уонна Аммаев Алексей тимир уустара. Алексей сөҥ

куоластаах быһаарыылаах сүбэлээх дьиппиэ киһи этэ. Бастайааннай сүрэхтэммит кэриэтэ Егоров Максим диэн 2 метр үрдүктээх модьу-таҕа киһи этэ. Сайын буолла да дьон- сэргэ тохтоон- тохтоон тоҕуоруйан астына сэхэргэһэн – сүбэлэһэн, кыра оҕолорун көрөн- истэн күнү- күннээн мустан ааһарбыт. Ол курдук дьону- сэргэни тарда турара. Икки уус тэлгэһэтэ оннооҕор күөл чугас буолан, күөл кытытыгыгар кустар мустан тыаһы иһиллээбит курдук чөрбөннөһө сылдыаллара, оонньоколоон тахсаллара. Оҕонньоттортон куттанан да, дьон чугаһа буолан сааланар киһи суоҕа. Уустар сорох ардыгар сыарҕа сыһааҕа тардар айдаана, сороҕор ойуурга тахсан, күрүн мастан чох көтөрдөөһүнэ, хоппоннон тизийи үлэтэ буолара. Уустар араас боростуой үлэлэригэр илии- атах буоларбыт. Эдэр уолаттар бурдук буста да самаскытынан Аммаев Алексей бурдук быстара барара, Таркаев Савва уһана хаалара, Егоров Максимныын Алексей миигин самаскытка бастаан үөрэнээччиннэн илдэ сылдыара, кэнники икки самаскытынан бурдук быстарар буолан таһаарыылаахтык үлэлиир этибит. Бастаан Лабырыайка диэн бурдук быһары уустар бэйэлэрэ айан онорбут быһыылаахтара. Лиискэ түспүт бурдугу баайы буолла да, илииннэн тиистээх балтыһах уктаах маһынан түһэрэбит ол да үчүгэй техника этэ. Кэнники иллэн бириэмэбэр уһанар дьиэҕэ баар буолар идэлэммитим, элбэх тимири хайдах ититэллэрин, хатаралларын оннооҕор билинни сыбааркалыыр кэриэтэ тимири тимиргэ ититэн сыһарар ньымалара, онтон да атын айыыларын, мындыр оноһуктарын көрөн улааппытым. Онон Аммаев, Таркаев идэлэрин- үлэлэрин өйбөр тутта сылдыабын. Наада буоллаҕына тимири хатарабын, ититэн тимири тимиргэ сиэтэн холбуубун. Кэнники биллэр тимир уһунан Тумусов Сысой Степанович уһун бириэмэҕэ үлэлээбитэ. Тумусов уһанар бириэмэтигэр араас техника соһор- көтөҕөр малларын кыайа- хото онороро. Дьиэтин таһыгар кыра уһанар дьиэлээҕэ Таркаев уус онно кыһаланан уһанара. Онно бадьыстаһарым, быһаҕы тоһоҕору онороро, тоһоҕор суох бириэмэтэ этэ. О.д.а. оноһуктары уһанарга үөрөппитим, ол оннугар ойуурга тахсан көтөрү көмөрдөөһөрүм, онон Таркаев уус сылаас чайын, лэппиэскэтин элбэхтик сиирим. Ол сылдьан улахан кыһа доруобай хаһаайыстыбаннай, ийэтэ суох үөскээбит буолан дьиэ иһинээҕини тугу баҕарар сатыыра сылаас чайдааҕа. Дууһабын тардан кыбыста- кыбыста ыал буоларга тыл кыбытан, ыал буоларга толкуй киирбитим мин дьолбор ээх диэбитэ. Күн бүгүнүгэр диэри дьоллоохтук олорбут. 7 оҕолоохпут 20-чэ сиэннээхпит, 2 хос сиэннээхпин.

Ахтыыны суруйдум Степанов Иван Николаевич.

26/03/05с.

Аҕам туһунан ахтыылар.

Мин ийэм Анастасия Николаевна 1922с. күһүнүгэр, билигин дьахтар эр киһини кытта тэн бырааптанан, таптаабат киһитин кытта уруккулуу олоҕорго, арахсара көнүл диэни истибит. От үлэтэ бүспүтүн кэннэ, биир сассыарда миигин алта ыйдаах оҕону, сүкпүтүнэн көстөн ордуктаах сиргэ ийэтин аахха баран хаалбыт.

Аҕам Таркаев Савва Николаевич миигин ылаары үнсэн көрбүт үһү да, кыра оҕону ийэтиттэн араарбатахтар. Нөнүө саас Ороһу нэһилиэгин киһитэ Егор Ушатов кэлэн ийэбин кэргэн кэпсэтэн Ороһуга сүгүннэрэн барбыт. Ийэм миигин эбэбэр хаалларбыт, онтон аҕыспын туолан оскуолаҕа киирэрбэр, иипит аҕам эбэм биһиккини Ороһуга көһөрөн илдьибитэ.

Айбыт аҕабын мин 1937 сыл сайыныгар Саха АССР 15 сылын туолар бырааһынныгар анаммыт Ыһыахха дьоммун кытта киирэ сылдьан аан бастаан көрсүбүтүм. Мин сэттис кылааһы бүтэрэ сылдьар этим. Ол иннинэ ханна эрэ төрөппүт аҕалаахпын диэн үһү бадах истэrim.

Ыһыах кэмигэр аҕам миигин булан түөлбэм олорор сирдэригэр илдьэн балтыларбын кытта билиһиннэбитэ. Оччотооҕуга аҕабынаан балтыларым Домна уонна Шура кыралар этэ. Иккиһин аҕам мин Бүлүүгэ педогогическай училищаҕа иккис курска үөрэнэ сырыттаһына көрсүбүтэ уонна эргэ соҕус хармаанна уктар чаһыны бэлэхтээбитэ. Үһүс көрсүһүүбүт 1940 сыл сайыныгар буолбута. Мин ити саас Бүлүү училищетын бүтэрэн Анаабыр оройуонугар учууталым барар буолбутум. Ийэбиттэн көрдөспүтүм ыраах хоту барар буоллум, онон аҕабар баран быһах оҕустаран кэлиэхпин көнүллээ диэн. Онуоха үс күнү көнүллээбитэ, онно Ороһуттан 3,5 көстөөх сиргэ сатыы барбытым. Аҕам үөрэ-көтө көрсүбүтэ уонна биир күнү быһа уһанан саха быһаҕын охсон кыыннаан биэрбитэ. Ол сытыы быһах этэ, бииргэ үлэлиир учууталларым, булчуттар, балыксыттар, табаһыттар наһаа ымсыырбыттара, ол быһаҕы биир булчукка бэлэхтээбитим. Ол булчут быһаҕын кустуу сылдьан ууга мүлчү тутан кээспит ону наһаа аһыйбытын иһин биэрбитим. Онно наһаа махтамыта. Анаабырга үлэлиирим тухары Сааскылаахха оройуон киинигэр киирдэҕим ахсын, таба этэ, балык кэһиилээх киирэр этэ. Хоту саха быһаҕа, наһаа сыаналаах, булчуттар табаһыттар күннэтэ туттар сүрүн маллара (таба сыарҕатын) онгостоллор эрэмийнииллэр оһохторун оттоллоругар кыспа бэлэмнииллэр, бултарын астыыллар, барыта быһаҕынан.

Анаабыртан төннөн кэлэн баран үлэһит буолтум кэннэ, аҕабынаан истин сыһыан олохтоммута. Мин Кэнтиккэ тахсан аҕам аахха хонор өрүүр буолбутум, онон эмиэ саха быһаҕын бэлэхтээбитэ, ону билиһинэ диэри уура сылдьабын.

Исидэр Барахов аатынан бөдөнсүйбүт колхозка председателинэн үлэлии сырыттаһына, Намна баран биһиэхэ сылдьар этэ. Хармаанна укта сылдьарга анаан перочиннай быһах курдук бэйэтиттэн уктаах, саха быһыччатын бэлэхтээбитэ. Ону кэриэстэбил гынан билиһинэ дылы илдьэ сылдьабын. Эдьигээннэ барарбытыгар анаан тийэн таһаҕаспытын уктар түөрт дьааһык онорон биэрбитэ. Мин аҕам Таркаев Савва Николаевич айылҕаттан айдарыылаах тимир ууһа этэ. Рационализатор уус быһыытынан бүтүн саха сиригэр биллэрэ, ыарахан үлэни чэпчэтиигэ колхозугар элбэҕи онорбута. Дулҕа быһары айбыта. Мас хардыаннан ынахтары уулатары онорбута, онтон да атын оноһуктары оройуонна барытыгар тарҕаппыта. 1950-60 сылларга трактор чааһын, тыа хаһаайыстыбатын атын да техникэлэрин саппаас чаастарын хараҕынан биирдэ көрөн баран. Дьэтигэр кыһатыгар онорон баран, Намна аҕалан ордон биэрэрэ, ону сөҕө көрөрүм.

Былыргы чуор сааны туоһапка буулдьатынан ытыллар гына, былыргы субуйаанкы сааны уларытан карабин онорон истэҕинэ ис дьыала үлэһиттэрэ билэн, баппыска ылан баран тохтоппуттар.

Тугу эмэ сананы айарыгар бэйэтэ билэринэн чертеж-уруһуй онороро, онтун барытын биир бартыбыалга хаалаан сылдьара. Оннук сэргээбит наадыйбыт киһи ахсын ылан көрдөрөрө кэпсиирэ. Москваҕа тыа хаһаайыстыбатын быыстапкатыгар бара сылдьыбыта,

онно тугу көрбүтүнэн тыа хаһаайыстыбатын министерстибэтигэр сылдыан колхозугар наадалаах техниканы сакаастаабыт этэ.

Олох үөрөбү суох этэ Новгородов алфабытынан нэһиилэ илии баттыра. Онон санаатын наадатын ойуулаан көрдөрөрө. Оннук биир миэхэ хаалларбыт суругун бу ахтыбар сыһыарабын. Аҕам 71 саастааҕар өлбүтэ. Хаста да кэргэннэммиттэн, элбэх оҕолоох сиэннэрдээх, киниттэн төрөөбүт - үөскээбит 100-чэкэ ыччат баар буолла. Мин 3 оҕолоохпун 8 сиэннээхпин, улахан кыыһа 7 оҕолоох 20-чэ сиэннээх 2 хос сиэннээх. Александра 3 оҕолоох 6 сиэннээх. Оттон бүтэһик кэргэниттэн 5 оҕо хаалбыта. Онтон улахан уола Яков биллэр тимир ууһа, көмүс ууһа 4 оҕолоох 3 сиэннээх. Илья орто специальной техник механик үөрэхтээх. Туохтан да иннибэт уус, кыра Анатолий лесник уһанар кыахтаах, сиэннэрэ үрдүк үөрэхтээх учууталлар уонна экономист булгахтер, Военнай подполковник, онон аҕаларын эһэлэрин үтүө аатын ааттаталлар. Биһиги аҕабыт айдырхай улахан сангалаах этэ дьиэбү даҕаны, таһырдыа бөһүөлөккэ турар дьиэтигэр таҕыстаҕына бөһүөлөгүн дьоно, Таркай уһанар сангата иһиллэр диэхтэрэ дуо. Мунньахтарга бэрт дорҕоонноохтук ылыннарыылаахтык сангарара. Ворошилов аатынан уонна прожектар колхозтар холбоһон сана председатели талар мунньахтарыгар Орлов Тарас Петрович кандидатуратын утаран тыл эппит, соҕотох аҕатын иитэртэн харайартан аккаастанан хоргутан олорбут киһи, бүтүн нэһилиэк дьонун аһатыа диэн таһараҕыт дуо диэбит, онон бастакы сырыыта председателинэн талбатахтар. Иккистээн оччотооҕу райком аппараата тахсан модьуйан талларбыттар. Кэлин да санаабыт санаатын этиитин кимтэн да толлубакка туран этэр буолара.

Улахан уола оҕото Васильев Николай Егорович Союзнай суолталаах персиональной пенсионер, коммунистической партия үлэ уонна тыыл ветерана. Анаабыр, Эдьигээн Үөһээ- Бүлүү улуустарын бочуоттаах гражданина.

Кэтиктэр күтүөттэрэ Сергей Лесин аҕабыт туһунан ахтыы.

Мин 1925 сыллаахха төрүүрбэр, советскай былаас буолан аҕабыттар үлэлээбэт буолбут кэмнэрэ үһү, Ону мин дьонум миигин кистээн аҕабыкка сүрэхтэппиттэр, сүрэхтээбит ийэбинэн Ханчаева Матрена Гаврильевна үһү. Ол миигин сүрэхтээбит ийэ буолабын диэн, ийэм бизэстээхпэр өлбүтүн кэннэ, ийэбин солбуйбута. Таһаспын тигэн

онорон биэрэрэ, оттон ийэм өлбүтүгэр, өлбүт киһини ыматыгы баара үһү. Мэй- мэй өйдөөтөхпүнэ лаадатынан ыһаара- ыһаара ымыыр курдук өйдүүбүн. Ону кэнники истибитим мэлиипэн ымаппыттар үһү кистээн. Онтон арыый улаатан баран аҕабын кытта сылдьарым Лесин аҕабыттаах Сэймэлэккэ олордохторуна, онно ыал Өкүлүүнэни кытта олорор быһыылааҕа. Онтон Өкүлүүнэни кытта арахсыбыта, Өкүлүүнэ Алексеев Софрон Алексеевичка кэргэн баран 3 уоллаах этэ уонна аҕабыттан Рая диэн кыыстааҕа, ол кыыһа Иван Николаевич Алексеевы кытта холбоһон 11 оҕону төрөтөн герой ийэ буолбута. Аҕабыт Сергей Лесин сиэннэрэ, хос сиэннэрэ, хос- хос сиэннэрэ билигин улахан өттө Кэнтиккэ. Сорохторо сир- сир аайы бааллар, ити Өкүлүүнэтиттэн арахсан баран ол олорбут Сэймэлэгэр кыра дьыэҕэ хас да сыл олорбута. Биһиги Сыралта, Күөнэхтээх, Лүнкэ оҕолоро оскуолаҕа баран иһэн кыһын утуяа сыттаҕына туруоран чайдаан, кэлэн иһэн эмиэ чайдаан ааһарбыт. Ирэ – хоро кэпсэтэрэ, биирдэ үөрэхтэн кэлэн дьыэбитигэр баран истэхпитинэ, оҕо танаһын кыра дьаһыктан ылан сыллыы турара. Ол Өкүлүүнэттэн төрөөбүт өлбүт уол оҕотун танаһа үһү. Мин биир кылааска Раяны кытта үөрэнэ сырыттаһына төрөөбүт күнүгэр дуобат олоҕун курдук ойуулаах, улахан чараас былаат уонна хампыат ыппыта ону илдьэн биэрбитим. Биһиэхэ хайаан да хампыат сиэтэрэ, оччоҕо хампыат мээнэ суох кэмэ этэ. Онон биһиэхэ күндү ас буолара, онтон 36- 37 сылларга Дьокуускайга ыныран ылтара. Онон аҕабытынан өлүөр дылы үлэлээбит үһү дииллэр. Раяны элбэх оҕоломмутун истэн, оҕолоро сүрэхтэммэккэ сылдьаллар диэн хаста да кэлэн сүрэхтээн барбыт дииллэрэ уонна баар ыалларын оҕолорун эмиэ сүрэхтээбит үһү дииллэрэ. Куруук сиэннэригэр кэһии ыытар үһү дииллэрэ. Хаһан өлбүтүн билбэппин. Дьэ наһаа сымнаҕас, кэпсэтинньэн, сахалыы кими баҕарар кытта кэпсэтэр үчүгэй майгылаах этэ. Мин дьонум ылсар-бэрсэр быһыылаахтара, идэһэ өлөрдөхтөрүнэ бэрсэллэрэ, кини сүөһүтэ суох буоллаҕа. Кэнтиккэ чугас олорбут ыалларын кытта наһаа доҕордуу-атастыы быһыылаахтара. Атын сиргэ баран кэргэн ылан олорбута биллибэт. Мантан кырдыаҕас киһи барбыта. Үөһээ Бүлүүгэ аҕабытынан чиэстээн, Кэнтик күтүөтэ буолан элбэх сиэннээх, хос сиэннээх, хос-хос сиэннээх буолбута. Онон манна үөскээн - тэнийэн олороллор. Лесин аҕабыты чугастан билбит-көрбүт, кэпсэппит, Үөһээ Бүлүү бүтэһик аҕабытын туһунан Таркаева Домна Саввична суруйдум.

Васильев Николай Егорович туһунан ахтыы.

Мин убайым 1922 сыллаахха кулун тутар 10 күнүгэр Үөһээ Бүлүү улуусугар Кэнтик нэһилиэгэр тимир уһун дьыэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. 1940 сыллаахха Бүлүүтээҕи педагогической училищаны бүтэрээт, Анаабыр оройуонугар 6 сыл идэтинэн учууталлаабыта.

1951 сыллаахха партия Бүлүүтээҕи, ол кэнниттэн Мэнэ Ханаластааҕы райкомнарын пропагандаҕа уонна агитацияҕа отделын сэбиэдиһсэийинэн үлэлии сырыттаҕына 1954 сыллаахха Красноярскайдааҕы 4 сыллаах үрдүкү партийнай оскуолаҕа ыппыттар. 1958 сылга үөрэҕири кэнниттэн аҕыйах кэмгэ партия Үөһээ Бүлүүтээҕи райкомугар отдел сэбиэдиһсэийинэн үлэлии олорон, райком 2-с секретарынан талыллан 3 сыл үлээбитэ.

1961-1996 сылларга Үөһээ-Бүлүүтээҕи бөдөнсүйбүт Исидор Барахов аатынан колхоз председателинэн үлэлээбитэ.

1962 сылга ССРС 6-с ынырыылаах Верховнай Советын депутата этэ.

1966-1975 сылларга ССКП Эдьигээннээҕи райкомун 1-кы секретарынан үлэлээбитэ.

1975-1980 сылларга Якутскэкстрой тутуу управлениятын кадрга олоххо-дьаһахха солбуйар начальнига. Николай Егорович Васильев 1990 сылтан өр сыллаах активнай олоҕун түмүктээн сынньаланна олорор. Ол эрэри олоххо, үлэҕэ интэриэһин сүтэрбэт. Суруунаалларга, хаһыаттарга ыстатыйалара бэчээттэнэр, знания общество активнай

чилиэнэ 1943 сылтан коммунистической партия чилиэнинэн билингэ диэри сылдыар. Союзнай суолталаах персональной пенсионер тыыл, үлэ, компартия ветерана, үлэҕэ ситиһиилэринэн сэттэ мэтээллээх саха республикатын Верховнай Советын Президиумун грамотатынан наҕараадаламмыта. Анаабыр, Эдьигээн бочуоттааҕа. Бу ахтыыны суруйдум Таркаева Домна Саввична.

Кэс тыл

Орто сааһы ааһан иһэн оҕолорбор, сиэннэрбэр, ыччаттарга тугу баҕарыам этиэм этэй. Киһини буоллун бары кыһамныгытын ууран дьоҕургутун, билиигитин толору туһанан үлэлээн оччоҕо үлэ түмүктээх. Дьонно- сэргэҕэ кэрэхсэбиллээх буолар, оҕо эдэр эрдэххиттэн элбэх доҕордоох эйэҕэс сэмэй майгылаах буолун. Улахамсыйы- бэрдимсийи киһини кизгэппэт, дьонтон тэйитэр. Үтүө сыһыан баар буолуохтаах дьон- сэргэ убаастыахтаах эһигини тулалыыр эйгэни харыстаан, биһиги айылҕа оҕолоробут. Онон көтөргө- сүүрүргэ булка- аска хамсыыр харамайга үүнээйигэ харыстабыллаах сыһыан баар буолуохтаах ыһар- тоҕор мэнээк олорор оһорор алдыатар- кэһэтэр табыллыбат.

Бэйэни харыстаны- доруобуйа иһин олох мэктиэтэ. Онон арыгы табах курдук буортулаах дьаллыктарга ылланыман, барыта бэйэҕиттэн тутулуктаах. Доҕор эттэ, атыттартан туора туруом дуо диэн арыгылыыр, табаах тардар буоллааха, кэлин быраҕар ыарахан, устунан табаахсыт арыгыһыт буолан хаалыаххыт. Ону кытаанах санаанан туттунуохха сөп. Үөрэх билии кэскили быһаарар- онон олоххут устатын тухары билиигитин үксэтэ туруохтааххыт, кинигэ, хаһыат эһиги мэлдьи туһанар аргыстаргыт буолуохтаахтар. Оччоҕо эрэ олохтон хаалыаххыт уһугуруоххут суоҕа. Бу ахтыым кимиэхэ эрэ кыра да буоллар туһалаах буоллаҕына бэйэбин дьоллообунан ааҕыным этэ.

Бу, Васильев Николай Егорович кэс тылын, бэйэтин тылыттан суруйдум баҕар эдэр ыччаттарга туһалаах буолаарай диэн, балта Таркаева Домна Саввична.

Степанов Иван Николаевич ахтыта.

1946 сыллаахха Кэнттик нэһилиэгэр ийэбит олохсуйбутугар, убайым Степанов Николай Николаевичтыын Ньурба оройуонун Хатыы нэһилиэгиттэн кэлбиппит. Күөнэхтээх ферматыгар ийэбит от тизйэр эбит этэ. Онно оҕус иччитэ от тордуоктааччы буолан икки кыһын үлэлээбитим. Убайым биригээдэҕэ араас үлэҕэ сылдыбыта. Сайын от үлэтигэр, саас бүтэй тутуутугар, тоһоҕо сиэрдийэ кэрдэн сулуйан бэлэмниирим, арыый улаатан баран, хотон тутуутугар мас бэлэмнээһинигэр сылдыарым. Иванов Дмитрий биригээдэтигэр саастаах дьоннору кытары, эдэр уолаттар аҕыйах этибит. Иванов Иван Андреевич, Хамаров Василий, Гаврильев Алексей о.д.а. үлэлиирбит. Сороҕор кыһын оттук мас бэлэмниирбит ыраахтан кураанах маһы кэрдэрбит тракторынан таһарбыт. Кэнники сылларга атынан от оҕустардым, бурдук быстарарым, бу үлэлэри Аммаев Алексей диэн үтүө оҕонньор үөрэппитэ-такайбыта. Атынан от оҕустарар сылаалаах уонна онорон таһаарыта аҕыйах 2-3 гаа эрэ буолара, от охсор массыынаҕа олорон, ат онугар трактор эбитэ буоллар диэн баҕарарым. Баҕам 1960 сылга туолбута Т-14 трактор кэлбитин туттарбыттара, үөрэ- көтө үлэлээн от бурдук оҕустарар идэлэнэн, биллэн- көстөн барбытым. Ол сағана Маркс колхозка көмөҕө от оҕустара ытталлара. Кэнттиккэ хонуу биригэдииринэн Мойтохонов Филипп үлэлиирэ. Биир бириэмэҕэ улаханлык мөһөн турар, ону наһаа оҕустаран ардахха баттатаары гыннын, хамнаскын төлүөм суоҕа, от мунһуллабакка хааллаҕына төлүөн диэн куттаабыта. Хата мин дьолбор, кураан буолан этэннэ хомуллубута. 10-15 гааҕа тийэ оҕустарарым. Ол үчүгэй бөҕө буолара, охсуллубут от бурдук килэйэн сытара, атынан оҕустарарга тэннээтэххэ.

60 сыллартан трактор курсугар үөрэнэн Дт. 54-75 трактордарга үлэлээн барбытым. Хас сылын аайы куоталаһы кыайылааҕа буолан барбытым. Кыһынын фермэҕэ от тийэтэри, маннай атырдыаһынан икки сыарҕаннан,оттон кэнники 2 стоговуоһунан түүнүн сменалаан тийээрим.Фермэ биригэдьиирэ Семенова Александра үлэлиирэ. Биир сарсыарда путевка ыла тийибитим мөнө тоһуйбута, хаччыга ымсыыранһын оту наһаа тийээн оту норматтан ордук сизттин, хамнаскыттан сарбыттарыам диэн суоһурҕана тоһуйбута. Онон элбэхтик үлэлиир эмиэ мөһүллүүлээх буолар эбит этэ. Кэнттик үлэһит уолаттарын үтүөлэринэн, икки сыарҕанан, долгучуок,саһаан, от тийээн, биир нэһилиэги хааччыһан, хайҕал чиэс, хас сылын аайы ыларым.Ону аһан оройуонна республикаҕа тийэ биллэн бастаталаан 1 трактор условнай мээткэй багатаатын (мятнай пахота) элбэҕи онорон республика чемпион тракторыһыгар тийэ үүммүтүм, биллибитим. Үлэ Кыһыл Знамята орденынан бэлиэтэммитим, ол барыта Кэнттик үлэһит уолаттарын үтүөтэ өнөтө этэ. Хаморов Василий, Гаврильев Алексей,Мыскатов Василий, Алексеев Николай Софронович бастайааннай куруусчут буолаллара. Кыһынын 80 нус сыллартан үрдэтиллибит эбэсээтэлистибэ ылынан, 100 гаа сиргэ хортуоска ыһан звенону салайан үлэлээбитим. 4 сыл устата үрдүк көрдөрүүм 1982 биир гааттан 102 центнеры ылан үүннэрэн үрдүк көрдөрүүнү ситиспиһит, онно даһаны үлэһит уолаттар күүс- көмө буолбуттара. Аграном Аммосович Иван Ласточкин, сүбэ- ама ыйыы-кэрдии биэрэрэ, үлэбэр улаханлык көмөлөспүтэ. Рабочайдар: Павлов Афоня, Семенов Егор Петрович трактористар сменаннан солбуһан үлэлииллэрэ.Турба тардан, көһөрөн тардан ыстарытыгар: Петров Василий Тумусович Сысой, Павлов Павел уолаттара уонна Кырдыаҕастыырап Ылдыаа улахан күүс көмө этилэр. Онон бука бары көмөлөөн, үлэлээн-хамнаан үрдүк ситиһии баар буолбута.

Кэнттик отделениятыгар хонуу биригэдьииринэн талыллан икки сыл кэринэ таһаарылаахтык үлэлээбитим. Ол гынан баран хамнаһа кырата бэрдэ 7 оҕолоох ыал киһиэхэ 200 мөһөөх хаччы ханан да тийиймэт хаччы этэ, онон бригадиртан akkaастаммытым. Аны биир сыл механик ыалдыбытыгар механигынан үлэлээбитим. Солбуйан совхозка К.А 700 трактор кэлэр буолбутугар, Маарга протехучилищетыгар баран, Ньурба Мааыгар, трактор үөрэбэр үөрэнэн 4 сыл КА-700 тракторга үлэлээбитим. Элбэх оҕолоох киһи,Кэнттик оскуолата 8 эрэ кылаастаах этэ.Онон оҕолорбун орто оскуоланы үрдүттэн үөрэттэрээри. Онон бары үрдүк, орто специалистары бүтэрбиттэрэ. Үчүгэйдик чизһинэйдик үлэлиир киһи хаһан баҕарар чиэстэнэр, бочуоттанар тыа хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ,саха сирин бочуотунай грамотата. Үлэбэ килбиэнин иһин медаль,үлэ кыһыл знамята орден,үлэ Ветерана медаль, кыайыы 50-60 сыла мэтээлэ.Пятилетка ударниктора знактор, общественной үлэбэ 10 сыл Кэнттиккэ дружиннигынан уонна онно начальнигынан үлэлээбиттэр знак биэрбиттэрэ.

Онон чизһинэйдик элбэхтик үлэлиир киһи чиэстэнэр бочуоттанар.Онон үүнэн иһэр эдэр көлүөнэ,кырдыаҕас көлүөнэлэр курдук,үчүгэйдик чизһинэйдик,үлэлээн-үөрэнин диэн эдэр дьонно нэс тылбын этэбин.Чизһинэй үчүгэй дьон буолуохтара диэн эһигини эрэнэбин.

Степанов Иван Николаевич 76 саастаах кырдыаҕаспыт.

Егоров Михаил Николаевич.

Мин аҕам, Егоров Михаил Николаевич 1909с. Кэнттик нэһилиэгэр аҕыйах сүөһүлээх, айаҕар бултаан эбинэр дьаданы Егоров Николай (Буччакаа) диэн ыалга төрөөбүт. Бииргэ төрөөбүттэрэ барыта алталар, онтон кини соһотох уол, атытара кыргыттар. Бука

уончалааҕар буолуо Үөһээ-Бүлүү оскуолатыгар ыраахтан сылдьан үөрэнэн 2-ис эрэ кылааска сырыттаҕына ийэтэ өлөн таһаһын да онорон биэрэн, тэрийэр киһитэ суох буолан уурайан хаалбыт. Онон аҕатын кытта сылдьан дьиэтин үлэтин үлэлэһэн, бултаһан-балыктаһан син хоруччу улаатан эрдэбинэ аны аҕата икки хараҕа суох буолан хаалар, онон хаһаайыстыбатыни бэйэтэ көрүнэргэ күһэллэр (оттоон- мастаан, бултаан).

Маннайгы холхуостааһынна аҕыйах сүөһүтүн холбоон колхуос чилиэнэ буолар. Мин чуолкай сылын билбэтим, маннайгы трактористар курстарыгар үөрэнэн тракторист буолар. «Үчүгэйдик үөрэммитим» – диир буолара, биһиги улаатыхпытыгар дылы ампаарга үөрэммит конспект тэтэрээттэрэ сылдьар буолааччылар. Трактор саастарын дэлби уруһуйдаан стрелканын ыйан аатын сурунар эбит уонна син баһаам суруктаах буолааччы, кыра үөрэхтээх киһи диэтэххэ: «Үчүгэй трактористар ахсааннарыгар сылдьар этим»- диэчи. Хаһан эмэ ахтыстахха бэйэтэ олус сэмэй киһиннэн кэпсэнэрин сөбүлээбэт киһи этэ.

Сэрии саҕалананытыгар дьэ улахан идэтийдик тракторист эбит, ол иһин буолуо тыылга тирэх буоллуннар диэн бронянан сорох трактористары сэриигэ ыппатахтар, ол иһигэр мин аҕам хаалбыт.

Мин билэн кэлэрбэр сменщик трактористканын Оюрова Прасковья Николаевна үлэлиир этэ. Кини сэрии кэнниттэн 1946 сыллаахха САССР Верховнай Советын депутатынан быыбардаммыта. Аҕам кыһынын Намна МТС-ка үлэлиир этэ, онно барарыгар сана көлүллэр айаас аты ийэм остоолботтон төлө тардан сүөрэн көнтөһүн чуут ат үрдүгэр быраҕан биэрэрэ, аттара хайдах төлөрүйдэ да мун кыраайынан сүүрэн түһүнэн кэбиһэр этэ, Бороскуо сыарҕаттан тутуһуу бөҕөнү тутуһан олорор буолара. Ол аата колхозтар кыахтаах эр дьону таарыйа аттарын айааһатан туһана сатыыллар эбит. Өрөбүллээхтэр быһыылаах этэ, аҕам син өр соҕус буола-буола кэлэр этэ, ону кэтэһэн бөҕө буоларбын саныбын.

Сайын буолуута саас ыһыы эрэ иннинэ дьэ тракторынан кэлэрин үөрэн бөҕө көрсөрбүт. Ыһыыга сиринэн хонуктаан өр баҕайы буолан баран, дэлби харааран кэлэрин «аҕам сирэйэ наһаа да хараарбыт, тиистэрэ манан да буолбут»- диэн дьиибэргии саныыр этим, ол аата сааскы күн уотугар кургуом күннэ үлэлии сылдьар киһи, онуоха бааһына буора бурҕайбыта хара буолбакка ону дьиктиргиир эбиппин, оччотооҕу ХТЗ- диэн бүтүннүү тимир көлөһөлөөх батарыта үктүү сылдьар кабината эһин суох трактор этэ.

1944 сылга олус өн сайын буолбут, ол дьыл үүммүт бурдугу комбайн барытын успейдаан хомуйбат, онон илииннэн бурдугу солломолору баайан кылааттаан кээһэн кэбиһэллэр. Ону күһүннэттэн тракторынан молотилканы үлэлэтэн бурдуктарын астаталлар, ол үүнүүлээх дьылга элбэҕэ бэрт буолан Саҥа Дьыл бырааһынньыгар дылы бурдуктарын астаабыттар, онно ол тон тимир тракторга оччотооҕу танас- сап мөлтөҕөр, тымныйан аҕам арамачыыс ыарыыттан икки сыл устата оронтон турбакка сыппыта. Онон аҕам кыайыы бырааһынньыгын оронно сытан көрсүбүтэ.

Ол «Кыайыы буолбут» туһунан дьиэнэн кэрийэ сылдьан биир кыыс дуу, дьахтар дуу киирэн эппитэ, ийэм бааһынаҕа хаалбыт бурдук солломотун умата баран хаалбыт этэ ону: «сылгылаан тийээн эттилэр»- диэн төннөн кэлбитэ уонна маҕаһынтан тахсан ботуонкаҕа курупчаакы бурдук уонна кытаанар буолан наһаа минньигэс бирээнньик диэн аһы киллэрэн хаһан да сии илик аспытын сиэбиппитин олус үчүгэйдик саныбын. Аҕам арыый аматыйан икки баттык тайаҕынан туран сылдьар буолан эрдэбинэ олохтоох маҕаһынынна атыһыттаппытара икки сыл үлэлээбитэ быһыылааҕа.

Онтон колхуоһугар кладовщигынан үлэлээбитэ. Аҕам ханнык да үлэҕэ бэйэтин суобастаах үлэтинэн дьон убаастабылын ылан сылдьара. Доруобуйата үчүгэй буолтун кэннэ тустаах үлэтин тас өттүгэр аттары айааһыра, кыайар дьонно сорудах да быһыылааҕа: «Мэхээлэ Сура», «Мэхээлэ Кугаһа», «Хайа Тардар»- диэн колхуоска хайҕанар аттары, онтон да атын элбэх көлүүр аттарын бэлэмнээбитэ.

Кэлин сааһыран иһэн сайынын окко, кыаһынан кочегар эппиэттээх үлэлэргэ энкилэ суох үлэлээбитэ.

Аҕам ыалдьан сытар кэмигэр балта Раиса Софронова нэһилиэккэ баар сахалыы кинигэлэри аҕалан аахтарбыт буолан, кинигэ кэпсээннэрин иһин хобоонун олус үчүгэйдик сиэннэригэр тугу да көтүппэккэ мэлдьи кэпси сылдьар буолара. Ол иһин сиэн уолаттара олох арахсыахтарын баҕарбакка сырса сылдьааччылар, онон уолаттара 13 саастарыттан, бэйэлэрэ биир звено охсооччулара буолбуттара. Уолаттара киниэхэ көрбүт киинэлэрин кэпсииллэр, ону кини наһаа сэнээрэр, сөбүлүүр этэ. Кулуупка да, телевизорга да киинэни сийттеринээн көрдөбүнэ биир уол киинэ кэпсэтиитин тута переводтаан биэрэр дьэ оччоҕуна олус астынар, үөрэн дьоллонор буолара. Хаһыаты, «Хотугу Сулус» сурунаалы ааһарын олус сөбүлүүр. Арыгыга, табаахха сыстыбатах, үөхсүү тылы туттубатах, олус көрсүө, сэмэй чакчы культуралаах киһи эбит диэн билигин сааһыран олорон өйдүүбүн. Кыайыы иһин мэтээли маннайгылары кытта биэрбиттэрэ.

Аҕам бүтэһик сайынын оттоон бүтэн иһэн ыараханлык ыалдьыбытын билиммитэ уонна кыһыны быһа ыалдьан сайын 1979с. бэс ыйын 7 күнүгэр бу олохтон барбыта.

Суруйда кыһа Егорова Варвара Михайловна Саха Республикатын үтүөлээх зоотехника Кэнттик нэһилиэгин олохтооҕо.

Дьөгүөрөптэр династиялара

Мин ийэбинэн эһэм Энэлгэн Бүөтүрэ Кэнттик нэһилиэгэр Тыымпы эбэ хотугулуу арҕаа өттүгэр Ньурбаттан кэргэн ылан (Варвара) ыал буолан дьыэ туттан олорбут. Олорбут сирдэрин таһыгар Боллохтооххо кэнники оскуола (1930) аһыллыбыт, магазин оноһуллан үлэлээбит, колхоз киинэ буолбут.

Бүөтүрдээх бастакы оҕолоро Алексей 1900 сыллаахха, иккис оҕо Анна 1901 сыллаахха, үһүс оҕо Мотуруона (Тууна) 1903 сыллаахха, төрдүс оҕо Марыына 1905 сыллаахха, бэһис оҕо Хабырыыл, ол кэнниттэн 1914 сыллаахха Дьаакып төрөөбүттэр. Алта оҕолоох Энэлгэн Бүөтүрү аах ойууру солоон бааһына онгостон, онно бурдук ыстан, сүөһү иитэн аһаан- сиэн бэркэ олорбуттар. Ол сылдьан кырдыаҕастар кэпсииллэринэн Энэлгэн Бүөтүрү уонна Лонсо оҕонньор Дьөгүөрүтэр бааһыналара дэнэр бааһынаны былдьаһан бүтэй унуор- манаар туран охсуһаары дугдурҕаһы бөҕө үһү. Бу билигин сылыктаах көрдөххө Советскай былаас бастакы сылларыгар сана экономическай политика (НЭП) кэмэ быһыылаах.

Бүөтүр оҕонньор былаас уларыытыгын, сана олох кэлбитин өйдөөбүт быһыылаах. Кини бастакы уолун Алексей Петрович Дьөгүөрү би улахан төлөбүргэ айахтаан Бүлүүгэ приходской- церковнай училищеҕа үөрэттэрбит. Алексей Петровичтыын Кузьма Михайлов (Кэнтиктэн), Нам Балаҕаннаҕыттан Кардашевскай Капитон Спиридонович үөрэммиттэр. Бүөтүрү киһиргээн баайын бүтэрээри уолун Бүлүүгэ үөрэттэрэр диэн Кэнтиктэр сана, сиилээһин бөҕө үһүлэр. Ону аахсыбакка Бүөтүр уолун үөрэттэрбитин тохтоппотох. Алексей Петрович үөрэҕин ситиһиилээхтик бүтэрбит, нууччалыы, сахалыы тылынан грамотнайдык сангарар, суруйар гына училищелара үөрэтэн таһаарбыт. Үөрэҕин бүтэрээт Ньурба, Сунтаар улуустарынан судьуйалаан барбыт.

Эһэм буолуохтаах Энэлгэн Бүөтүрү уолун Алексей Петровичы үөрэхтээн, үлэһит онгороот өлөн хаалбыт. Кини өлүөн аҕай иннинэ биир уола Хабырылла 1918 сыллаахха өлбүт. Ийэтин аахха бас-көс киһинэн Алексей Петрович хаалбыт уонна Ольга Степановна Седалищеваны (Сунтаартан) кэргэн ылбыт, аччыгый быраатын оҕо онгостон үөрэттэрбит. НЭП сылларыгар Дьөгүөрү бааһынатан баһыгар тупсаҕай ампаар дьэ туттубут.

Кыргыттартан Анна Петровна Егорова эдэр эрдэҕинэ сэбиэтти сылдыбыт, онтон Дьокуускайга тийэн гражданскай сэриигэ бартыһааннабыт Уйбаан Уйбаанабыс Томскай диэн киһиэхэ кэргэн тахсан Казачьеҕа олорбута, оҕоломмотоҕо, балта Тууна бастакы кэргэнигэн оҕотун (кыыс оҕону) ииттибит да Казачьеҕа ыалдьан өлбүтэ.

Иккис кыыс Матрена Петровна Егорова (Тууна) хонсоҕор муруннаах, сырдык баттахтаах дьахтар үһү (Яков Петрович кэпсииринэн). Кини бастаан Алыы уолугар эргэ тахсан ыал буолбут уонна 1925 сыллаахха кыыс оҕону төрөппүтүн кэннэ кэргэнэ өлбүт, ол кэнниттэн 1926 сыллаахха Тууна Быччыылык Балыкаарыгар кэргэн тахсар. 1927 сыллаахха мин төрүүбүн. Кыһыл эрдэхпинэ аҕам ыалдьан өлбүт. Онтон ийэм икки оҕотунаан (эдьийим уонна мин) Хоотто уолугар Баһылайга кэргэн тахсар уонна мин икки саастаахпар ыалдьан өлбүт. Кирииннэҕэн аҕам Хоотто уола Баһылай убайыгар, дьаданы киһиэхэ Хоотто Тэрэппиинигэр миигин хаалларан баран Дьокуускайдаан хаалбыт. Онтон эдьийбин аҕатын дьонугар Алыыларга биэрбиттэр үһү. Дьиннээх төрөппүттэрбин билбэт буолан Кухотов диэн араспаанньаннан сылдыбытым. Кэнники билбитим эбэм Мэйик Молтооску оҕонньор кыһа Степанида Быччыылык Ньюкулайга сүктэн кириэн ыал буолбут. Бастакы оҕото мин аҕам Балыкаар эбит, иккиһэ Мойуһар (Охоноһой), үсүһэ Хоноһо (Баһылай), төрдүһэ Хамса диэн кыыс оҕо Ньурбаҕа ыал буолбут уонна кинини таайбынан көрдөөн булбатахпыт. Мойуһар ыалдьан өлбүт, оттон Баһылай сэриигэ ынырыллан барбыт уонна кинини ылан бииргэ олорорбор эппитэ. Ону толорбутум. Эмээхсин күнэ- ыйа миигиттэн тахсар курдуга. Түөһэйэн да баран миигин ыныра сыппыта. Көмүс унуоҕа Ороһуга сытар. Аҕабынан эһэбинэн Быччыылык Ньюкулайын улахан төрүттээх оҕонньор курдук кэпсииллэр.

Ийэбинэн эһэм Энэлгэн Бүөтүрүн аччыгый кыһа Марыына Ыгда Тэрэппинигэр кэргэн тахсан Боллохтооххо Кэнттик оскуолатыгар остуорастаабыт уонна Кэнттиккэ 1937-38 үөрэх сылыгар иккис кылааска үөрэнэ сылдьан билсибитим. Онно Хоотолор күтүөшпүт Степан Спиридонович Николаев (Одьо Ыстапаан) Боллохтоох арҕаа баһыгар туар Сылгыһытаптар дьиэлэригэр олорон почта дьяамын сүүрдэрэ. Кэнники Ыгдалары 1941 сыллаахха билигин күөл буолан туар Куорамыкыга (оччолорго кураанах көпөлгөннөөх кумах туман оргуйара) ыһаахха, сүрдээх куйаас баҕайыга көрсүбүтүм. Онно көрдөхпүнэ улаханник ыарыһахтаабыт Яша аҕатыгар сүктэрэ, оттон Варя ийэтинэн сизттиһэ сылдьара. Ыһаах кэмигэр сэрии буолбутун туһунан суостаах биллэри онһулан тарҕаспыппыт. Итинтэн ыла Ыгдалары көрсүбэтэҕим. Яша ыарытыттан өлбүт, сотору буолаат оҕотун кэнниттэн ийэлэрэ Марыына өлбүт сурахтаах. Варя таайыгар Яков Петровичка олоро- иитиллэ Бүлүү Балаҕаччытыгар тийбит. Онно үчүгэй баҕайытык олоодоһуна Варяҕа эмискэ күүстээх ис ыарыта киирэн өлөн хаалан Яков Петрович санаһынаан- хараллыбыт ийэтинэн Ольга Степановналыын улаханник курутуян санааҕа ылларбыттар.

Алексей Петрович Ньурбанан, Сунтаарынан судьуйалыы сылдыбыт. Ол сырыттаҕына НЭП (сага экономическай политика) түмүктэммит уонна холбоһуктааһын, НЭП кэмигэр кыаммыттары- байбыттары кулаактааһын, куластарын быһыы саҕаламмыт. Алексей Петрович төһө да судьуйалыы сырыттар, кинини хаһаайыстыба баһылыгын быһыытынан көрөн отучча сүөһүлэммитин, типовой ампаар дьиэ туттубутун иһин кулаак онорон куолаһын быһаары туруммуттар. Алексей Петрович үөрэхтээх киһи быһыытынан өйдөөн сүөһүтүн барытын Булуукка баар корейдар артыалларыгар үүрэн биэрбит. Дьөгүөрөп бааһынатын баһыгар туар ампаар дьиэтин оройуон дьяһалыгар биэрбит. Ол дьиэни оройуон киинигэр киллэрэн өрүс үрдүгэр типография дьиэ оностон бэрт уһуннук туһаммыттар. Ол кэнниттэн Алексей Петрович Дьокуускайга көһөн барбыт уонна үйэлээх сааһыгар судьуйанан, кэлин Үрдүкү суукка үлэлиир, көмүскээччи буолар. Ол эрэн 14 сааспар диэри таайдааҕым туһунан билбэт этим.

Бэйэм хайдах улаппытым туһунан аҕыйах тылы суруйуоҕу баҕарыллар.

Ииппит дьонум туһунан суруйан турабын. Ииппит ийэм фермаҕа ыанньыксыттыыра. Төрөппүт уоллара Спиридон Дьокуускайга үөрэнэ барбыта уонна ыалдьан дойдутун булаат өлбүтэ.

Ииппит аҕам олус сымнаҕас киһи этэ. Ураһалаахха олодохпутуна ыһыыга сылдьан ат сүүрэн оһоллонон балыһаҕа киирэн үтүөрэн тахсыбыта. Аны аҕам ис ыарытыгар ыалдьан оройуон балыһатыгар киирэн уһуннук эмтэнэн үтүөрбүтэ.

Оскуолаҕа үөрэнэ кириэхпиттэн интернакка олорон үөрэммитим. Сайынын Васька кытайга хаппыстаҕа уу кутан суораттаах лэппиэскэ сизэн сайылыбырым. Ол сырыттаһына Аҕа дойду сэриитэ буолбутун иккис сылыгар, 1942 сыллаахха ииппит аҕам, ийэм ыалдьан өлбүттэрэ. Ити сыл ынырыктаах кураан бүрүүкээбитэ. Ас- танас кэмчитэ. Онуоха оҕонньоттор: «Ийэҕин кытта бииргэ төрөөбүт таайдарын Дьокуускайга баар буолуохтаахтар, онно суруй. Манна сылдьан хоргуйан өлүөн», - диэбиттэрэ. Мин кинилэр этиилэринэн улахан таайбар суруйбутум. Онтукам армияҕа барар буолан, быраат Яков Петровичка миигин ылан иитэрин, үөрэттэрэрин туһунан эппит этэ. Яков Петрович оскуола директорыгар Яков Алексеевич Николаевка миигин киниэхэ тэрийэн ытарыгар

көрдөһөн суруйбут. Миэхэ эмиэ хаартыскалаах сурук ыһпыт. Оскуолам директора Яков Алексеевич танна сылдыар интернатым танаһын биэрэн, ыһыктаан таайбар тэрийэн ыһпыта. Ону саны-саны директорбар Яков Алексеевичка улаханлык махтана саныбын.

Таайбар тийээппин араспаанһабын икки өттүтэн сөбүлэһэн Дьөгүөрөп диибин уонна төрөөбүт аҕам аатын ылан Дьөгүөрөп Василий Поликарпович диэн толору ааттанабын. Миигин таайым бэйэтин аннынан оҕотунан суруттарар.

Таайбар тийэн үөрэнэбин. Педрабфагы 1946 сыллаахха бүтэрээт Иркутскайдаағы мединситутка үөрэнэ барбытым. Ону барытын Яков Петрович тэрийэн ыһпыта. Үчүгэйдик үөрэнэ сылдьан лимфатической быччахайым ыалдыбытын Иркутскай климатын сөбүлээбэтэххин, онон дойдулаа диэбиттэригэр таайбар Яков Петровичка биллэрбитим. Кини өр- өтөр гыммакка харчы ытан Дьокуускайга самалетунан, онтон Үөһээ- Бүлүүгэ диэри дьаамынан ыларбыта. Тийээппин эмтээн үтүөрдүбүтэ. Үөрэммит оскуолабар пионер баһаатайынан үлэбин саҕалаабытым. Онтон комсомол үлэһитэ буолабын. Москваҕа ЫБСЛКС КК иһинээҕи Киин комсомольскай оскуоланы уонна В.И. Ленин аатынан Москватаағы педагогической институт исторической факультетын үөрэнэн бүтэрбитим. Ол кэнниттэн комсомол обкомугар тыа ыччатын ортотугар үлэ салаатыгар сөбүлэһэһинэн үлэлии сылдьан, партия КК ынырыытынан 30 тыһыынчалаахтарга киирсэн колхозка үлэлии барарга баҕабын биллэрбитим. Ону ССКП ОК бастакы секретара С.З. Борисов: «Эдэрэ бэрт эбит. Үлэтин кыайыа дуо.»- диэн саарбахтаан баран сөбүлэспит этэ. Онон Дьокуускай куорат суотугар горком бастакы секретара Завьялов путевкатынан Үөһээ- Бүлүү Ороһу нэһилиэгэр «Победа» колхоз бырабылыанньатын председателинэн талыллан үлэбин саҕалаабытым.

Манньык үөрэхтээх уонна 1949 сылтан партия чилиэнэ буола үүнэрбэр быһаччы көмөлөспүт таайдарым Алексей Петрович уонна Яков Петрович үтүөлэрэ тус миэхэ туохха да тэннэммэт улахан суолталаах.

Билбиккит курдук Дьөгүөрөптэргэ Дьөгүөрөптэри салгы ааттатыах оҕолор, сиэннэр, хос сиэннэр элбэхтэр. Онон ол кэскилбитигэр доруобай буола улааталларыгар, үөрэхтээх буолан олоҕу кытта тэннэ хаамсалларыгар баҕарабын.

78 сааһыгар олорор т/х ветерана, Дьөгүөрөптэр сиэннэрэ В.П.Егоров. 03.03.2005с.

Иванов Петр Захарович.

Кини 1931 сыллаахха Кэнттик нэһилиэгэр, Харахов Митрофан Васильевич уонна Петрова Анастасия Петровна дьэ кэргэнигэр төрөөбүт. Төрөөбүтэ 9 хоммут оҕону Ойуур уола-Иванов Захар Николаевич кэргэнэ Варваралыын ииттэ ылбыттар. 1938 сыллаахха

оскуолаҕа кирибит. 1943 сыллаахха бэһис кылааска сырыттаҕына, ийэтэ Варвара өлбүт. Аҕата Захар, онно 50-ча саастааҕар хараҕынан көрбөт буолбут. Аҕабыт учууталыгар Иванов Еремей Евсеевичка, үөрэнэр тэтэрээтигэр: “Аҕабын көрөбүн, иитэбин, салгыы үөрэнэр кыаҕым суох”, - диэн суруйан үөрэҕиттэн уурайбыт. Бу сэрии кэмигэр этэ.

1943 сылтан „Ворошилов“ аатынан колхозка үлэли кирибит. 1946 сыллаахха „Аҕа Дойду сэриитин 1941-45 сс. үлэҕэ килбиэнин иһин“ медалынан наҕараадаламмыт. 1946 сыллаахха колхоз правлениета МТС-ка 4 ыйдаах трактористар курстарыгар үөрэххэ ыппыт. Ити сылтан 1969 сылга өлүөр дылы тракториһынан үлэлээбитэ. Бастаан ХТЗ онтон ДТ-54, ДТ- 75 трактордардарга үлэлээбитэ.

Нэһилиэк ыалын, колхоз наадыар отун-маһын соҕотоҕун быыстала суох хааччыйара, сарсыарда харанаттан-киһэ харанаҕа дылы үлэлиирэ. 1949 сылга комсомол чилиэнигэр кирибит. 1951 сыл Комсомол Обкомун почетнай грамотатынан, 1952 сыл Тыва Хаһаайыстыбатын Министерствотун почетнай грамотатынан наҕараадаламмыта. 1955 сыл Тыва Хаһаайыстыбатын республиканскай выставкатыгар кыттыбыт, онно 2-ис степеннээх Дипломунан, „Победа“ чаһыныннан премияламмыт. 1964 сылтан „Коммунистическай үлэ ударнига“ аатын ылбыта. 1967 сыллаахха Москваҕа ВДНХ-ҕа сылдыбыта, 1 Маай бырааһынныктааҕы парадыгар кыттыбыта.

Кини тустаах үлэтин таһынан нэһилиэк общественной олоҕор активнайдык кытара. Колхоз, отделение правлениетын чилиэнинэн, сельсовет депутатынан хаста да талыллан үлэлээбитэ, общественной дружинник этэ. Биһиги аҕабыт айылҕаҕа сылдыарын, бултуурун сөбүлүүрү. Күһүн мунхалаан, кыһынын туһахтаан, саас-күһүн кустаан эбинэн элбэх дьиэ-кэргэнин иитэрэ.

Бииргэ үлэлиир дьонугар омурҕанна дьону үүт-маас үтүктэн көрдөрөн

күллэртиирэ, айылҕаттан талааннаах пародист этэ. Кини хаһан да кимниин да иирсибэт, көнө сымнаҕас майгылааҕа, дьон сэргэ убаастабылынан туһанара.

Кини 1969 сыл күһүнүгэр „Уксакаан“ диэн сиргэ совхозун отун кээһэ сылдьан 38 эрэ сааһыгар, хомолтолоохтук ууга дэннэнэн суох буолбута.

Аҕабыт ситэ олорботох олоҕун, кини уон оҕолоро салҕыыбыт.

Кыһа Иванова Марфа Петровна

Ахтар, саныр дьоннорум

Совхознай тутул ыһыллыытын төрдө - анардастыы государствоҕа найыланан олоруу буолбута диэн ааттыыллар. Итини кытта хайдах да сөбүлэһиэххэ сатамат. Ол да саҕана тыва сиригэр үлэ бөҕөтө үлэлэнэрэ, куоталаһы куустааҕа тэриллэрэ, түөрэ бары „улугуран утуйан“ олорботохторо. Хата, били, балык баһыттан сытыйарыгар дылы, былаастаах „табаарыстарбыт“ оннук- маннык хойохторун хосторууларын түмүгэр модун держава ыһыллыбыта, үп- ас айгыраабыта, онтон тэптэрэн тыва сирин олохтооҕо отуора алдыаммыта, дьадайыы буордаах модьотун атыллаабыта, устунан урукку үчүгэйи умнуу саҕаламмыта.

Советскай кэм чулуу үлэһиттэрэ билигин кыайан ахтыллыбаттар. Бу бүтэһик кирбиигэ диэри элбэх сыраларын биэрбит дьон туһунан кэпсээн кэмчи. Оттон оннуктар баалара эбээт.

„Уруккугун умнубакка эргитэ саныыр буоллаххына, эн инники кэскилгин түстэнэҕин“ диэн былыргылар муударайдык этэллэрэ. Онон эдэрдэргэ анаан төрөөбүт төрүт түөлбэм үтүө дьонун дьонун туһунан кылгастык кэпсииргэ быһаарынным.

Баһылай Ымычаанан- Ымычаан.

Аҕа дойду сэриитигэр илиитигэр ыараханлык бааһыран төһө да такыр тарбахтаннар ханнык да үлэттэн иннибэт буолара. Сайын от үлэтигэр мунһааччылар солбуллубат „тойонноро“. Эргэрбит хортууһун кыннары уурунан, тамылҕан төрдө умнастаах хамсатын туора уобан, сэргэх- сэргэхтик көрүтэлээн, ат кыраабылынан хаппыт күөх оту субуулуу мустарара. Омурҕан, сынньалан кэмигэр хайдах сэриилэспитин, эбэтэр таптал дьыалатыгар быһылааннаах сырыыларын сүр көрдөөхтүк кэпсээн олорбут сирбититтэн кыайан өндөйбөт гына күллэрэрэ. Оскуола оҕолорунаан түбэһиһэн үлэлээтэҕинэ бэркэ табыллан көрө-нара киирэрэ. Кыһын сүөһү ферматын бараммат түбүгэр, иирбэ- таарба үлэтигэр бириэмэтин аахсыбакка өрө мөхсөрө.

Бүөтүр Тумуһан.

Эмиэ сэрии кыттыылааҕа. Колхозка, кэлин 1968 сылтан „Үөдүгэй“ совхоз

Кэнтиктээҕи отделениетын хонуутун биригэдиирэ. Айылҕаттан анаммыт мындыр өйүнэн, сахалыы сатабылынан салайан оччотооҕу Кэнтик күн-дьыл энин араас кыһарҕаннарыттан баайа-дуола энчирээбэтэҕэ. Кини курдук инники хайдах балаһыанһа буолуохтааҕын өтө көрөн эрдэттэн бэлэмнэнэр салайааччы баар буола сылдыбыта аҕыйах диэххэ сөп. Киэн-холку майгытынан, түс-бас дьаһалынан дьонно улаханлык ытыктанара. Кини ылыннарыылаах тылыттан ханнык да хадаар киһи сыһыйан сөбүлэспитин бэйэтэ да билбэккэ хаалара.

Ыраах түбэҕэ үлэлии барар дьонун сүбэлээн-амалаан, үтүө тылынан алҕаан

аартыктарыгар диэри атааран биэрэр идэлээҕэ. Кимниин да этиһэн убахтаспат, кыһыран буугунуу сылдыбат, сөбүлээбэтэҕинэ бэргэн биир тылынан эпсэри этэн кэбиһэр, уопсай дьыала туһугар тугун барытын умнан туран үлэлиир саха дьонун киһитэ этэ.

Сочуой Тумуһан- Уус Сочуой.

Дьып-дьап туттубут, кэлбит-барбыт, эдэригэр тэтиэнэх диир оҕонньордору.

Сэрии кыттыылааҕа. Сахалартан биир маннайгынан “Кыһыл Сулус” уордьанынан наҕараадаламмыта. Өбүгэлэриттэн бэриһиннэрбит сытыытынан-хотуутунан , дьолуолаах туттуутунан атыттартан уһулуччу ордон даҕаны уордьан курдук үрдүк наҕараадаҕа тигистэҕэ, этэннэ дойдутугар эргиллэн кэллэҕэ.

Өр кэмнэ „Үөдүгэй“ совхоз киин мастарыскайыгар тимир ууһунан үлэлээбитэ. Хас күн ахсын, кыһыннары- сайыннары Кэнтиктэн эргийэ сылдыара. Хата, кини үлэлиир сиригэр мүнүүтэ да хойутаабата. Төһөлөөх тимири эллээн –эттээн, чочуйан-нарылаан, кыладыйан хас массыына-трактор, агрегат тыынын уһаппытын арай айбыппыт билэн эрдэҕэ. Кини

охсубут быһаҕа хатарыыта табылларынан, кылаана-биитэ кыларыйбатынан сураҕыра, булчуттар ымсыылаах малларынан буолара. Тимир оһох, анныы, от быһар тэрил, онтон да атын бытархай туһунан этэ да барыллыбат. Ол барыта Уус Сочуой илиитин иһинэн дьарык этэ. Механической балтанан, эт хараҕынан эрэ кээмэйдээн, тимири миллиметрэнэн холоон оҕустарарын дьон сөҕөн кэпсэл оносторо.

Быһата, уһанар идэтин ымпыгар-чымпыгар тийэ баһылаабыт, кыһатын сойуппатах дьиннээх профессионал маастар этэ.

Бүөтүр Уйбаныан-Сахаарабыс.

Дьобуус унуохтаах, киппэ киһи этэ. Нэһилиэк бастакы трактористарыттан биирдэстэрэ. Оччотооҕу колхоз отун-маһын тийээн, ыаллары эмиэ хааччыйан биир сиргэ түптээн олорон сынньана түспэтэх үлэһит. Техниканы чаччы баһылаабыт буолан трактор тугунан моһуогурбутун тыаһыттан ыраахтан чопчу билэрэ.

Бэйэтин трактора алдьанан, эбэтэр бадараанна батыллан турбута суоҕа. Соло була түстэр эрэ наар тракторын унууохтуу, сууяа-сото сылдьарын, биһиги, оскуолаҕа сана киирбит бэдиктэр, араппакка сонурҕаан көрөрбүт. Дэлэҕэ даҕаны „Сахаарабыс тырахтарыыс“ буола оонньоохпут дуо? Бүөтүр айылҕаттан артист талааннааҕа, арааһа, билиннинэн „пародист“ диэххэ сөбө дуу? Сайын от кэбиһиитигэр, омурҕанна Бүөтүр баар да, суох даҕаны киһини хайдах туттарын, санатын- инэтин эбэн- сабан, „кырааскатын хойуннаран“ үүт-маас үтүктэн дьону күллэрэн көннүөрдэрэ. Онтон өһүргэнэр киһи суоҕа. Хата, күн үөһэ ойдоҕун аайы эбии хоннохторо аһыллан биирдиитэ икки тоннаттан тахсар холоһуннаах 10-12 талыы оту түстүүлэрэ. Ити сылларга ферма сүөһүтэ сутаан охтубутун туһунан түһээн да баттаппатара, бэрт нүөллүк кыстаабыт сүөһү сайылык күөҕэр үктэнэрэ. Бүөтүрү бэйэтин элэккэйинэн, хоһуунунан эдэрдиин-эмэнниин чаччы сөбүлүүр киһилэрэ этэ.

Баһылай Хаамаран.

Оҕо эрдэҕиттэн хара үлэҕэ эриллэн үөскээбит, тыа сириҥ ыарахан олоҕун этинэн-хаанынан билбит, колхоз, совхоз биир чулуу үлэһитэ. Республикаҕа киэнник биллибит норуот кэрэ куоластаах ырыаһыта, оһуокайдыта. Кыһын тутууга, мас уһунан, ферма ииспэрэй үлэтигэр соруйтарыыта суох үтүө суобаһынан, икки харананы эргитэ үлэлиирэ. Сайынын отчут звенотун салайааччыта. Кини уонча киһилээх көлө-илии звенота хас сезон аайы былаанын толороро, ол курдук, үүнүүлээх сайын 350-400 т. үчүгэй хаачыстыбалаах оту бэлэмнээн туттарара. Тус бэйэм бэйэм кинини кытта син элбэх сайын оттоспутум буолуо. Ол быһаһыгар кыратык да кинир-ханыр санарсыы, сэлээннэһии суоҕа эгэ, этиһии-охсуһуу баар буолуо дуо. Үлэни, сынньаланы таба аттаран киһэ волейбол оонньоурбут, футболлаан да көрөрбүт. Кини көбүлээһининэн „Хахтаах“ күөлүгэр илиминэн балыктаан, күһүнүн кустаан, куобахтаан абыранарбыт. Санаатын мээһэ түһэрбэт, албыны- көлдүүнү сөбүлээбэт көнө майгылааҕа бииргэ үлэлиир дьонугар истин доҕордуу сыһыаннааҕа. Ол иһин окко киирэр мунньахха ким ханнык звеноҕа барарын сүүмэрдээһингэ „Хаамар Баһылай хамаандатыгар“ аната сатыырбыт. Пенсияҕа да тахсан быар куустан кэбиспэтэҕэ- үөлээннээхтэринэн кыттыһан от кэбиһэр волокушаны, тийээр сыарҕаны онорон механизатордар махталлара мунура суоҕа.

Василий Кухотов- Быралгы.

Васильев Прокопий Митрофанович ахтыгта.

Мин Мэчигир Бүөтүр кыһа Настааччыа диэн ийэлээх, Хара Баһылай уола Миитэрэппээн диэн аҕалаах элбэх оҕолоох ыалга саамай орто оҕонон 1929 сыллаахха төрөөбүтүм. Дьонум Хагдан оттооһунан, Ураһалааһынан, Бүтэй иһинэн, Хос үрэһинэн, Хонуллаһынан көһө сылдьан олорбуттар үһү. Улахан оҕолор Хагдан оттоох үрэһин соһуруу өтгүн үчүгэйдик саныылар. Мин Ураһалааһы ордук үчүгэйдик саныбын, онно эргиччи сайын этэ диэх курдук санаа хаалбыт. Онон ол сайылыктара буолуо дии саныбын. Ураһалаахтан уунан оройуон оскуолатыгар 4 кылааһы бүтэрбитим. Бииргэ төрөөбүттэрим: улахаммыт Баһылай 12 сааһыгар эрдэ өлбүт, онтон Христина, Анныысыһа, Аппырысыанһа (17 сааһыгар өлбүт), Мөндүөк Бүөтүр, мин -үстүү сыл арыттаах төрөөбүт үһүбүт, онтон Сахаар ииппит Бүөтүрү 2 сыл балыс, киниттэн сыллата Мааппа, Баһылай, 1 өлбүт уол, 1 өлбүт кыыс, онтон саамай кырабыт Маарыйа. Ийэбит барыта 12 оҕоломмут. Сэрии кэнниттэн хас эрэ сыллаахха ийэбэр Герой-Ийэ уордьаны (билингиттэн атын көрүннээх этэ), уонна Өндүүкэй ойоһор 6 оҕотунан мэтээл кэлбитин оройуонна сатыы киирэн ылбыттара.

Онон сана олохтоммут Герой Ийэ ааты биһиги ийэбит Кэнтиккэ бастакынан ылбыта. Дьоммут оҕолорун үөрэттэрээри аһыйах сыл оройуон киинигэр Кэлтэгэйгэ уонна балыһаһа остуорастаан олорбуттара. Ийэм онно хаала сатыырын аҕам Ураһалааһар тардыстан олох буолбат үһү. Аҕам алта уонун ааспыта, билигин санаатахха сүһүөх, куртах ыарыһах быһыылаах этэ. Онон Кэнтик бөһүөлөгэр Захар Иванов дьэтигэр (уһаай-бата Хабааттар, Лааһардар олохторугар баара) олорбуппут. Билинни ыһахтыыр сиргэ ферма хотону баара, онно уопсай дьэһэ түүннү харабыл үлэтигэр ийэбит киирэн онно олорбуппут. Кэлин бөһүөлөк ортоугар ферма турарын сөбүлээбэккэ, ферманы көһөрөн, бу тутуулар бурдук уураар ыскалаат буолтара. Онон Хончоо дьэһэ, билигин эдьийим Мааппа уһаайбата, онно олорбуппут, онтон Мэтэкийэ дьэһэ диэннэ Чыбыковтар тастарыгар хас да сыл олорбуппут. Кэлин биир тыһаһаска Бүргэс диэн киһи дьэтин (аҕабыт аймаҕа) атыыласпыһыт. Харыйалаах күөл үрдүгэр, онно билигин балтым Маарыйа олорор.

Эдьийим Христина почта үөрэһин бүтэрэн телефонисткалыы олордоһуна, оччотооһуга учуутал тийбэккэ 7 кылаас үөрэхтээх кыһы, Дүллүкү Бүтэйдээһэр учууталлата ыһыһытара, онно Павлов Михаил Григорьевичка кэргэн тахсыбыта, биир оҕолоох. Кэргэнэ Мэхээлэ бастаан учуутал, кэлин салайар үлэлэргэ совхоз директорынан, тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальнигынан, райсовека исполком председателин солбуйааччынан эһин үлэлээбитэ. Эдьийим Мэхээлэҕэ барыаһыттан дьэтин көрөн олорбута.

Убайым Мөндүөк Бүөтүр Кэнтиккэ бастакы суоппар этэ. Кэлин Свидерская Полина диэн кэргэннэнэн Бүлүү куоратыгар көһөн үксүн автобуска суоппарынан үлэлээбитэ, кэргэнэ телефонистка.

Анныысыһа эдьийим Аҕа дойду сэриитин кэмигэр 1943 сыллаахха дуу Якутскайга 18 саастааһар тутууга үлэлэппиттэрэ, Тарагаев Тайыла кыһа Огдоочуйалыын бартара, онтон кэлэн колхозка үлэлээн баран Харычыанка оннугар интернатка поварынан киирэн үлэлээбитэ. Биир Васильев Егор диэн уоллаах.

Мин 1943 сылтан оџурукка Кытай Бааска биригээдэтигэр үлэли кииртим. Үлэни кыайар буолуохпар дылы Кытай Бааска суруксут гынан бэйэтин кытта илдэ сылдыбыта, биригээдэџэ оџолорго барыахпын баџарар этим да ыппат этэ. Дьинэр абыраатаџа дии, ону мин оччолорго өйдөөбөт буоллаџым. Тэскэр Ааныскатын, Тансай кыыһа Маарыйа Варламовнаны, Буччакаа кыыһа Сөдүөрэни кытта үлэлээбитим, кыраларын үлэџэ үөрэтэр этим. Онтон бөһүөлэксэ, Дьоонугаџа баар ыскалааттарга бурдук көтүтэр үлэџэ сылдыбытым. Атынан, оџуһунан от-мас тиэйэрбит. Оройуонна сана кулууп, балыыһа дьэтин тутууга нэһилиэктэринэн мас бэлэмнээн тиэйэн киллэрэр түһээн кэлбитэ. Онно уол да кыыс да тэннэ үлэлиирэ. Самайыыл уола Тоскоо, Нуттуу Ньюкулай, Миитэрэй кыыһа Мааппа, Хончоо кыыһа Огдооччуйа энин буолан атынан мас тиэйэн киллэрэрбит. Пилорама диэн суох, Намыһах Мэхээлэ кэргэнэ Биэрэлиин күнү быһа эрбиинэн мас хайытан хаптаһын онороллоро. Биэрэ түүн дьэтин үлэтин толорор, олус үлэһит, күүстээх-уохтаах дьахтар этэ.

1957 сыллаахха оройуон салалтата Кэнтиккэ бэкээринэ аһарга дьаһайан Варфоломеев Роман Федорович диэн киһи миигин биэкэрдээ диэн хаайда. Мин бастаан сөбүлэммэксэ сырыттым. Ол иннинэ Далырга от тийбэксэ сылгы уостатан аһата сылдыбытым, ол сылдьан кэргэммин Биэрэни биир уол оџолоох кыыһы булан сана ыал буола сылдьарым. Кэргэним ийэтэ Габышева Мария Яковлевна соџотох оџотун батыһан кэлэн бииргэ олоробут. Бастаан холбоһоот таайым Мэчигир Сочуой дьэитигэр биир сыл олорубуппут, ол иһин ол кыра дьэини билигин да үчүгэйдик саныыбыт, онтон Одьоохтор дьэилэригэр олорубуппут. Ол ийэ кынным :“Салайааччылар тылларын иһит, үлэлээ“ -диэн буолла. Онон сэттэ сыл 1964 сылга диэри биэкэринэн үлэлээбитим. Онтон эмээхсин ыарытыһан оччоџо үс оџолоох ийэбитинээн Далырга көһөн хааллылар, мин үлэбин буоллаџына ким да туппат. Ыалы араараџыт дуо диэн ыксааммын айдаардым, дьэ онно Кардашевская Роза диэни оройуонтан таһааран үлэбин туттулар.

Далырга биэкэринэн икки сыл, уон биэс сыл маџаһыын атыыһытынан үлэлээммин хайџанар үлэһит этим. 1967 сыллаахха эргин туйгуна буолбутум.

Өрүс унуор таһаџас таһаарыыта диэн оччотооџу суолга-иискэ эрэйдээх да үлэ этэ. Самолетунан, алларанан айан да айан, сороџор бородуктаџын ардах баттаары эрэй бөџө, сороџор портка таһаџас манаан күнү быһа күн уотугар үнтү буһаџын. Ийэбит 2 сыл бэкээринэџэ остуораһынан, онтон балыыһаџа, ясляџа үлэлээбитэ. Барыта 11 оџону төрөппүппүт. Онон кэргэним эмиз Герой-Ийэ. Сахаар Бүөтүрэ 1969 сыллаахха өлбүтүн кэннэ биир сыл буолан баран төрөөбүт уолбутун, бырааппын аһыйан Бүөтүр диэн ааттаабытым. Онтум Далырга ясля-сад умайытыгар уокка былдьаммыта. Икки оџом детсадка сылдьарыттан Виктор диэн оџобут аах эрдэ уһуктаннар орон анныгар киирэн сытаннар ордубуттара. Далырга уопсайа 17 сыл олорубуппут. Онтон кииннэ көһөн киирэн „Давыдов“ учаастагар 2 сыл атыыһыттаабытым, 2 сыл киин бэкээринэџэ биэкэрдээбитим. Онтон пенсияџа тахсан баран Түгэхтэйгэ кирпиччэ собуотугар харабыл буолан сүөһү ииттэн олорубутум. Харахпынан мөлтөөммүн, кырдыаммын билигин улуус киинигэр киирэн олоробун.

Мин кэннибиттэн төрөөччү Бүөтүрү Ойуур Ньюкулай уола Сахаар ииттэ ылбыта. Миигин балтараалаах уолу көрдөөбүтүн, аны төрүүр оџону ылаар диэбиттэр дьонум. Ийэм кулун тутарга уол оџону төрөөбүтүн дьэ Сахаар олох араһпат, ийэм саатар биир ый эмий үүтүн истин , оччоџо оџо тулуурдаах, доруобай буолар диэн этэ сатаабытын, эмтэрдэџинэ аны

биэриэ суоҕа диэн, тоҕус хоннороот ылан барбыт. Ол Ойуурдар: Сахаардаах да, Амтаһын да, Дэпсэйдээх да олус үчүгэйдик иппиттэрэ. Туой биһиги Бүөтүрбүт диэн ааттааччылар, сымнаҕас оҕомсох аймахха итиллибитэ. Улаатан баран оройуон бастын тракториһа буолбута, уон оҕоломмота. Ол оҕото суох Ойуур Сахаара биһиги Бүөтүрбүтүн ииттэн билигин „Сахаарабыстар“ диэн бэрт халын аймах билигин Кэнтиккэ баар.

Балтым Мааппа 1953 сыллаахха Долгунов Баһылайга- Моокуукка кэргэн тахсан биир кыыс, биир уол оҕоломмота. Ол иннинэ Галя диэн кыыстаах этэ. Кэлин Дмитриев Василий Капитоновичка кэргэн тахсыбыта. Мааппа оҕуруокка, дьааһылаҕа үлэлээбитэ.

Быраатым Баһылай МТС-ка тракторист үөрэҕин бүтэрэн төрөөбүт Кэнтигэр үлэлээбитэ. Элбэх оҕолоох, кэргэнэ Бордоохун оҕонньор убайын Мэхээлэ кыыһа Анньыысыйа.

Балтым Маарыйа Бүлүүгэ Бүөтүрдээххэ олон медсестра идэтигэр үөрэммитэ. Иванов Михаил Елисеевич диэн Харбалаах киһитин кытта ыал буола сылдыбыта, киниттэн биир уоллаах.

Ийэм улахан оҕото Баһылай 12 саастааҕар өлөн аһыйан иирэ сыспыт этэ, онон уол оҕо аһыылаах буолан ордук уолаттарыгар эйэҕэстик сыһыаннаһара. Биһиги саастаах уолаттарга бэрт этэ, онон оҕо-уруу сөбүлүүрү, дьон убаастыра.

Куруук остуоруйалаах, кэпсээнньит этэ. Олонхону билэрэ, өйүттэн этэн бөҕө буолара, дьахтар ырыатын дьахтар куолаһынан, эр киһини эр киһи куолаһынан ыллыра. Сүөһүгэ илиитэ үчүгэй этэ, көрөр сүөһүтэ эмис –тот буолааччы

Оччотооҕу ветеринар суох кэмигэр олус наадалаах идэлээбэ- ынах кэнэҕэскитин ылбаан, идэһэ сиир ыалга ынах уулааҕын, кытараҕын сулуйан да, бигээн да билэрэ. Ыллар ыныран көрдөрөөччүлэр, олус наадалаах киһи этэ. Хойут сиэннэригэр туос ыаҕайалары тигэрэ. Кэлтэнээ ойоҕо Огдооччуйа, Одьоох Ыстапаан уруурҕаан көмөлөһөр этилэр уонна бэйэбит ойулла буолаат үлэлээн-хамсаан барарбыт, онон киһи- хара буолбуппут.

Тумусов Михаил Сыроевич.

Тумус Мэхээлэ Саха сиригэр киэнник биллэр бөлүһүөк, музыкант, композитор, поэт. Кини уон кинигэ автора, соавтора буолар:

1. Хотугу тутул. 1998, издательство «Кудук», Якутск.

2. Билгэ. 1999, издательство «Кудук», Якутск.

3. Саха сабарай ахсаана, 1999, типография «Департамента начального и среднего образования», Якутск

4. Удьуор үөрэҕэ, 2001, Якутский филиал издательство СО РАН. Второе издание 2002, Якутск.

5. Саас, 2003, издательство «Триада», Якутск.

6. Читай и намесхайся, 2004, Якутск.

7.Саха отуор сабарай, 2005, типография компании «Дани-АлмаС», Якутск.

8.Словарь сакральных понятий, 2006, типография компании «Дани-АлмаС», Якутск.

9. Ыпсаан – хоһоон кинигэтэ 2007 Дьокуускай.

10. Саха биис уустара, 2007, типография ООО «Офсет», Якутск.

Тумус Мэхээлэ элбэх ырыа матыыбын, муусукатын айбыта. Бастакы ырыалара оччотооҕу Советскай Союз уонна тас дойдулар сценаларыгар элбэхтик оонньоммуттара. Кини айар үлэтэ 1981 сыллаахха «Чолбон» диэн Кэнттик нэһилиэгэр тэриллибит группаттан саҕаламмыта. 1981-1985 сыллардаахха икки музыкальнай альбому уонна «Булчут ырыата» диэн музыкальнай поэманы суруйан таһаарбыта.

1985-1986 сылларга «Чолбон» группа сана састаабынан тэриллибитэ. Элбэх фестивалларга кыттан кыайыылаах тахсыбыттара.

1989 сыллаахха «Саха билинни музыката» диэн республиканскай фестивалы Дьокуускай куоракка М.Тумус салайан ыппыта.

1990-1991 сыллаахха Сунтаарга тэриллибит «Айтал» диэн группаны кытта «Санаалар», «Тайҕа уоттара» музыкальнай альбомнары суруйан Саха сиригэр устун киэн далааһыннаах гастроллааһыны саҕалаабыта.

1990 сыллаахха «Табык» диэн музыкальнай фестивалы тэрийбитэ, аан дойду таһымыгар тахсыбыта.

1991 сыллаахха «Чороон» диэн группаны кытта сахалыы «Сытыкка сытан санаа» тойук альбомун онорон, Алма-Ата куоракка «Голос Азии» диэн фестивалга кыттыыны ылбыттара. Ол кэнниттэн П. Ойуунускай драмтеатра артыыстара кыттыгастаах, «Чороон» уонна «Айтал» группалары салайан Финляндияҕа тийэ гостроллаан кэлбиттэрэ.

1992 сыллаахха М.Тумус „Сэргэ“ диэн группаны кытта кыттыгас ырыа альбомун суруйбута.

1993 сыллаахха „ Сарыал тыына“ диэн проегынан аан дойдутааҕы таһымнаах „Табык“ фестивалы ситиһиилээхтик ыппыта.

1994 сыллаахха „Айтал“ уонна „Чолбон“ группалары кытта Саха театрыгэр артыыстара С.Борисова, И. Дакайаров кыттыылаах бөлөҕү тэрийэн Франциянан уонна

Италиянан Авиньонскай театральнай фестивалга М.Тумус салайытынан кыттыыны ылбыттара.

1995-1997 сыллардаахха Саха норуотун духовнай культуратын үөрэтииннэн дьарыктаммыта, кинигэлэри суруйан таһааттарбыта.

1999 сыл „Дапсы“ музыкальнай группаны кытта „Сарыал тыына“ диэн альбомун таһааттарбыта.

2000 сыл эмиэ „Дапсыны“ кытта „Таах сана“ диэн альбома, 2001 сыл „Сүүрээн“ диэн альбома суруллубуттара.

2003 сыллаахха М.Тумус айар концерда буолбута. Видео СД дискэбэ альбома бэчээттэммитэ.

2007 сыллаахха „Кэнттик-Чолбон-25“ диэн юбилейнэй концерда Дьокуускай куоракка „Саха билинни музыкатын классическай Антологията“ диэн аатынан ытыллыбыта. Үгүс специалистар 25 сыл устата М.Тумус суруйбут айымньылары саха билинни музыкатын классикатынан буоллулар диэн билиммиттэрэ.

М.Тумус бөлөһүөктээн суруйбут кинигэлэрэ: „Билгэ үөрэбэ“, „Удьуор үөрэбэ“, „Отуор ахсаана“, „Сахарал билиитэ“ диэн кинигэлэрэ кэлэр көлүөнэлэринэн үөрэтиллэн, үөрэх тэрилтэлэригэр туттуллуохтара диэн баҕа санаалаах.

М.Тумус салайар үлэбэ кытта таһаарыылаахтык үлэлээбитэ. Кини үлэлиир кэмигэр 1982-1985 сылларга Кэнттик сельскэй сэбиэтэ Бүтүн Союзтаабы социалистическай куоталаһыыга субуруччу кыайыытын түмүгэр Кыһыл знамяны үйэ-саас тухары хаалларбыта Кэнттик музейыгар баар.

Кэнттик орто оскуолатын үөрэнээччитэ Адамов Вася

Михайлов Герасим Степанович

(1915-1992 с.)

Биһиги аҕабыт Михайлов Герасим Степанович 1915 сыллаахха кулун тутар 20 күнүгэр Кэнттик нэһилиэгэр Лүнкэ диэн алааска төрөөбүтэ.

Аҕата-Михайлов Степан Михайлович, Кэнттик нэһилиэгин төрүттээбит уонна бастакы кинээһэ Семенов Михаил (Боччойо кинээс) бэһис уола этэ.

Аҕабыт кыра эрдэбинэ хараҕынан улаханлык ыалдьар буолан кыайан үөрэммэтэх, түөрт кылаас үөрэхтээх этэ, ол да буоллар

нууччалыы-сахалыы кинигэни, хаһыаты элбэхтик ааҕар этэ. 9 саастааҕар аҕата өлөн, ийэлэрэ 3 оолоох тулаайах хаалбыта . 9 саастаах аҕам ийэтигэр көмө киһи буолар. Артыал, холкуос үлэтигэр үлэлэхэр.

Сэрии кэмин ыарахаттарын этинэн - хаанынан билбитэ. Ол курдук үлэ фронугар Бухта-Тиксиигэ таһаҕас таһытыгар үлэлээбитэ. Онно Биригэдьиридээн, Тиксииттэн сатыы төннөллүрүгэр дьону салайан аҕалбыта, Ньюрба уонна Бүлүү дьоно кытта бааллар үһү.

Сэрии кэмигэр кыайыылаах үлэлэрин иһин быраатынаан иккиэн “Үлэҕэ килбиэнин иһин” медалынан наҕараадалааммыттара.

Кыайыы кэнниттэн кини холкуоһугар ыскалаат, ферма сэбиэдиссэйинэн, хонуу – оҕуруот биригэдьиirinэн, өр кэмнэ, күүһүн харыстаабакка, үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбитэ.

Кэлин бөдөнсүйбүт Исидор Барахов аатынан совхозка нефтехозяйство сэбиэдиссэйинэн уонна техникаҕа нормировщигынан пенсияҕа тахсыар диэри үлэлээбитэ. Пенсияҕа тахсан баран совхоз кииннэммит мастерскойугар биллиилээх уус, бииргэ үөскээбит табаарыһа, Тумусов Сысой Степановичтыын үлэлээбиттэрэ, аҕам балтаһыт этэ. Олус таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ. Кэлин да таах олоҕоротоҕо, сельсовет котельнайыгар үлэлээбитэ.

Кини кыайыылаах үлэтин үгүс-элбэх почетнай грамоталар, махтал суруктар, “Сэрии кэмигэр килбиэннээх үлэтин иһин”, “ Ветеран труда” уонна юбилейнай медаллар туоһулууллар.

Биһиги аҕабыт ийэбитинээн, Михайлова Марина Антоновнаһын, 120ҕону төрөтөн, киһи гыннылар. Ол иһиттэн 7 оҕо үрдүк үөрэхтээх, 3 оҕо орто анал, 2 оҕо орто үөрэхтээхтэр. Кинилэр бары норуот хаһаайыстыбатын араас салааларыгар үлэлии сылдьаллар.

Аҕалаах ийэбит 32 сиэннээхтэр, 8 хос сиэннээхтэр, кинилэртэн 4 үрдүк үөрэхтээх специалистар, 10 оҕо үрдүк үөрэххэ үөрэнэ сылдьаллар, 2 сиэнэ орто анал үөрэхтээх специалистар, уоннааҕылар колледж, школа, детсад, дьиэ дьонноро.

Ахтыыны суруйдулар оҕолоро, 20.03.2005, Үөһээ-Бүлүү сэлиэнньэтэ.

Петр Сергеевич Басылайканов

Мин төрөөбүт нэһилиэгим Кэнттик үтүө-мааны дьоно урут да, билигин да аар саарга аатыраллара, сураҕыраллара. Оннук дьоннорунан буолаллар: чап уустарыттан саҕалаан саха талааннаах суруйааччыта Никифор Кирикович Седалищев - Дьүөгэ Ааныстыырап, республикаҕа киэнник биллибит журналист Григорий Нынныров, саха рок музыкатын төрүттээчи Михаил Тумусов, уо.д.а.

Оннук дьоннортон биридэстэрэ, мин кэпсиэхпин баҕарар киһим, Пётр Сергеевич Басылайканов буолар. Кини быйыл баара буоллар 70 сааһын томточчу туолуо этэ. Баҕар бу киһи аатын сана истэргит буолуо да, бу бэйэтин кэмигэр төрөөбүт нэһилиэгин, улуунун эрэ буолбакка бүтүн Саха республикатын аатын Аан дойду таһымыгар чистээхтик өрө көтөхпүт, аатырпыт чулуу саха уола буолар. Кини үтүө аатын умнарбыт, ахсарбат буоларбыт сыһа.

Таайым баай-тот ыал мааны оҕото буолан, олоҕун маннык үрдүк кэрдиискэ чэпчэкитик таһаарбыт буолбатах, кини тулаайах оҕо бары эрэин-мунун муннунан тыырбыт, олох эндириг этинэн-хаанынан билбит, кыракый тыа нэһилиэгиттэн кынат оностунан көппүт, күүстээх, эр санаалаах саха саарына да диэтэххэ, киһи сыыспата буолуо.

Пётр Сергеевич 1935 с. бэс ыйын 2 күнүгэр Кэнттик нэһилиэгэр күн сириг көрбүтэ. Аҕата- Григорьев Сергей Спиридонович, от ыйын 21 күнүн 1897 с. төрүүх. Ийэтэ- Басылайканова Ксения Васильевна 1909 с. төрүүх. Пётр иннинэ бу ыал Степанида диэн 1933 с. төрүүх кыыстаахтара. Киниттэн кэлин 7 оҕо баар.

Пётр ийэтэ Ксения уолу төрөөт, сыыстаран өлөн, эһэтэ - Басылайканов Василий Григорьевичка, эбэтэ - Дария Ивановнаҕа кыһыл оҕо эрдэбиттэн иитиллибитэ. Иннэ гынан да буолуо, уол Басылайканов диэн араспаанньалааҕа. Басылайкановтар 6 оҕолоохторо, 5 кыыс уонна биир уол оҕо. Ксения саамай улаханнара, онтон Екатерина, Сергей, Степанида, Марфа уонна Таня.

Кырдыаҕас дьон оҕолоро бары ыал буолан бартарын кэппэ аччыгыһы кыыстара Таня (1917 с. төрүүх) кинилэри кытта хаалта. Бу кыыс уолу бэйэтин оҕотун курдук көрбүтэ- харайбыта. Онон Пётр кинини кыра эрдэбиттэн: “Ийээ”,- диэн таптаан ынырара. Таня дьонно өлбүттэрин кэппэ, Аҕа дойду сэриититтэн атаҕа бааһыран кэлбит Андреев Николай Ивановичка 1945 с. кэргэн тахсарыгар, Бүөтүрү бэйэтин кытта илдьэ барар. Инбэлиит аҕалаах ыал олоҕо оччолорго чэпчэкитэ суоҕа, онон уол үөрөҕүн быһыһыгар араас үлэлэргэ үлэлээн айаһын булунара. Бурдук тартарар миэлинсэҕэ оҕус сизтээччинэн, Аммаев, Таркаев уустарга балтаһытынан үлэлээбитэ. Күүстээх үлэттэн соло булла да, саас, күһүн куска иитийэх аҕатыгар доҕор буолан, биир үксүн контузиялаан истибэт буолбут киһиэхэ көтөн иһэр куһу ыйан биэрдэҕинэ, биридэрэ сыыспакка күөрэтэн түһэрэрэ.

Ол курдук кини Кэнттик 4 кылаастаах оскуолатын, онтон Үөһээ Бүлүү 7 кылаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрэр. Өрөбүлүгэр дьонугар тахсара, Татьяналаах Николай улахан кыыстара Вераны бииргэ төрөөбүтүн курдук көрөр-харайар. Киинэҕэ биридэ эмитэ бардаҕына: “Кыыскын илдьэ бар”,- диэн буолара. Биридэ, киинэ ортото экрантан поезд иһэрин көрөн кыһа хаһы-ыһы, ытабыл бөҕө буолбутун залтан үүрэн таһаарбыттар үһү.

Уруһуйдуур дьобурдаах, активной общественник уол Якутскайдаағы музыкальнай-художественнай училищеҕа үөрэнэ киирэр. Ол барарыгар аҕата фанераттан мас чемодан

онгорон биэрбит, биир сүөһүнү туттаннар харчылаан ыппыттар. Сайын аайы каникулугар дьонугар Кэнттикэ кэлэн барара. Биирдэ пароход палубатыгар айаннаан кэлэн, сыыстаран, ол сайыны быһа ыалдьан суорҕаннаах-тэллэххэ сыппыт. Төһөнөр ороскуотун уйунаары нэһилиэк дьаһалтатыгар биллэр-көстөр салайааччылар мэтириэттэрин, дьон үлэҕин сакааска үрүн холустаҕа маслянай кыраасканан уруһуйдуура.

Биэс сыллаах дьаныардаах үөрэх кэнниттэн Пётр художник идэтин ылар. Талааннаах тулаайах уолу оччолорго биллэр-көстөр дьон Егоров Николай Васильевич диэн абаҕата, учуутал киһи уонна саха биллиилээх суруйааччыта Семён Данилов таба көрөн үөрэҕин үрдэтинэригэр сүбэлээн, көмөлөһөн Бүөтүр Москубалыыр дьолго тиксэр. 1957 сыллаахха Москватааҕы полиграфической институт студенынан буолар. Манна 5 сыл үөрэнэр.

1962 сыллаахха сахалартан бастакы үрдүк үөрэхтээх полиграфист дипломнаах, студеныыр сылларыгар ураты дьоһурун көрдөрбүт Пётр Басылайканов Государственной комиссия быһаарытынан ССРС Тас эргизинин Министерствотыгар үлэҕэ ананар. Дьэ ити кэмтэн ыла талааннаах эдэр специалист билиитин-көрүүтүн сыллата үрдэтэн, рекламнай отдел үлэһиттэн фирма директорыгар тийэ үүнэр. Министерствоҕа үлэлии сылдьан 4 сыллаах немец тылын үрдүкү курсугар үөрэнэр. Ити кэнниттэн Пётр Сергеевич 4 сыл кэтэхтэн үөрэнэн Тас эргизэн Бүтүн Союзтааҕы Академиятын бүтэрэр.

1972-1977 сс. кини Германия Демократической Республикатыгар Советскай Союз эргизинин представительствотыгар үлэҕэ ананар. Отдел начальнигынан 2 сыл үлэлиир. Ол кэнниттэн 1979 сылтан кини “Полиграфреклама” фирма директорынан үлэлиир. Бу фирма оччотооҕу Советскай Союзка саамай бастын хаачыстыбалаах полиграфической бордодууксуйаны онгоруу фирма этэ.

Төрөөбүт Сахатын сирэ сайдарыгар эмиэ күүскэ баҕарара, ол курдук “Город на Лене”, “50 лет ЯАССР”, “Якутия золотая-60 лет” диэн өһөнөөх альбомнар, “360 лет Вилюйска” диэн буклет о.д.а. Пётр Сергеевич Басылайканов тус бэйэтин уус-уран ойуулааһынынан уонна макеттааһынынан күн сириҥ көрбүттэрэ. Кини итини таһынан саха литературатын кинигэлэрэ үрдүк полиграфической таһымнаахтык бэчээттэнэллэригэр ахсаабат көмөнү онгоруо. Үлэлэрин сана саҕалаан эрэр художниктарга аналлаах “Шрифт” диэн хас да кинигэ автора - эмиэ кини.

Пётр кэлин үксүн Москваҕа олорто. Кини кэргэнэ Басылайканова Валентина Семёновна оҕо бырааһынан үлэлиирэ. Оттон соҕотох кыһа Вера аҕатын туйаҕын хатаран эмиэ полиграфист идэлээх, билигин Москва куоракка олорор, үлэлиир, биир уол оҕолоох.

Пётр Сергеевич үлэ үөһүгэр сылдьан, Москвалыаҕыттан дойдутугар олох кэлбэккэ сылдьан баран 1984 сыллаахха, бэйэтэ эппитинэн 28 сыл буолан баран кэлэн ыалдьыттаан барта. Оҕо сааһа ааспыт сирдэринэн, оччотооҕу доҕотторун, чугас аймахтарын кытта үөрэ-көтө көрсөн барбыта. Онно сылдьан тапталлаах Харыйалаах эбэтин хаартыскатын “Крылья Якутии” диэн фотоальбомугар бэчээттээбитэ. Кини ити бүтэһик сырыыта этэ. Саха норуотун талааннаах уола 1986 сыллаахха Москва куоракка өлбүтэ.

Суруйда Петя Тарагаев, Кэнттик оскуолатын үөрэнээччитэ.

Семенова Агафья Семеновна ахтыгыта.

Мин 1926 сыллаахха билигин суох буолбут Тонуо Кууну нэһилиэгэр төрөөбүтүм.

Төрүттэrim Кууну төрүт олохтоохторо, аар тайҕа эһэкээннээх булчуттара эбиттэрэ үһү. Төрөппүт аҕам Николаев Дмитрий Николаевич (Чохоон оҕонньор), ийэм Николаева Аграфена Спиридонова (Чыбыы кыһа). Кинилэр тоҕус оҕону төрөппүттэрэ бары өлөн испиттэр, онус оҕонон мин төрөөбүппэр абааһыттан куоттаран Андреев Семен Семеновичка ииттэрэ биэрбиттэр. Онон миигин ииппит аҕабынан Андреев (Бүөчээлиир) оҕонньор буолар.

Былыр Тонуо Кууну нэһилиэгин территориятыгар кыһыл көмүс сууйуутунан дьарыгыраллар этэ. Ол курдук биирдиилээн дьоннор Тонуо үрэҕэр көмүс сууйаннар аналлаах көмүс тутар маҕаһынынга туттаран ас-танас атыылаһаллара. Нэһилиэкпит 200-кэ киһилээх орто нэһилиэк этэ.

«Свердлов» диэн колхоз баара, оччолорго председателинэн Кононова Кэтириинэ үлэлиирэ. Колхоз сылгы, ынах сүөһү ииппитинэн дьарыгырара, кыра бурдук ыһара. 4 кылаастаах оскуолалаах этэ. Учууталларынан Лазарев Гаврил Гаврильевич, Маркова Варвара Ивановна, Яковлев Андриан Маилович диэн дьонуннаах дьон үлэлээбиттэрэ.

Сэрии саҕаланарыгар мин 15 саастаах оҕо этим. Төһө да ыраах буолларбыт сэрии ыар тыына биһиэхэ эмиэ тийэн кэлбитэ. Нуорманан киһиэхэ күнөө 200 гр. бүтүн ньэчимиэн туораабын,. 4 кг үүт анна биэрэр этилэр. Бүтүн бурдугу суорунаҕа тардан мэлии бурдугу кытта бэһи кыһыйан хааһылаан сиир этибит. Аһылык тийбэттигэн дьон хоргуйуута, өлүүтэ элбэх этэ.

Мин аҕам Андреев Семен Семенович колхоз сылгыһыта буолара. Биһиги төрдүөн, кини оҕолоро, быраатым Семенов Михаил Семенович, эдьийим Семенова Февронья Семеновна буолан 110 сылгыны сайынын оттоон, кыһынын аһатан көрөр этибит. Аҕабыт колхоз стахановец үлэһитэ буолан, биһигини күүстээх үлэҕэ тэннэ сырытыннарбыта. Сайынын сарсыарда 8 ч. киэһэ 10 ч дылы окко үлэлиирбит. Аҕабыт биир 1 гаттан ордугу охсор хоннохтоох охсооччу этэ. От ыйын санатыттан хаар түһүөр дылы сылгыларбыт кыстыыр отторун оттуур этибит. Биир да сылгыны энчирэппэккэ сэрии бүтүөр дылы үтүө суобастаахтык көрбүшпүт.

Эдийим Семенова Александра Семеновна былргы үерэхтээх киһи этэ, оһон нэһилиэк сэбиэтин секретарынан үлэтин саҕалаан баран сэрии сылларыгар 1942-1945с. с. оройуонна киирэн райсовет иструкторынан үлэлээбитэ. Оһтон 1946 сыллаахха саас Тонуро Кууну нэһилиэгэ сэбиэт председателинэн ананан дойдутугар кэлбитэ. Кини кэлбитин кэннэ дьон ачыктааһына тохтообута. Балыксыттар биригээдэлэрин тэрийэн мунхалааһыны тэрээһиннээхтик ыытар этэ. Оһон олохтоохтор кыстыыр балыктары толору бэлэмнэнэр этилэр. Бурдук ыһар бааһыналар кэнэтиллибиттэрэ, элбэх бурдук үүнэр буолбута. Колхозтаахтарга көлөһүн күнүнэн эбии бурдук түнэтиллэр этэ. Оһон нэһилиэнньэ мин эдийибин, Семенова Александра Семеновнаны сатабыллаах, хоргуйууттан быыһаабыт салайааччы дьэн махтаналлар этэ.

Кууну олус үлэһит, көрдөөх-нардаах комсомолец ычаттардаах этэ. Ол кэмнэ куунуттан Хара Уулаахха дьэри, туойдаах хайатыттан сайылыкка дылы массыына суолун солоһунугар үлэлиир этибит. Биригэдьиирбит Потапов Егор Петрович дьэн кэлбит-барбык сытыы уол этэ. Биригээдэ чилэннэрэ: Семенов Мэхээлэ, Дмитриев Оһоһоһой, Николаев Спиридон, Павлов Байбал, Николаев Байбал, Семенова Маарыйа, Семенова Таанһа, Хоһоох Балбаара, ыһыкпыт бэрэмээдэйгэ кутуллубут суорат буолара. Барыта 25 км курдук суолу солоон турабыт.

1953 сыллаахха кииннээһин буолбутунан сибээстээн нэһилиэкпитин суох оһорбуттара уонна Кэнттик нэһилиэгэр көһөрөн киллэрбиттэрэ. Ол көһөн кириэхпититтэн ыла мин «Ворошилов» колхоз ыанһыксыта буолбутум. Сэймэлэк, Көппөхтөөх, Булгунһахтаах, Чөчөгөй, Сыралта фермаларыгар үлэлээбитим. Сорох дьыл үүт эрийээччи буолар эһим. Манһык үлэлиин сылдьан ыарыһахтаан ферма үлэтиттэн тохтообутум. Кэлин кулууб, библиотека оһуораһынан үлэлиин сылдьан, 1976 сыллаахха пенсияға тахсыбытым.

Гаврильев Алексей Романович ахтыыта.

Мин сэрии сағаламмыта бастакы сылларыгар, 1942 сыллаахха, иэдээннээх сут дьылларга уон саастаах тулаайах оҕо эһим. Ачыктааһын кыһалғатыттан Далыр нэһилиэгиттэн дьаамсыктары батыһан Үөһээ Бүлүүгэ киирбитим.

Ол киирэн Бөчөхтөр диэн ыалга олон „Марк“ колхозка оҕуруокка үлэлээн сайылаабытым, кыһын кыстаабытым. Онтон нөнүө сыл күһүнүгэр, 1943 сыллаахха, алтынны ыйга Кэнттик диэн өн дойду баар үһү диэн истэммин онно тахсыбытым. Ол тахсан Ойуур Сахаара диэн аҕалаах ыалларга Бүөтүр диэн уолларын кытта табаарыстаһан олордубутум. Бу ыаллар миигин бэйэлэрин оҕолорун курдук көрөн, үчүгэй баҕайытык олордубуттара. Дьэ ис-тас үлэтигэр үлэлээн, бурдук тардан, сэбирдэх табаах кырбаан көмө киһитэ этим. Күннэ 8 кг бурдугу тардар, 7 кг табааҕы кырбыыр этим, ол иһин ыалларга ынырыкка сылдыааччыбын. Үлэһитим иһин Кэнттик олохтоохторо сөбүлүүр этилэр.

1944 сыллаахха, ыам ыйыгар „Ворошилов“ колхоз уопсай мунһаҕар уураахтааннар колхозка чилиэнинэн киллэрбиттэрэ. Ол кэмнэ колхоз бэрэсэдээтэлинэн Иванов Евсей Матвеевич этэ. Ол аата 12 саастаахпар колхозка киирэммин Кытай Бааска оҕуруотун биригээдэтигэр үлэһит буолбутум. Ван Сен Жун диэн кытай киһитэ сүрдээх ирдэбиллээх биригэдьиэр этэ. Ыһы саҕана сарсыарда 8 чаастан киһэ 10 чааска дылы үлэһиэр этибит. Сир тардыта, боруонһаалааһына, бүтэй тутуута, уу баһыта, кыһын тибии типтэриитэ, балбаах таһыта биһиги үлэһит буолара. Бу курдук икки сыл үлэһэбитим. Николаев Степан(Одьоох), Сячикова Марфа курдук сүрдээх үлэһит дьоннору кытта бииргэ үлэһиэр этибит. Бу кэнниттэн колхоз бырабылыанньата миигин Булгунһахтаахха сүөһү аһатытыгар ыппыта, манна үс сыл кыстаабытым. Ыанныксыттарынан Хойутаанаба Өрүүнэ, Иванова Маарыйа (Уһун Маарыйа), Сараакаба Кэтириинэ, Килэбиитэбэ Мотурууна уо.д.а. этилэр. Онтон миигин от тийиитигэр анаабыттара. Килэбиитэп Самайыыл, кини уола Уйбаан (Тоскоо) буолан үлэһэбиппит. Булгунһахтаах, Сыралта, Күөнэхтээх фермаларын оттиэйэн хаачыйар этибит. Салгыы миигин туһунан, соҕотохтуу от тийээччинэн Сэймэлэк уонна Чөчөгөй фермаларын хааччыйарга ыппыттара. Соҕотоһун күн аайы сарсыарда 5 чаастан туран икки оҕус, үс ат көлөннөн балтараа оту күнүскү чэйгэ дылы тийэн бүтэрэр этим. Ол саҕана трактор диэн көлө биһиэхэ кэлэ илик этэ, онон тийэр-таһар үлэлэр барыта оҕуһунан уонна атынан тиэллэр этилэр. Бу курдук кыстык устата 100 ынахтаах ферманы кыстыыр отун тийэн хаачыйар буоларым. Манник уонтан тахса сыл устата, 1962 сылга дылы үлэһэбитим.

1962 сылтан саҕалаан тутуу биригээдэтигэр сыһыарыллан болуотунһук буолбутум. Ол саҕана колхоз председателэ Михайлов Родион этэ. Тутуубут биригэдьиэрэ Семенов Петр, чилиэттэрэ: мин, Хабатов Марк, Иванов Иван (Быычаай), Кухотов Макар, Хамаров Баһылай этибит. Ол саҕана туппут тутууларбыт: билигин үлэһии туһар кулууп дьэитэ, Кууну оскуолатын көһөрөн тутуу, „Марк“ умайбыт кулууба, Көппөхтөөх ферматын дьэитэ уонна хотону, гараж, детсад, дьааһыла дьэилэрэ, „Чөчөгөй“ хотоннору, картофелехранилище, почта дьэитэ уо.д.а. Билинни оскуола дьэитин тутуутугар 2000 тахса маһы ойууртан кэрдэн киллэрэн, илиинэн суоран бэлэмнэбиппит. Маны таһынан колхоз чилиэттэригэр уонча сана дьэини туппуппут.

Кэнттик нэһилиэгэр былыр былыргаттан сүрдээх үлэһит дьон олон ааспыт сирдэрэ. Билигин олох удыурдара эмиэ үлэһит дьон.

Былыргы колхозтаахтар: Аммай оҕонньор, Таркаев Савва-тимиэр уустара, Сячиков Платон, Мачахов Балыкаар- мас уустара, Егоров Мэхээлэ- бастакы тракторист, Иванов Халыана, Игнатьев Силип, Тэскээрэп Уйбаан- эһэжээннээх булчуттар, Чыбыков Федот-

аатырбыт мас кэрдээччи, Николаев Лазарь Маринович, Ымычанов Баһылай- бастын сүөһү көрөөччүлэр.

Онтон кэлэр мин көлүөнэм дыноно: Табаарыһым Иванов Петр Захарович-

бастын тракторист, кыһынын тутуу маһын бэлэмнээһиннэ үлэлиирэ,

Алексеев Николай Софронович оттук мас бэлэмигэр сылдыара, Тумусов Петр Степанович- хонуу биригэдьиирэ, Тумусов Сысой Степанович- тимир ууһа, Филиппов Михаил Нестерович- бастын ыанньыксыт, Федоров Василий Прокопьевич- бастын бороон көрөөччү, Тумусов Иван Андреевич- сылгыһыт, Павлов Семен Николаевич- ферма тутуах үлэһитэ-аһатааччы, Дмитриев Василий Капитонович- ветсанитар, Мойтохонов Тихон- ветеринар, Степанов Семен Давыдович- түүннэри-күнүстэри сүүрэр суоппар, Прокопьев Василий Калинин- сүөһү биригэдьиирэ, Иванов Гаврил Дмитриевич- бастын механизатор, Саввинов Иона Михайлович- завхоз.

Кэлин совхоз буолбуппут кэннэ сайынын от кээһитигэр звеноводтуур этим. Онно сайын устата 600 тонна оту кээһэр улахан биригээдэ буолан таһаарыылаахтык үлэлээбиппит. Үөдүгэй совхозка сылын аайы бастыыр этибит.

Сүрдээх кыайыылаах-хотуулаах уолаттар мин звенобар үлэлээбиттэрэ.

Тракториспыт Иванов Петр Петрович этэ. От түстээччинэн Васильев Василий Митрофанович үлэлээбитэ. Кыдамаһыттарынан Игнатьев Петр Софронович, Самсонов Юрий Васильевич, Самсонов Владимир Васильевич, Прокопьев Павел Васильевич, Николаев Виктор Лазаревич, Спиридонов Петр Петрович, Ойуурап Анатолий Сергеевич, Алексеев Дмитрий Иванович, Васильев Василий Григорьевич этилэр. Харбааччынан Прокопьев Вадим Васильевич, Етъянов Николай Андреевич сылдыбыттара.

Пенсияҕа тахсан баран оттооһунна оҕо үлэ-сынньалан лааһырыгар наставнигынан алта сыл устата үлэлээбитим. Лааһыр солбуллубат начальнигынан Егоров Александр Иванович үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Бу сыллар усталарыгар элбэх оҕо үлэҕэ иитиллэн тахсыбыта, сүрдээх үлэһит сүрэхтээх оҕолор бааллара. Оройуонна сыл аайы лааһырдар куоталаһыларыгар бастыыр этибит. Элбэхтэ грамотанан, харчынан бириэмийэлэммиппит. Билигин бу лааһырга сылдыбыт оҕолор улахан дыон буолан баран, ол үлэлээбит кэмнэрин өрүү ахта-саныы сылдыаллар, махтал тылларын этэллэр.

Үлэлээбит-хамнаабыт кэмнэрим устата 3-тэ нэһилиэк сэбиэтин депутата,

социалистической куоталаһылар кыайыылаахтара буолар этим. 1976 сыллаахха Москваҕа ВДНХ- ҕа барар чиескэ тиксибитим. Элбэхтэ нэһилиэк, оройуон почетнай грамоталарынан уонна республика Верховной Советын грамотатынан наҕараадаланан турабын. Гаврильев А.Р. 26.03.07

Гаврильев Алексей Романович эмтиир ньымалара.

Мин 1932 сыллаахха тохсунньу 9 күнүгэр Үөһээ-Бүлүү улууһун Далыр нэһилиэтин „Сылан“ диэн алааһыгар төрөөбүтүм. Ийэм Гаврильева Христина Гаврильевна, аҕам Семенов Роман Титович диэннэр этэ. Сэрии иннинээҕи аччык, тийиммэт олоххо оҕо сааһым ааспыта. Бэттиэмэ диэн түөрт биэрэстэ усталаах, биир биэрэстэ туоралаах киэн нэлэмэн алааска икки ыал олорор этибит. Биһиги эбэм, таайым уонна ийэм биһикки

буолан бииргэ олорбуспут. Эбэм улахан унуохтаах, бааһынайды көрүннээх эмээхсин этэ. Кини элбэх кэпсээннээх- ипсээннээх, былыргы эмтээһини-томтоохуну билэр эмээхсин быһыылааҕа. ол курдук биһиэхэ элбэх дьон сылдьар, кэлэр- барар этэ. Мин саныырбынан кини дьону эмиир этэ. Холобура, таайбын түөнүүрүн өйдүүбүн, кыа отунан түөн оностон баран ыалдьар сиригэр уурара. Миэхэ кутургуйа тахсыбытыгар.

« Иннэ курдук иинэн хаал, сүүтүк курдук сүтэн хаал» дии- дии төгүрүтэ- төгүрүтэ сангарарын өйдүүбүн. Мантан сиэттэрэн буолуо мин сахалыы эмтээһини интэриэһиргиир буолбутум.

Кэлин улахан киһи буолан баран үлэҕэ- хамнаска сылдьан тымныйы ханна барыай, онтон сүһүөхтэрим ыалдьар буолбуттарыгар бэйэбин бэйэм түөннэнэн ыарыыбын үтүөрдэр буолбутум.

70-с сылларга дьоннор көрдөстөхтөрүнэ түөнүүр идэбин саҕалаабытым. Түөнүүр дьоннорум үтүөрэн барбыттарыгар манан дьарыгыран барбытым. Холобура, систэрэ быстыбыт, нэһиилэ хаамар дьон кэлэллэрэ, сис, көҕүс хондуруостаах (остеохондроз) дьоннор, өтүктэрин сүһүөхтэрэ ыалдыбыт дьон кэлэн, үтүөрэн бараллара. Бу дьоннор бэйэ-бэйэлэриттэн истиһэн кэлэллэрэ, ону мин дьон көрдөһүүтүн быһа гыммат этим.

Маны таһынан биһиги дойдубутугар үүнэр эмтээх оттору хомуйуунан дьарыгырабын. Эмтээх оту сиппитин кэннэ Бөтүрүөп күн, от ыйын 12 күнүгэр хомуйан, салгынна хатарар идэлээхпин.

Тааска үүнэр бөрө сиир отуттан маас онорон тирии бааһыгар экземаны эмиибин, кыра оҕо диетэһигэр эмиэ үчүгэй буолааччы. Отун оргутан бүүр, хабах ыарыытыгар олус туһалаах.

Хонууга үүнэр бөрө сиир ото (дьэрэкээн от) диэн эмиэ олус туһалаах. Онон сүөһү сыптарыйдаҕына уонна төрөөбүт ынах хойуккута дөбөннүк кэлэригэр иһэрдээччибин.

Сиһик талах субатын сулуйан хатаран баран ууга оргутан тирии ыарыытын эмииргэ туттабын: төбүрүүн, курдуур, араас умнахтары, оҕо диетэһин курдук ыарыылары хатардан кэбиһэр.

Сиһик уутун сүөһүгэ кытта төбүрүүн таҕыстаҕына, быт буоллаҕына эмиэ туттуллар.

Солондо этин хатаран баран, быһа тардан кэрчиктээн онорон, уотунан ыһааран, буруотунан муннуга эфиритэн мурун гаймаритын эмиибин. Бу эфирийи олус эмтээх, туох да олус сытыы аһы сыттаах буолар.

Сайын, бэс ыйыгар, хатын сэбирдэҕэ сана сиппит кэмигэр үргээн баран сүһүөх, сис ыарыытыгар баанан угуттаныллар. Итини таһынан, сиргэ чычаас онкучах хаһан, уот оттон ириэрэн баран, ол сылаас күлүгэр, элбэх хатын сэбирдэҕин кутан баран онно сытан угуттаныахха сөп. Маннык эмтэнииттэн дьоннор арамачыыстарын үтүөрдэллэр. Бу эмп кэнниттэн ичигэстик таннан харыстаныахха наада.

Үөстэрэ ыалдьар дьонно үөс таһаарыытыгар маннык эми туттабын: хаппыт хатын маһын уматан, чоҕун ылан сана эриллибит сүөгэйгэ булкуйан биир ыстакааны иһиллэр. Оччоҕо дэлби хотуолаан үөһүн тахсар.

Хатын чэриитин дэлби кырбастаан ууга оргутан куртах бааһыгар иһиллэр, былыргы дьон чэриини чэй гынан иһэллэр.

Тиэргэннэ үүнэр чыычаах ото диэн отунан бүөр, хабах ыарыыларын эмтиибин.

Суол кытыытыгар үүнэр подорожник отунан куттах бааһырытын, уопсай хаан барыытын утары эмтэниллэр.

Мотуон от диэн ааттанар от буор анныгар үүнэр силиһин оргутан хабах, бронха тымныйытыгар, күөмэй ыарыыларыгар туттабын. Олус эмтээх от

Хатыыс хабаһын оргутан куртах бааһыгар иһэр эмиэ олус туһалаах.

Кыһыннары, сайыннары тохто турар тиит мас сымалатын итии ууга булкуйан куртах ыарыытыгар эмиэ иһиллэр.

Араҕас өгнөөх тимэх отунан (пижма) быар, үөс ыарыыларыгар эмтэниллэр.

Бу эмтээх оттор дьиннээх эмтээх буолалларын элбэх сылларга практикабыттан билэн кэпсиибин.

Суруйда Иванова Елена Петровна. 2006с.

Биир дьиэттэн сэттэ педагог.

Алексеевтар дьиэ кэргэттэрэ 4 көлүөнэ тухары удьуор учууталлар. Кинилэр бу идэни удьуордааһыннара эһэлэриттэн Лесин аҕабыт таһара оскуолатыттан сағаланар. Кини кыһа, Алексеевтар ийэлэрэ, Раиса Софроновна эмиэ учууталлаабыта, онтон 11 оҕону төрөтөн, иитэн, аһатан-таньыннаран, барыларын үлэһит дьон, ыал онортообута.

Аҕалара Иван Николаевич, сэрии инбэлиитэ, педагогическай үлэ ветерана.

Кини 1939 сылтан учууталлаабыта, билигин пенсияҕа олорор, быйыл 80 сааһын туолбута.

Алексеевтар оҕолоруттан 7-тэ учуутал үөрэхтээхтэр. Билигин анардас Кэнттик оскуолатыгар кинилэр дьиэ кэргэннэриттэн 5 киһи үлэлиир.

Василий Иванович Саха гоударственной университетын саха тылын факультетын бүтэрбитэ. Билигин оскуолатыгар төрүт культура уонна саха тылын уруогун үөрэтэр. Кини ийэ тылы, төрүт культураны тилиннэриигэ туспа көрүүлэрдээх. „Төрүт культура“ учебнигын 5 чааһын соавтора, элбэх ыстатыйалар, сонун этиилэр, туруорсуулар автордара, төрөөбүт тыл сүдү баайын, былыргы историятын үөрэтэр, чинчийэр.

Ксения Ивановна үөрэх чааһын сэбиэдиссэйэ. Кини оскуола директора В.В.Яковлевтыын тыа оскуолатын түбүгүн, үлэтин тэннэ үллэстэ сылдыар киһи. Кини уруоктарын мэлдьи идейнай, теоретическай уонна үрдүк методическай таһымнаахтык ыттар. Норуот үөрэҕириитин туйгуна. Бу оскуолаҕа үлэлээбитэ үйэ чиэппэрэ буолла.

Акулина Ивановна начальнай кылаас учуутала, бу оскуолаҕа 15-с сылын үлэлиир. Нэһилиэгин олоҕор актыыбынайдык кыттар. Оскуолаҕа араас мероприятиелары, куоталаһыылары, биэчэрдэри кини тэрийэн, салайан ыттар.

Тамара Ивановна Алдан улуухун Хатыыстыыр нэһилиэгэр саха тылын учуутала, Раиса Ивановна Абый улуухугар Сутуруоха оскуолатыгар историк, Клавдия Ивановна идэтинэн географ, билигин Израильга олорор, Харитина Ивановна дошкольнай үөрэхтээх. Бу үһүс көлүөнэ учууталлар. Билигин төрдүс көлүөнэ учууталлар тахсан үлэлээн эрэллэр. Алексеевтар улахан кыыстара Валентина Ивановна кыыһа Чурапчы гимназиятыгар үлэлиир, кини кэргэнэ эмиэ опыттаах учуутал.

Ксения Ивановна уола Петр Петрович начальнай кылаас учуутала. „Сонор“ оҕо интеллектуальнай оонньуутун оҕолорго үөрэтэр, куруһуок салайааччыта, кэргэнэ эмиэ учуутал.

Василий Иванович кыыһа Анна Васильевна Бүлүүтээҕи педучилищени быйыл бүтэрэн кэлэн эмиэ Кэнттик оскуолатыгар үлэтин биографията саҕаланна. Ырыаһыт, художественнай самодеятельность активнай кыттыылааҕа.

Оҕолор, сиэннэр, хос сиэннэр учуутал буолалларыгар ийэ, аҕа, эһээ, эбээ иитиилэриттэн саҕылан, төрөппүттэрин үлэлэрин салгыырга быһаарыммыттара үтүө холобурунан ахтыллар.

Бу дьиэ кэргэн 7 оҕото, 3 сиэнэ, ону таһынан күтүөттэрэ, кийииттэрэ, барыта 10-тан тахса киһи билигин республика араас оскуолаларыгар учууталынан үлэлииллэр.

Иван Николаевич, Раиса Софроновна ыччаттарын бэйэлэрин курдук олоҕу, үлэни таптыыр дьон буола улаатыннарбыттар, иппиттэр. Инньэ гынан Алексеевтар сатаабаттара, кыайбаттара устар олоххо суоҕун тэнэ, бэйэ бэйэлэригэр мэлдьи көмөлөсүһэллэр, үөрүүлэрин-хомолтолорун тэннэ үллэстэллэр.

Онон Алексеевтар олохторо бука барыта оҕо-аймаҕы үтүөҕэ, кэрэҕэ үөрэтиигэ анаммыт эбит. Кинилэр дууһаларын, сүрэхтэрин сылааһын инэрбит тыһыынчанан үөрэнээччилэрэ күн бүгүнүгэр диэри махтаналлар, сиргэ тийэ сүгүрүйэллэр.

Мария Лазарева. 1997 сыл сэттинньи 29 күнэ

Аммаев Алексей Прокопьевич туһунан.

Аммаев Алексей Кэнттик нэһилиэгин төрүт олохтооҕо. Харыйалаах күөл унуор «Татаарка» алааска, кыһынын «Дьаннаах» алаас үрдүгэр олорбуттара. Бастакы кэргэнииттэн Егор уонна Татьяна диэн кыыстааҕа улаатан баран өлбүтэ. Егордуун иккиэн хаалан баран, Шамаева Аксюну кэргэн ылбыта, Мария диэн кыыстааҕа. Егору

үөрэттэрбитэ, Аксионнуун олус бэркэ олорбуттара. Егор Алексеевич Прокопьев үөрэнэн райфо заведующайа буолбута.

Бастакы колхозтаахтар. Колхоз бастын үлэһиттэрэ, наставниктара этилэр. Алексей тимир ууһа, мас ууһа, сылгы көрөрө. Кини сатаабатаҕа диэн суоҕа. Туттар сэби-сэбиргэли кини онороро, хойгуо, сүгэ, матыыка, баһыынньык, анньыы, тээпкэ, лом, от тардар о.д.а. Аһыыр иһити кытта онороро: солуур, чайник, кытыһа, кэһиэх, хомуос, ытарча о.д.а. Колхоз ууһа буолан баран, от-бурдук үлэтигэр туттар сэби-сэбиргэли: булуугу, боруонньаны. Техника кэлбитин кэннэ эрэмизиннээччи кини. Ат охсор массыынатын, ат мунһар кыраабылын, атынан бурдук быһар, оҕустарар массыынананы. Техника чааһын барытын онорор, үлэлэтэр мындыр сатабыллаах, төрдүгэр тийэр, үлэлэтэн төннөр дьяныардаах, күнүн-түүнүн кэрэйбэккэ үлэлиир киһи этэ. Аны киэһэ үлэ аттарын көрөн аһатааччы эмиэ кини эмээхсининээн этилэр. Сэрии бириэмэтигэр бэйэтэ атынан от оҕустарара, сменцига дьахталлар, оҕолор этилэр. Бөһүөлөк таһыттан саҕалаан, илин алаастары бүтэрэн, соҕуруу алаастарынан Сыралыйа, Күөнэхтээх, Дьоргуодай, Сэймэлэк, Дирин Күөл, Кыталыктаах. Арҕаа алаастарын эргийэн күөл иһигэр: Оҕуруос, Өлөн Күөлэ, Атырдыах, Уһун Үрэх, Мунһаҕа, өрүс бэтэрээ өттүнэн эргийэн Оттоох Эбэнэн бүтэрэн кэллэрэ. Түүннэри-күнүстэри хоно сылдьан үлэлээн атырдыах ыйыгар бүтэттэрэрэ. Кинилэр охсор отторун эмиэ мунһар массыыналаах атынан оҕолор, эмээхситтэр биригээдэлэрэ хаалсыбакка сырсан иһэллэрэ. Кини сменщиктара: Егорова Мария, Иванова Ольга, Прокопьев Василий П. Мунһар массыынаҕа Дагаярова Екатерина, бугуллааччы Аммаев Кирилл, Иванова Александра. Мунһааччынан Иванова Марфа, Игнатьева Мария, Игнатьева Александра, Михайлова Варвара о.д.а. Илии бригадата салгыы оттуура. Оттон Аммаев Алексей сменщиктаах эмиэ итинник илин алаастарынан, соҕуруунан, арҕаанан эргийэ, бурдугун быстаран эргийэн бөһүөлөккэ кэллэрэ. Сарсыарда эрдэ мунһааччыларыгар унуор үөгүлүүр: «Турун, үлэбитигэр тахсын», — диэн отууга хоно сылдьан. Бурдук быһыытыгар эмээхсининээн, кыһа Мариялыын, ынахтарын илдэ, оҕолору аһатан, алаастан алааска көһө сылдьан палаатканан, отуу туттан үлэлэтэрэ, оннук патриот ыал этилэр. Куоталаһан кыргыттар бары 1000 баайыны баайаллара. Бастакы тыһыынчалаах Елисеева Ирина (Кунһах), онтон Федорова Мария, Игнатьева Мария, Иванова Марфа о.д.а. Ол быһыгар ардахха аны оҕонньорбут уһана барар. Итинник оҕону-эмээхсини наставниктаан «Ворошилов» колхуоһу сүһүөҕэр туруорсубут оҕонньор буолар.

Таркаев Савва уус тугу бары сатыыр рационализатр — ону-маны айбыта. Ол гынан баран Аммай курдук ньиргиччи олорон уһаммата, ол иһин «били киһи, бартыбыалын тутан баран барбыта, хаһан кэлэрэ биллибэт» диэн сэмэлиирэ.

Алексей Аммаев курдук дьулуурдаах оҕонньортордоох буолан, сэрии да сылларыгар «Ворошилов» колхоз мөлтөөбөтөҕө. 1943 с. республика Кыһыл Знамятын ылбыһыт: бурдук үүнүүтүнэн, МТС көмөтүнэн. Аммаев Алексей Прокопьевич «Үлэ Кыһыл Знамята» орден ылбыта. Орденнаах оҕонньор хаһан да кэпсэммэтэҕэ, ол туһунан олох да ахтыбат этэ. Киһиэхэ сыһыана олус үчүгэйэ, кини кыһырбытын, мөхпүтүн көрбөтөхпүт. Кэлэйдэҕинэ «бу да киһи быһыытын» диэн сөҕөн эрэ кэбиһэрэ. Ситэри оһохчут этэ. Туохпут алдьаннын, тоһуннун бары кинини ынырарбыт, эбэтэр онотторо илдээн биэрэрбит. Ону көрөн эрэ кэбиһэрэ, син биир онороро, ыалга, дьонно бары. Манна, хамнас диэн суох. Билиннигэ тэннээтэххэ: хамнаһа суох, турунан туран, үлэлииллэрин эрэ билэр дьоннор: Аммаев Алексей курдуктар.

Аны сүрдээхтик сиэри-майгыны тугуһара. Эһэ өлөрөн ол хачыаматыгар киирэн аһаспыта, онно «иһити тыһатыман, улаханлык санарсыман», тыһа суох аһаабыһыт, кини ирдииринэн. Үлэлии да сылдьан, киһэ буолтун кэннэ «ыллааман, эһээхэйдээмэн» — диэн оргууй аҕай этэрэ, бары олус истэллэр этэ. «Аммай иһэр, оргууйун», — диэн буолара отууга.

Александра Филипповна Игнатьева ахтыыта.

Додойуустар тустарынан ахтыы

«Оттоох Эбэҕэ» «Кэнтик» диэн ааттаммыт күөлгэ, хоту кырдалыгар Додойуус Иван диэн ыал олорбуттара. Мария уонна Василий Додойуусаптар диэн оҕолордоох. Мария кэргэннэммэтэҕэ. Василий ийэм таайа Антон кыһа Ульянаны ылан икки кыыстаммыта. Элбэх сүөһүлээх, сылгылаах этилэр. Эһэлэрэ Иван сүрдээх оҕонньор этэ. Ыраастык олорор, мааны ыаллар быһыылааҕа. Василий колхозка биир бастын үлэһит буолбута, биһиги аҕабыт Филипп улахан табаарыһа, куруук бииргэ үлэлииллэрэ. Бэһиэлэй көрдөөх, көхтөөх, ырыаһыт, тойуксут киһи этэ. Егоров Александр (Борон кунан) — Сандр эһэтэ уонна Додоюсов Василий үлэттэн иһэн ыллаан-ыллаан баран биһигиттэн киһэ дьыэлииллэрэ. Дьонум Марияны икки сыл илдэе олорбуттара. Ыалдьан операцияламмыта. Бу нэһилиэккэ улаханлык сэриигэ аҕалара баран сүтэн, эрэйдэммит, эмсэбэлээбит, эстибит Додоюсова Мария Ивановна буолар. Тыыл ветерана, хоһуун дьахтар иэдэйбитэ. Аймаҕа суох, арай дойдутун дьоно, табаарыстара эрэ этилэр өйөбүл буолбут. Додоюс оҕонньор балта Нам Балаҕаннааҕар эргэ барбыт үһү, онтон соҕотох иккис сизн Тойтонов Александр Дмитриевич баар сураҕа, бэйэтэ билэрэ биллибэт, атын уруу суох. Тойтонова Дария уола соҕотох, Мария ити сылдьан өлбүтэ. Дария кэлэ сылдьыбыта. Фельдшер Жирков Илларион көмөлөспүтэ. Мачахов Поликарп унуох туппута.

Ахтыыны суруйда Александра Игнатьева.06.03.2000с.

Павел, Акулина Игнатьевтар.

Игнатьев Павел Алексеевич уонна Акулина Игнатьева диэн ыаллар Кэнттик олохтоохторо. Кинилэр 12 оҕоломмуттарыттан үһэ улааппыта, уоннаабылар кыраларыгар өлбүттэр. Улаханнара Игнатьева Марина Павловна, Алексеев Василий Павлович уонна Алексеев Федор Павлович. Марина сельсовет Тыымпыга эрдэҕинэ сельсовет секретара Чочохов Алексей Прокопьевичка кэргэн тахсыбыта. Кинилэр Аҕа дойду сэриитин иннинэ 2 оҕолоохтор: Маруся, Василий. Сэрииттэн кэлэн баран 2 оҕоломмуттара: Клава уонна Виталий.

Алексеев Василий Павлович Ильин Родион Николаевич кытта Бүлүүгэ учуутал үөрэҕэр үөрэммитэ. Үөрэҕин бүтэрэр сылыгар туберкулезтаабытын кистээн үөрэҕин бүтэриэр дылы үөрэммит. Балыһаҕа бүтэн баран киирбит. Өрүһүллэр кыаҕа суох буолбутун кэннэ, параходунан Павел уонна мин аҕам Филипп наһыылканан аҕалбыттара, сайын өр буолбакка өлбүтэ. Үөрэҕэ суох дьон, үлэттэн ордон, бэйэтэ үчүгэйбин диирин иһин билбэтэхтэрэ. Итинник улахан сүтүктэммиппит.

Федор Павлович кэргэннэмэтэҕэ, өлүөр диэри райсоюзка бухгалтерынан үлэлээбитэ. Павеллаах бастакы колхозтаахтар. «Ворошилов» колхозка киирээтин, төһүү үлэһиттэр этилэр. Павел сылгыһыттыыра, кыһын ат аһатара. Сайын от үлэтэ: от угара, тийэрэ. Араас үлэҕэ дэгиттэр, аккаастанар диэни билбэт үлэһит киһи этэ. Сэрии бириэмэтигэр бары нэһиликтэртэн көлүүр атын хомуйан Киренскайга илдьибиттэрэ. Кэнтиктэн 15 аты ылбыттара. Павел уонна Степан Николаев атаарбыттара. Сайын аайы Павел Степаннын ынах-сүөһү үүрэн Якутскайга илдьэн туттараллара. Оччотооҕу түһээн – налог, заем улахана, ыал бары биирдии сүөһүнү Уолбаҕа эт налогтар туттарбыт. Арыы, эт налогтара бүтүгүнэ үөрэн кэпсэтэр буолаллара. Бары үлэҕэ барытыгар нэһилиэкпит, колхозпут туһатыгар диэн харыстаммакка үлэлээбит ыал этилэр. Акулина фермаҕа дояркалыыра, үүт эрийэн, арыылаан туттарара, от-бурдук үлэтин барытын толороро. Акулина кырдьан да баран, дьиэҕэ олорон туһалыыра: үлэһиттэр аһылыктарын — суорат, быппах, лэппиэскэ онорон биэрэрэ. Куул абырахтыыра, танас имитэллэрэ. Үлэни кыайбат эмээхситтэр итинник анал соруудахтаах буолаллара. «Ворошилов» колхоз стахановецтара, ударниктара этилэр. Нэһиликтэрин, колхозтарын туһугар түүнүн, күнүн харыстаабакка үлэлээбит ыаллар этилэр. Марина Павловна дьонун курдук эдэр эрдэҕинэ колхоз стахановеца, от-бурдук үлэтигэр үлэлээбитэ. Кыһын молотилканан сменанан бурдук сынныытыгар кыһын аайы үлэлээн стахановец буолбут үлэтэ.

Марина Алексейдыын холбоһон баран, оройуон киинигэр көһөн киирэн, Алексей араас тэрилтэлэргэ үлэлээбитэ. Дьиэ көһөрөн киллэрэн олохсуйбуттара, олус иллээхтик-

эйэлээхтик оморбултара, оџолор тэрөөбүттэрэ. Марина дьиэџэ оморбута. Оччоџо Кэнтик ыала оройуонна суоџа, онон ким көрдөрө киирбит, ким үөрэнэр, мунньахтыыр бары кинилэргэ сылдыара, үөрэ-көтө көрсөн чэйдээх иһэллэрэ. Элбэх оџо олорон үөрэммитэ, элбэхтик тэпсибит ыалбыт буолаллар. Киһи киирдэџин аайы сана көрбүт курдук үөрэ-көтө көрсөллөрө. Элбэх Кэнтиктэргэ көмөлөспүт ыал этилэр. Алексей 2 оџолонон баран, сэриигэ баран өр буолта, арџаа сылдыбыта. Кэлэн иһэн Большой Неверга Игнатъев Филиби көрсүбүтэ. Арай киирбитэ, билэр кэтэџэ уот отто олорор үһү. Эргиллэрин кэтэһэн турбут, арай Силибэ маларыс гыммыт. Үөрүү бөџөнөн көрсүбүттэр уонна бииргэ кэлбиттэрэ. Якутскайтан сатыы анаардаах дьиэлэрин булбуттара. Американскай саппыкылаах, синиэллээх ырбыт-сылайбыт дьон этилэр. Настроениелара бөџө дьиэлэрин булан. Алексей оройуонна үлэлээн барта. Райбольницаџа өр бухгалтердаабыта. Сайынын аайы Кэнтиккэ тахсан, оџонньоттору кытта оттуурун сөбүлүүрэ, үөрэн-көтөн туран от охсон бөџө. Биир сайын Оттоох Эбэни уутун эрэ хаалларан тилэри оттоон 40 оту ылбыттара, итинник «Эбэ» хаһан да оттоммотоџо. Ойбон Күөлү соруйан санаан ахтар курдук, бүтэйттэн унуор туора солоон, килэччи охсубуттара, онно Алексей баара.

«Ворошилов» колхоз 1943 с. үрдүк үүнүүнү ылан, республикаџа Кыһыл Знамятын ылбыта. Киһи үкэс армияџа бартын кэннэ сирэ суох үлэһит оџонньоттордоох буолан, Кэнтик туххаһыйбатаџа: оџону, дьахтары үлэџэ туруорбултара. Иванов Евсей Матвеевич председателлээх МТС уонна райком, комсомол үлэһиттэрин, оройуон тэрилтэлэрин көмөлөһүһнэрэн үлэ бөџө үлэлэммитэ «Ворошилов» колхозка.

Сэрии бириэмэтэџи үлэһит оџонньоттор:

Аммаев Алексей, Аммаев Кирилл, Таркаев Данил, Игнатъев Павел, Килябитов Самуил, Николаев Степан үлэџэ сылдыбыта, Иванов Калина, Иванов Дмитрий сэрииттэн кэлэн, Игнатъев Филипп, Кухотов Макар, Хоросохов Афанасий, Чыбыков Федот, Егоров Михаил, Егоров Адыак, Семенов Яков, Оюров Николай, Ва-жен-жун Василий, Петров Глеб о.д.а.

Аџынна А.Игнатъева.

Аџам, Николаев Лазарь Маринович, туһунан аџыйах тыл.

Биһиги аџабыт Николаев Лазарь Маринович Бүлүү өрүһү өнөһөн тулар «Дыйаны» алааска 1914 сыллаахха тэрөөбүт. Ийэтэ сүрдээх иистээх, үлэһит дьахтар эрэ суох оџолонон, ийэлээх эһэтигэр иитиллэн улааппыт. Тэрөөбүт алааһа өрүһү өнөһөн тулар буолан, сөтүөлээн, балыктаан, элбэх уруулардаах буолан, оџо сааһым дьоллоохтук ааспыта дин кэпсээччи. Олох үөрэммэтэх эрэри советскай былаас буолан, ликбезкэ

үөрэнэн кыратык ааҕар-суруйар буолбут. Коллективизацияҕа бастакы холбоһуктааһынна актыбынайдык кыттыбыт. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ 1942 сыллаахха ынырыллан, Забайкальеҕа Даурияҕа, Чита таһыгар байыаннай үөрэҕи барбыт уонна Сахалин, тас Монголия сирдэринэн Японияны утары сулууспалаабыт. Биһиги аҕабыт сэриигэ сылдыбытын олох кэпсээччитэ суох. Хайдах эрэ киһи хайаан да сылдыахтааҕар сылдыспыт курдук санаалаах буолааччы. Бу мин аҕам көлүөнэтэ сэриигэ кыайан-хотон, ол улуу Кыайыы дуораана аан дойдуга охсуллан, бу 60-тан тахса сыл эйэлээх кэмнэ олордордохпут. Аҕам өлбүтүн кэппэ, 1994 сыллаахха Бүлүү куоракка олорор Семенов Семен Иванович диэн Өргүөттэн төрүттээх дьонуннаах киһи аҕабыныын Илин сэриигэ бииргэ сылдыбыттары дьиэтигэр хоннорон түүнү быһа кэпсээбитэ. Дьэ, онно билбитим уонна сүрдээхтик аймаммытым-аһыммытым аҕабын, кини саастыыта сахам тыатын дьонун! Нууччалыы тугу да билбэт, төрөөбүт алааһыттан ырааппатах, туохха да буккуллан буорту буолбатах сахам дьонно эрэйдээхтэргэ төһө ыарахана, батталлааҕа буолуой бу улуу сэрии уора-тыына. Сулууспалыыр полкалара Хинган хайаны унуордаан, Гоби кумах куйаарынан тыһыынчаттан тахса биэрэстэни сотолорун ортотунан кумаҕы ынырыктаах сыралҕанна кэһэн туораахтаабыттар. Элбэх киһи тыына быстыбыт. Ол сордонон Китай Колган куоратын сэриилээн ылбыттар. 1945 сыл балаҕан ыйын 3 күнүгэр Япония бэриннэ, сэрии бүттэ диэн буолбут. Аҕабыт 1946 сыллаахха дойдутугар кэлэн, ийэбитин Каменева Анастасия Ефремовналыын ыал буолан 6 оҕону төрөтөн, улаатыннараран киһи-хара онорбуттара. Түөрт уол армияҕа сулууспалаан кэлбиппит.

Аҕабыт сэрииттэн кэлээт налоговой агеннаан, биригэдьиридээн баран 1960-нус сыллартан фермаҕа сүөһү аһатааччынан уонна бостуугунан үлэлээбитэ. Куска-куобахха булда тахсааччы, ол курдук миигин ильдэ сылдьан куруук бэйэтэ билэрин үөрэтэ сылдыааччы, хаһан даҕаны оҕоҕо сымнаҕас буолааччы. Ол иһин оҕолору мунһан оҕуруот ыстаран, ол саҕана хортусканы илиинэн ыһыллара, оҕолор звенолары иилээн-саҕалаан хас да алааһынан оттороро. Пенсияҕа тахсан баран 1978 сыллаахха инсульт диэн ыарахан ыарыыттан 64 сааһыгар өлбүтэ.

Аҕабыт «В.И. Ленин 100 сааһа», «Японияны кыайыы иһин» уонна хас да юбилейнай медаллардаах этэ. Элбэх грамота, махтал суруктар, куоталаһыы знактара кини үтүө үлэтин туоһулууллар.

Улахан уола Валерий Лазаревич НИКОЛАЕВ.

Иванов Евсей Матвеевич

(1887-1970)

Биһиги хос эһэбит Иванов Евсей Матвеевич 1887 с. биэс оҕолоох Ойуур Ньюкулай диэн дьаданы ыалга 4-с оҕонон төрөөбүт. Ийэтэ Тааспай кыһа Маарыйа диэн Аһыкайттан төрүттээх эбит. Эһэбитин Ойуур Ньюкулай бииргэ төрөөбүт убайыгар, оҕото суох киһиэхэ Уйбаныап Маппый диэннэ ииттэрбиттэр. Улахан убайа (Тиэрэ) Ньюкулай, иккис убайа (Амтаһын) Ньюкулай кыра быраата Захар уонна Кэтириинэ диэн эдьийдээһэ үһү. Эһэбит эдэр сылдьан улахан, киппэ көрүгүннээх, кыраһыабай киһи эбитэ үһү. Кини Чүүттэн төрүттээх Ульяна Ивановна диэн кэргэннээһэ, үс оҕолооҕо. Кинилэр олорор сирдэрэ Хоптолоох уонна Харыйалаах күөл үрдүнэн тарҕаһан олорбуттар. Кэлин колхозтааһын буолбутугар улахан уһун мунньах кэнниттэн Кэнтик бөһүөлөгүн кинилэр олохторугар Харыйалаах күөл үрдүгэр онорбуттар. Бу Егорова Мария Николаевна-Суон Мария кэпсиригтэн истибитим. Кини урут Ойуур уолаттара тыллара ыйааһыннаах, дьон сэргэ ытыктыыр, чиэһинэй, албына-көлдүгүнэ суох дьон этилэр диирэ. Сэри саҕаламмытыгар эһэбит сааһынан кырдыаҕас буолан сэриигэ барбатах.

Кинини 1942-1946 сылларга, саамай сэри ыар, сут сылларыгар Ворошилов аатынан колхозка председателинэн анаабыттар. Кэнтиккэ Ворошилов аатынан колхозка бурдук, хортуоппуй, оҕуруот астарын үрдүк үүнүүтүн ыланнар государствоҕа бородууксуйаны туттарыыны улаатыннарбыттара, колхозтаахтарын үллэстэр дохуоттарын үрдэспиттэрэ. 1944 сыллаахха хас биирдии гектартан 11 центнер ньэчимиэни, 9 центнер оруоһу, 65 центнер хортуоппуйу, 120 центнер хаппыыстаны, 200 центнер турнуопуһу, 82 центнер моркуобу үүннэрэннэр БСК(б)П Саха уобаластаағы комитетын уонна САССР Совнаркомун көһө сылдьар Кыһыл Знамяларынан наҕараадаланар чиескэ тиксибиттэрэ. Бу үлэлиир бириэмэтигэр колхуоһу тэрийэр-хаһайыстыба өтгүнэн бөһөргөтөн сыл аайа оройуоннай уонна республиканскай бириэмийэлэри ылан оройуон биир бастын председателинэн сылдыбыта. 1945 сыллаахха үрдүк үүнүүнү ылыга 100 солкуобай (ССРС Совминтан) бириэмийэ ылбыта.

Сэри ыар сылларыгар Ворошилов колхозка хоргуйуу, ачыктааһын диэн буолбатаҕа, элбэх атын сиртэн хоргуйаары гыммыт дьон кэлэн өрүһүммүттэрэ диэн кырдыаҕастар кэпсииллэрэ. 1946 сылтан кэлин түөрт сыл устата ынах сүөһү ферматын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. 1946 сылга баар-суох эрэнэр киһитэ, соҕотох уола Иванов Еремей Евсеевич учууталлыы олорон уһун ыарахан ыарыыттан 4 оҕону тулаайах хаалларан, баара-суоҕа 32 сааһыгар өлөн туораабыта. Эһэбит бэйэтин санаатын

кытаанахтык ылынан, сиэннэрин атахтарыгар туруорсан, барыларын үрдүк үөрэхтэтэлээн, дыон онортообута.

Кэлин кырдыан баран эһэбит таах олорбот этэ. Кыһын атынан балбаабын утары тийээн, нэдиэлэбэ иһэр мууһу хоппоҕо көйөн аҕалар, ынахтарга отторун тийэр этэ. Кыһыны быһа ойбон алларан саабын барытын утары ыраастаан иһэрэ. Сайын биһигини батыһыннара сылдыан «Төнүргэстээх» диэн алааһы оттуурбут. Бастакы куска, кыһын куобах сохсотун көрөрүгэр куруук биһигини хос сиэннэрин ильдэ сылдыара.

Кини 1970 с. уһун ыарахан ыарыы кэнниттэн олохтон өлөн туораабыта.

Иванов Виктор Еремеевич

Биһиги аҕабыт, Иванов Виктор Еремеевич, 1934 сыллаахха Ороһу нэһилиэгэр учуутал кэргэнигэр төрөөбүтэ. Аҕата, Иванов Еремей Евсеевич, 1946 сыллаахха ыалдыан эдэр сааһыгар өлбүтэ. Онон оҕо сааһыгар эрдэ тулаайах хаалан, эһэтигэр Иванов Евсей Матвеевичка иитиллибитэ. Оскуолатын бүтэрээт, Ворошилов аатынан колхозка үлэтин саҕалаабыта, ийэтигэр Антонова Анисия Семеновнаҕа, эһэтигэр көмөлөһөн кыра тулаайах хаалбыт бырааттарын атахтарыгар туруорсубута.

1955 сылтан 1959 сылга дылы Кэнтик сэбиэтин исполкомун сэкиритээринэн талыллан үлэлээбитэ.

1957 сылга олоһун доһорун, биһиги ийэбитин Спиридонова Нина Егоровнаны көрсөн ыал буолбута, 4 оһону төрөтөн атахтарыгар туруорсубута.

1961 сылга Дьокуускайдаағы советскай-партийнай оскуолаҕа үөрэххэ киирбитэ уонна 1963 сылга ситиһиилээхтик бүтэрэн, И. Барахов аатынан колхоз Өргүөттээҕи учаастагар сэбиэдиссэйинэн анаммыта. 1965 сыллаахха Кэнтиккэ биригэдьиirinэн анаммыта. Бу сыл сэтинньи ыйга «Карл Маркс» колхоз главнай агрономунан ананан үлэлээбитэ.

1969 сылтан 1972 сылга дылы Кэнтик нэһилиэгин сэбиэтин председателинэн талыллан үлэлээбитэ. Кэтэхтэн үөрэнэн Хабаровскайдаағы юридическай институту ситиһиилээхтик бүтэрбитэ.

Кини нэһилиэк Советын председателинэн үлэлии олордоһуна, 1970-71 сс. саҕа оскуола типовой дьиэтэ тутулан үлэбэ киирбитэ.

1972-74 сс. «Үөдүгэй» совхозка гидротехнигынан ананан үлэлээбитэ, 1974-81 сс. Үөһээ Бүлүүтээҕи «Межсовхозстрой» трест тутар учаастагынан кадрга отделын начальнигынан уонна партийнай тэрилтэ секретарынан үлэлээбитэ.

1981-83 сс. Госстрах оройуоннааҕы инспекциятын начальнигынан үлэлээбитэ. Олоҕун устата оройуон комсомольскай советскай партийнай активын быһыытынан сыламтата суох үлэлээбитэ. Үчүгэй үлэтин иһин хас да төгүл районнай партийнай конференция делегатынан талыллыбыта. Биһиги аҕабыт сытыары сымнаҕас, дьонно-сэргэҕэ аламаҕай, хаһан да кыһырбат, элбэх табаарыстаах-доҕордоох олус сэмэй киһи этэ. Кини 1984 сыллаахха баара суоҕа 50 сааһыгар уһун ыарахан ыарыыттан олохтон өлөн туораабыта. Кини ситэри олорботох олоҕун оҕолоро, сиэннэрэ салгыахтара.

Иванова Н.В. ахтыыта.

Кэнтиктэн төрүттээх космофизика учуонайа

Кэнтик өн буордаах сириттэн үгүс чаҕылхай талааннаах дьон тахсыбыттара. Биир оннук киһинэн салгын куйаарын үрдүкү сарданаларын (космофизика) үөрэтэр институт күөн туттар ученайа, физико-математическай наука доктора Иванов Анатолий Александрович буолар.

Кини эһэтэ — Томтолуку Самсона дуо диэн Кэнтиккэ ытыктанар киһи олорон ааспыта. Ол ыал 5 оҕолоохторо — 3 уол, 2 кыыс. Улахан кыыһа Сөдүөрэ Кэнтигэр олохсуйбута. Уоннааҕылар Саха сирин киэн киэлигэр — араас улуустарга үлэ-хамнас дьоно буолбуттара. Анатолий аҕата — Александр Самсонович милицияҕа олоҕун анаабыта. Үөһээ Бүлүү, Сунтаар, Өлөөн, Нам улуустарынан үлэлээн, майор званиелаах пенсияҕа тахсан Дьокуускай куоракка олорбута. Ийэтэ — Александра Петровна, Куорамыкыттан төрүттээх этэ. Кэргэнин кытта көһө сылдьан, үйэтин тухары бухгалтерынан үлэлээбитэ.

Анатолий 1948 с. Үөһээ Бүлүүгэ төрөөбүтэ, дьонугар соҕотох оҕо. Нам улууһун орто оскуолатыгар үөрэнэ сылдьан, математическай олимпиадаларга хаста да лауреат буолбут. Ол иһин кинини Новосибирскай куорат академгородогар баар физмат оскуолаҕа көһөрөн үөрэтэллэр. Ол оскуоланы 1967 сыллаахха бүтэрээт үргүччү Новосибирскай университетин физическай факультетыгар үөрэнэ киирэр. Онон айылҕаттан бэриллибит талаана сайдарыгар дьылҕата тосхойон биэрбит.

1972 сылга үөрэҕин бүтэрээтин кытта, талааннаах эдэр физигы ИКФИА-ҕа (космофизика института) үлэҕэ ылаллар. Кини манна Саха Республикатын биллиилээх

ученайдара, Ленинскэй премия лауреаттара Д.Д. Красильников, Н.Н. Ефимов салалталарынан Эркээни хочотугар таныллыбыт ШАЛ (широкие атмосферные ливни) установкакаларыгар чинчийиинэн дьарыктанар. Ол утумнаах үлэтин түмүгүнэн 1981 сыллаахха «Численное моделирование электронной и мюонной компонентов ШАЛ с энергией первичных частиц...» диэн темаҕа кандидатскай диссертацияны көмүскүүр.

Онтон салгыы ШАЛ-га чинчийэр үлэтин кэнэтэр уонна үйэ чиеппэрин устата чинчийиилэринэн 2005 сылга докторскай диссертацияны «Численное исследование широких атмосферных ливней космических лучей сверхвысоких энергий» диэн темаҕа көмүскүүр. Анатолий Александрович 35 сыл устата биир институт биир чопчу хайысхатын үөрэтиинэн дьарыктанар, салгыы кэнэтэр. Онон үлэтин киниискэтигэр биир эрэ суруктаах киһи буолар.

Талааннаах учуонай үлэтигэр Россияҕа да, кыраныысса таһыгар да болҕомто улаатар. 1993 с. Англия Даремскай университетыгар 3 ый устата үлэлиир. Уопсайа 6 дойдуга — Венгрияҕа, Японияҕа, Швейцарияҕа, Францияҕа, Италияҕа, Индияҕа буолбут международнай конференцияларга кыттар, дакылаат онорор.

Олоҕун эрэллээх доҕоро Капитолина Дмитриевна — омук тылын учуутала. Уоллара Виктор АХШ баар Лос-Анджелес университетын компьютернай технологияҕа факультетын ситиһиилээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. 3 тылынан (саха, нуучча, английскай) тэннэ санарар кыахтаах. Билигин Дьокуускай куоракка сана компьютернай технологияны киллэрсиигэ үлэлиир. Виктор — Чурапчы кыһа кэргэннээх, аныгы ыал аҕата.

Анатолий Александрович бэрт сэмэй киһи. Ол гынан баран бэйэтин төрүт сиринэн Үөһээ Бүлүүнү, Кэнтиги ааҕынар.

Платон Терентьевич ТУМУСОВ.

Баалыкай кинитэ Баһылай Хаамарап

Кэнттик нэһилиэгэ билигин турар «Харыйалаах» диэн күөлүттэн көс анара арҕаа бардахха «Баалыкай» түбэтэ саҕаланар. Тиит, харыйа, хатын, тэтин мастаах кэрии тынан быыһаммыт, бэрт кэрэ айылҕалаах уонунан төгүрүк алаастар, дирин уулаах анылахтар,

сааһын түргэн сүүрүктээх үрүйэлэр бу үтүө түбэни үөскэтэллэр. Онно кытыы сытар «Кулуһуннаах», «Суут Сэймэлэк», «Бэс күөлэ» диэн алаастартан өссө арҕаа түстэххэ — линкинэс бөдөн тиит мастардаах аар тайҕа барахсан хас эмэ көс устата тайаан, аатырбыт-сураҕырбыт үлүскэн сүүрүктээх Тонуо үрэх үрдүк эмпэрэ сыырдарыгар тийэн бүтэр.

Үрэх диэҕи хайдах эрэ кэмчи курдук. 107 сааһыгар дылы олорбут аарыма кырдыаҕас Тэскэр Уйбаан кэпсииринэн, 19-с үйэ бүтүүтэ мас баркаастары соспут харыйа күлүгүн курдук бөдөн нуучча дьоно Тонуону өксөйөн көмүс сууя тахсаллара үһү. Ол онтон баччаанна дылы Тонуо үрэх тардыыта хорсун-хоодуот дьон санааларын улаханлык тардар сирдэрэ буолла. Манна — көмүс, платина, тимир, таас чох саппаастара бааллара сабаҕаланар.

Ол эрирдээх-мускуурдаах үрэҕи туораатахха — Тонуо хайалара саҕаланаллар. Хайалар арҕастара сүүсчэкэ саастаах үтүөкэн бэс маһынан саба үүммүттэр, үрүйэлэрин тардыылара араас кыыл-сүөл, мас көтөрө, аар тайҕа маанылааҕа — киис таптаан үөскүүр уйалара буолбут.

Бу хайалар Саха сирин историятыгар аан бастаан тимир уруудатын уһаарыынан биллэллэр. Чап уустарын тустарынан ким истибэтэҕэй! Кинилэр саха металлургиятын аан бастаан олохтообуттара, өлбөт-сүппэт албан ааты хаалларбыттара...

Биллиилээх оһуохайдыт Баһылай Хаамарап Баалыкай түбэтигэр 1928 с. төрөөбүтэ. Ол саҕана бу түбэҕэ Хаамараптартан ураты Тумустар, Чөлбөөлөр, Иэттээнэптэр, Халыкалар, Мүөттээхтэр, Тоноҕоосоптор, Сөппөөлөр, Хабаатаптар, Тараҕайаптар, Чочоохоптор, Мойтохооннор, Өтөөхөптөр, Силипсиэптэр, Ымыычааннар, Кырдыаҕастыыраптар о.д.а. аймахтар олорбуттара. Хаамараптар «Дирин күөл» диэн өбүгэ алаастаах этилэр. Онно Баһылай аҕата — Уоһук, абаҕата — Дьарааһын колхозтааһын иннинэ орто кыанар ыаллар быһыытынан биллэллэр эбит. Кинилэр дьиэлэригэр 1930-32 сс. түбэҕэ аан бастакы ааҕар балаҕан (оскуола) үлэлээбит. Ааҕарга-суруйарга оҕолору да, улахан да дьону онно үөрэппиттэр.

Баһылай убайа Сэргэй (Дьарааһын уола) диэн бириэмэтигэр сайдыылаах, бэйэтин биллэ кыанар киһи олорон ааспыта. Кини сэрии иннигэр атах оонньуутугар Үөһээ Бүлүү оройуонугар иннин биэрбэтэх киһинэн биллэр. Сэрииттэн ангар илиитэ суох кэлэн да баран, Куорамыкы ыһаҕар быаны ыстаныыга күрэхтэһэрин өйдүүбүн. 50-с сылларга оройуон киинигэр бастакы фотография сыаҕын тэрийэн үлэлэппитэ. Дойдутун, түбэтин ыччатыгар олус болҕомтолоох, тылын тизрдэр, эйэҕэс-сайаҕас киһи быһыытынан Сэргэй Хаамарап мин өйбөр хатанан хаалбыт.

Баһылай ийэтэ — Татыйыына Өргүөт нэһилиэгиттэн төрүттээх эбит. Уоһуктаах барыта 4 оҕону (Сэмэн, Маappa, Бүөтүр, Баһылай) төрөтөн-иитэн атаҕар туруорбуттар. Бэһистэрин — Өргүөккэ аймахтарыгар иитиигэ биэрбиттэр. Ол оҕо хойут улаатан-сириэдийэн Саха сириин биллиилээх оһуохайдыыта-тойуксута, улахан спортсмен, наука доктора буола сөһүмэрдик сайдыбыт. Баһылай бу быраатын аата — Шамаев Николай Калинович диэн биһиги, үөһээ бүлүүлэр, ытыктыыр-убаастыыр киһибит этэ.

Киһи сөһүөҕэ баар — Уоһуктаах 4 уолаттара улаатан баран бары тойуксут буолбуттар. Онно арай куоластарынан эрэ араастаһар эбиттэр. Н.К.Шамаев кэпсииринэн, Баһылай куолаһа, аныгылыы эттэххэ тенор эбит, оттон Бүөтүргэ, Сэмэннэ — баритон, Ньюкулайга — бас куоластар баһыйбыттар. Оттон ийэлээх аҕаларыгар, чугас да аймахтарыгар тойуксут-оһуохайдыт талаана баара биллибэтэ үһү.

Баһылай оҕо сааһыттан Баалыкай кэрэ айылҕатын, үлэ дьонун уу сахалыы тылларын сүмэһинин бэйэтигэр инэринэн улааппыта. 35-с сыллар диэки колхуостааһын саҕаланар. Алаастарынан бытанан олоһу бытархай хаһаайыстыбалаах ыаллары кыра кыһа артыалларга холботолоон, Баалыкай түбэтин дьонун 4-5 сиргэ олоһурдаллар. Саамай улахан «Тыымпы» алаас үрдүгэр обургу соһус оскуола тутулар. Баһылай кыра кылаастарга онно үөрэнэр.

Итинтэн салгыы Баалыкай түбэтигэр олус ыарахан кэмнэр үүнэллэр:

— 1939 сылтан уот кураан, сут сыллара сатыылыыллар;

— 1941 сылтан Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ эр дьону, сиппит уолаттары, ньылбы хомуйан, өлөр өлүүгэ илдьэ бараллар;

— тыыннаах буолуу ыарахан сүгэхэрэ ийэлэргэ, кырдыаҕастарга, оҕолорго сүктэриллэр.

Үөрэнэр кэлиэ дуо. Баһылай бэйэтин көлүөнэ оҕолорун кытта оччотооһу «Прожектор» колхуоска төһүү күүс буолаллар. И.А.Иванов (Сөппөө Өндөрөйүн Уйбаана) ахтарынан, Баһылай сүннүүнэн сайынын от охсуутугар, кыһынын көлөнөн ол от тизийиитигэр үлэлиир. Өссө биир кыһын, Силип оһонньордооһу батыһан, Тонуюҕа сонордьут булчут буола сылдыбыттаах эбит. Төһө да эдэрин иһин — кыанар, сатабыллаах, хатан үлэһит диэн кырдыаҕастар сыаналаабыттар.

Сут, сэрии ыарахан сыллара ааһар күннээх эбиттэр. Сэрииттэн эр дьон сороһо төннөн — үлэҕэ-хамнаска арыый да чэпчээһин буолбута, күн сырдыгын дьон-сэргэ дьэ өйдөөн көрбүтэ. Ол саас «Хахтаах» күөлүгэр мууһу аннынан — дьүккүтэн мунха тэрийбиттэрэ. Сааскы чаһылхай күннэ, дойдularыгар тыыннаах кэлбит үөрүүлэригэр

сылдыр сэрииниттэр барахсаттар ортолоругар, күөл мууһугар 17 саастаах Баһылай Хаамарап аан бастаан оһуохай эппитэ биллэр. Эдэр киһи куолаһа чуорун-энээркэйин, этэр тыла хомоһойун-боччумнааһын үгүстэр сөһөн-махтайан кэпсииллэрин истэр буоларбыт.

Ол нөнүө сылыгар «Прожектор» колхуос киинигэр Түөлбэҕэ, «Кутуйах Кулуһуннааҕа» диэн алааска ыһыах ыһыллыбыта. Кыра колхуос дьоно-сэргэтэ барыта мустубут быһыылааҕа. Ол үтүө ыһыах этэ минньигэһин, кымыһа уохтааһын билиннэ дылы арааран билэр курдукпун. Түһүлгэ дьонун болҕомтотун эр дьон тустуута тардар. Түөлбэлэртэн бэрт бөдөн көрүһнээх, саас ортолоох Сонтохо Дьарааһын (Г. Михайлов) үлтү барчалаан элбэх киһини охтордо. Биһиги, Баалыкай оҕолорун үөрүүбүтүгэр, эдэр, бэрт сэмэй көрүһнээх Баһылай Хаамарап атахтаан, үрдүнэн быраҕан үгүс утарсааччытын туоратта...

Киэһэтин, сиик түһүөр дылы, хас да түһүлгэнэн «Кутуйах Кулуһуннааҕар» оһуохай дьиэрэйдэ. Манна Баһылайга тэннээх эмиэ суох буолла. Кини энээркэй кэрэ куолаһа ыһыах дьонун түһүлгэҕэ түмэ тарта, киэһээни чуумпуга киэн «Түөлбэ» күөл үрдүнэн үтүө сурах буолан тарҕанна. Ол — хойут бүтүн Бүлүү умнаһын улуу оһуохайдытынан ааттаммыт Баһылай Хаамарап ыһыахха аан бастаан эппит оһуохайа этэ.

Былатыан ТУМУУҤАП, Үөһээ Бүлүү улууһун уонна Кэнттик нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, «Кэнттик» түмсүү (Дьокуускай к.) салайааччыта.

Бу кылгас ахтыы Кэнттик нэһилиэгин балыһатын туһунан.

Мин 1951 с.-1955 с. дылы Якутскай куоракка ЯФАШ оскуоланы бүтэрэн фельдшер-акушерка идэ ылан 1955 с. атырдыах ыйыгар Кэнттиккэ фельдшерскэй пуунна үлэлии кэлбитим. «Ворошилов» колхоз этэ. Нэһилиэнньэ ахсаана 700-800 буолара. 7 кылаастаах оскуола, кулууп, МТФ тарҕаан олорор кэмэ. Нэһилиэнньэ ыарыыта элбэх дойдута этэ. Учуокка турар ыалдыааччы: Туберкулез ыарыы — 100 тахса, трахома (харах ыарыыта) — 100 тахса, лиистик ыарыы нэһилиэнньэ үксэ, оҕо ыарыыта арааһа үөдүйөн турар этэ.

Медпуун бас билэр дьиэтэ суох этэ, куруук сылга иккитэ көһө сылдыр этибит, санитарканы кытта. Сэрии сағана ыарыһах барыта Үөһээ Бүлүүгэ киирэр үһү. Инфекционной эпидемия турдаһына оройуонтан эмп үлэһитэ кэлэн эмтиир этэ диэн кэпсииллэрэ.

Мин 1958 с. оройуонна райздрав бирикээһинэн Барахов аатынан оскуолаҕа фельдшеринэн үлэлии киирбитим. Ол кэһнэ детскай консультацияҕа патронажнай сестрэнэн үлэлээбитим.

1959 с. Кэнттик нэһилиэгэр дьааһыла аһыллар буолан төттөрү көһөн билинни дьааһыланы аһан үлэлэтэн барбыппыт, 20 оҕолоох дьааһыла этэ.

1968 сылга Кэнттиккэ ФАП-ка сэбиэдиссэйинэн үлэлии кэлбитим, 1976 с. диэри.

Мин бииргэ үлэлээн ааспыт эмп үлэһиттэрим: Лаппаров Г.Н. — фельдшер, Иванова М.И. — фельдшер, Буслаев Е. — фельдшер, Волкова В. — фельдшер, Арышева Галя — фельдшер, Андреева Галя — фельдшер, Спиридонова — фельдшер, Жирков И.И. — фельдшер, Бельды — фельдшер (нанайка этэ).

Ол кэмнэ оройуонна врачественнай учаастак этэ, онно бэрт үчүгэй быраастар бааллара: Останин В.П., Шоноев Ч.Д., Варфоломеев А.Р., Самсонов, Егоров Я.П., Соколова, Карадчин Г.Т., Дмитриева Р.Г., Герасимов З.С., Федоров А.И.

Мария Ивановна МИХАЙЛОВА, доруобуйа харыстабылын кырдыаҕас ветерана.

Андреев Спиридон Дмитриевич.

Мин аҕам Андреев Спиридон Дмитриевич 1928 с. Кэнттик нэһилиэгэр колхозтаах кэргэнигэр төрөөбүтэ. Кини оҕо сааһа Кэнттик нэһилиэгэр сэрии ыарахан дьылларыгар ааспыта. Бэрт кыра сааһыттан колхоз үлэтигэр үлэлээбитэ. Ол курдук сааскы ыһыыга тракторга сир хорутуутугар, прицепщигынан, сайынын окко үлэлээбитэ. Эһэм үлэ, сэрии ветерана Иванов Дмитрий Андреевич сайын биһигини, сиэннэрин, кытары оттуу сылдьан кэпсиир буолар этэ: аҕабыт Спиридон 14 саастааҕар күннэ 1 гааны охсор этэ — диэн. Мин аҕам 9 саастаахпар өлбүтэ. Кини хара сарсыардаттан киэһэ хойукка диэри үлэтигэр сылдьар этэ. Хайдах эрэ дьибэҕэ улаханник тохтоон олорорун өйдөөбөппүн. Оскуолаҕа киирэрбэр, пионер буоларбар үөрбүтүн-көппүтүн өйдүүбүн. Мин кини туһунан кэлин дьонум кэпсээннэриттэн үчүгэйдик билбитим.

1976 с. Тамалакаанна практикаҕа сырыттаһына кырдыаҕас механизатордар Николаев Дмитрий, Алексеев Егор аҕам туһунан бэрт үгүс үчүгэйи ахталлар этэ. Кэлин үөрэхпин бүтэрэн үлэһит буолбутум кэммэ оччотооҕуга күүскэ үлэлии-хамсыы сылдьар кырдыаҕастар Андреев Миитэрэй, Петров Ким, Кисляхов Петр, Петров Владимир о.д.а. аҕабын истин-иһирэх тылларынан ахталлар этэ, «Спиридон оҕото» диэн сүбэлии-амалыы сылдьар буолар этилэр. Аҕабын лаппа кыахтаах киһи этэ диэн чорботон бэлиэтииллэр этэ. Кини биирдии илиитигэр сүүстэн лаппа тахсар киилэ ыйааһыннаах тимири кыбынан баран мастерскойу усталыы хаамарын, онтон да атын ыараханы көтөҕөрүн сөҕөн махтаһан кэпсииллэр этэ. Аҕам биэс кылааһы бүтэрэн баран 1946-50 сс. Намна МТС-ка тракториһынан үлэлии сылдьан Советскай Армия кэккэтигэр ынырыллан 1954 с. диэри

сулууспалаабыта. 1955 сылтан 1961 сылга диэри МТС-ка тракторнай биригээдэҕэ биригэдьиirinэн, Карл Маркс аатынан колхоз тракториһынан үлэлээбитэ.

1959 с. ССКП кэксэтигэр киирбитэ уонна 1961-62 сс. Якутскайдааҕы механизация училищетын ситиһиilээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. 1962-65 сс. бөдөнсүйбүт Ленин аатынан колхоз мастерскойун сэбиэдиссэйинэн, онтон 1965 сылтан 1967 сылга диэри, өлүөр диэри, «Коммунизм» колхоз кылаабынай механигынан үлэлээбитэ. Аҕам үлэтэ партианан уонна правительствонан үрдүктүк сыаналанан «Үлэҕэ килбиэнин иһин» уонна «Үлэҕэ туйгунун иһин» медалларынан наҕараадаламмыта, кини райсовет депутатынан, райком чилиэнинэн быыбарданан сылдыбыта.

Мин үлэһит буоларбар Андреев Спиридон уола мөлтөх үлэһит буолуо суохтаахпын диэн санаанан салайтарар этим, оччотооҕу дьон-сэргэ да ирдэбилэ оннук этэ.

Михаил Спиридонович АНДРЕЕВ.

Иванов Гаврил Дмитриевич.

Иванов Гаврил Дмитриевич 1939 с. кулун тутар 26 к. Кэнтиккэ колхозтаах дьизэ кэргэнигэр төрөөбүтэ. Санардыы чороччу улаатан эрэр уолчаан от охсон, мас кэрдэн тиритэ-хорута сылдыарын көрбүт эрэ барыта: «Хабырыыска аҕатын туйаҕын хатырыыһы» — диэн хайгыыллара. Механизатор идэтин баһылыаҕыттан төрөөбүт-үөскээбит Кэнтигэр тимир минэ көлө тэһиинин кыһыннары-сайыннары муһалаан кэллэ.

1976 с. «Үлэ Албан аата» орден III степенинэн наҕараадаламмыта. Коммунист, наставник, активнай общественник. Нэһилиэк советын хас да төгүллээх депутата. Добровольнай народнай дружина начальнигынан быһыытынан нэһилиэккэ общественной бэрээдэк бөҕөргүүрүн иһин дьаныардаахтык үлэлиирэ. Оройуон үрдүнэн хаһан да ситиһилилбэтэх кирбиини 1500 тонна сиилэһи бэлэмнээбитэ.

1973, 1975 сс. — социалистическай күрэхтэһии кыайыылааҕа, 1986 с. — XI пятилетка ударнига, XXXII уобаластааҕы партийнай конференцияҕа делегатынан сылдыбыта, 1975 с. ВДНХ-ҕа бара сылдыбыта.

1958 с. Петрова Евгения Спиридоновналыын ыал буолан 8 оҕону төрөтөн үлэһит дьон гына иитэн, элбэх сиэн эһэтэ, эбээтэ буолбуттара. «Медаль материнства», «Материнская слава III степени» мэтээллээх. 30-ча сыл ыстаастаах учуутал. 1935 с. кулун тутар 5 к. II Үөдүгэй нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 1957 с. Кэнтик начальнай оскуолатыгар учууталынан ананан кэлбитэ. 1971 с. интернат сэбиэдиссэйинэн анаммыта. Давыдов учаастагыттан, Кэнтиктэн ферма үлэһиттерин, оройуонтан тулаайах оҕолор кэлэн, 60-на

тийэр оҕо олорбуттара. 1985 с. пенсияҕа тахсыбыта. Үөрэппит оҕолоро билигин республика араас муннугар үлэлии-хамсыы сылдыаллар, олор истэригэр Еттянова-Петрова Антонина Николаевна — биологической наука кандидата, Михайлова Анна Герасимовна — Саха АССР үтүөлээх учуутала у.д.а. Билигин сиэннэрин ортотугар тутуах киһинэн олорор. Гаврил Дмитриевич 1992 с. ыарахан ыарыыттан өлбүтэ.

Иванов Дмитрий Андреевич.

Иванов Дмитрий Андреевич — 1904 с. төрүөх. Тулааһа үөскээбит, ийэтэ үстээбэр өлбүт. Бииргэ төрөөбүттэр түөртүр: Улахан Аана — Иванова Федора Самсоновна ийэтэ, Куччугуй Аана — 1 кыыстааҕа өлбүт, Даша оҕо сааһыгар өлбүт.

1930 с. колхозтааһынна «Ворошилов» колхозка баайын 2 миинэр атын холбоон киирбит. 1943 с. сэриигэ барбыта. Сэрииттэн кэлэн «Ворошилов» колхозка хонуу биригэдьиirinэн 10-ча сыл үлэлиир, онтон хайа күн үлэттэн уурайыар дылы тутуу биригэдьиirinэн үлэлээбитэ, «Ворошилов» онтон «Үөдүгэй» колхозтарга. Бочуоттаах сынньаланна «Үөдүгэй» совхозтан барбыта. Кэргэнэ Иванова Ирина Титовна — 1902 с. төрүөх. 1924 сыл ыал буолбуттар, 12 оҕолоохтор, 3 оҕо кыра саастарыгар өлбүттэр. Ирина Титовна сэрии кэмигэр эр дьону солбуйан колхозка биригээдэ үлэтигэр үлэлээбитэ, кырдыан да баран оҕурукка пенсияҕа тахсыар дылы үлэлээбитэ.

Дмитрий Андреевич сэрииттэн 3 сиirinэн араанньылаах: агдатын курдат, атаҕар, көхсүгэр сиһин ороҕор оскуолактаах кэлбитэ, онто эбии буолан 1985 с. өлбүтэ.

Оҕолоро: 1. Иванова Александра Дмитриевна — 1926 с.т., кэргэнэ Семенов Петр Васильевич тутуу үлэһитэ этэ. Александра Дмитриевна кыра сааһыттан колхоз үлэһитэ, пенсияҕа тахсыар дылы фермаҕа үлэлээбитэ. 7 оҕолоохтор. Аҕалара үлэлии сылдьан оһолго түбэһэн, 7 оҕотун бэйэтэ атаһтарыгар туруоран билигин элбэх сиэн, хос сиэн эбээтэ буолан олорор.

2. Андреев Спиридон Дмитриевич — 1928 с. ахсынньы 17 к. төрөөбүтэ. Кэргэнэ Кириллина Мария Васильевна. 5 оҕолоохтор. Аҕабыт сэриигэ барбытын кэннэ аҕабытын солбуйбута, биригээдэҕэ кыра сааһыттан үлэлээбитэ. МТС-ка үөрэнэн тракторист буолбута, НАТ диэн сир солуур тракторга трактористаан, былыргы солоһуннары солоон, «Хос үрэх», «Халдан оттоох» у.д.а. элбэх бааһыналары Иванов Петр Захаровичтыын онорбуттара. Армияҕа баран 3 сыл сулууспалаан кэлбитэ. Өлүөр дылы механигынан үлэлээбитэ.

3. Иванова Марфа Дмитриевна — кэргэнэ Хамаров Василий Осипович, 1 оҕолоохтор. 10 сааһыттан оҕуруот үлэтигэр, онтон биригээдэҕэ үлэлээбитэ. 1952 сыллаахтан фермаҕа дояркалаан, 1976 сыллаахтан «Кэскил» звеноҕа наставнигынан, пенсияҕа тахсан да баран ферма араас үлэтигэр үлэлээбитэ. Өр сылларга совет депутата, биир быыбарга оройуон советын депутата. «За доблестный труд» В.И. Ленин 100 сааһыгар медаль, «Наставник труда» знак, 1976, 1977, 1978 сс. социалистической куоталаһыны кыайыылааҕа, «Ветеран тыла», «Ветеран труда», «Кыайыы 50 сыла», «Кыайыы 60 сыла» Россияттан, Саха Республикатыттан, Үөһээ Бүлүү улууһуттан мэтээллэрдээх.

4. Иванова Мария Дмитриевна — 1933 с.т. 7 сааһыгар өлбүт.

5. Иванов Михаил Дмитриевич — 1935 с.т. Кыра сааһыттан колхоз үлэһитэ, 20 сааһыгар ыалдьан өлбүт.

6. Иванов Гаврил Дмитриевич — 1939 с.т. Кэргэнэ Петрова Евгения Спиридоновна педагогической үлэ ветерана, 8 оҕолоохтор.

7. Иванов Андрей Дмитриевич — 1941 с.т., 7 ыйыгар өлбүт.

8. Иванов Исай Дмитриевич — 1948 с.т. Кэргэнэ Иванова Розалия Ивановна, 2 оҕолоохтор. Физкультура учуутала этэ. «Үөдүгэй» совхозка сэбиэтинэн үлэлээбитэ.

9. Иванов Дмитрий Дмитриевич — 1954 с.т. Кэргэнэ Иванова Анастасия Поликарповна, 5 оҕолоохтор. «Үөдүгэй» совхозка рабочайынан, кэлин техника үлэһитэ этэ.

Михаил Спиридонович АНДРЕЕВ.

Нынныров Григорий Григориевич

1915 сыллаахха Кэнттик нэһилиэгэр торообутэ.

1936- 1942 сылларга учууталтан сабалаан САССР Наркомпроһун инспекторыгар тийэ үлэлээбитэ.

А5а дойду улуу сэриитигэр кыттан: «Кыһыл сулус», « А5а дойду сэриитин»1 степеннээх орденнарынан наҕараадаламмыта.

1945 сылтан «Кыым» хаһыат редакциятыгар үлэлээбитэ.

ССРС журналистарын сойууһун чилиэнэ.

Саха АССР уонна РСФСР культуратын утуолээх үлэһитэ.

Кинигэлэрэ:

« Сарсыарда», « Утуо куннэр», « У5араабат уот», « Кун дьон» уонна да атыттар.

Кэнттик Киргизэлэйэ

Кэнттик орто оскуолатын 8 кылааһын уорэнээччитэ Филиппов Слава улэтэ.

Биһиги өбүгэлэрбитигэр олус да сытыы ойдоох дьон олорон ааспыт эбит. Олус сөҕөбүт уонна туохха да сыаналамат итинник күндү баайдаахпытынан билигин киэн туттабыт. Хас сүүс сыл, хас көлүөнэ дьон олорон ааспыттара буолуой?! Кимиэхэ ба5арар төрөөбүт төрүт сир туохтан да күндү. О5о саастарыгар көрүлээн, оонньоон улааппыт кэрэ бэйэлээх төрөөбүт алаастарын кырдыа5ас дьон да күндүтүк саныылар. Биһиэхэ оннук киһинэн Нынныырап Киргизэлэй Киргизэлэйэбис - Кэнттик Киргизэлэйэ буолар. Кини 1915 сыллаахха Кэнттиккэ Сыралта алаас үрдүк кырдалыгар күн сири көрбүтэ. Билигин кини баара эбитэ буоллар 93 саастаах буолуохтаах этэ. Кини ааспыт үйэ күргүөмнээх олобор олорон, үлэ бө5өнү үлэлээбит, ситиһии бө5өнү ситиспит ытык кырдыа5аһа этэ. 1936 сылтан 1942 сылга дылы учууталынан, оскуола директорынан, саха сири наркомпрохун инспекторыгар тийэ үүнэн-сирэлийэн үлэлээбитэ. А5а дойду кырыктаах сэриитигэр кыттан, бааһыран дойдутугар төннүбүтэ. Онтон 1945 сылтан биэс уон сыл устата «Кыым» хаһыакка журналиһынан үлэлээбитэ. Кини а5а дойду сэриитигэр кыттан «Кыһыл Сулус», «А5а дойдуну көмүскүүр сэрии 1 степеннээх» орденнарынан уонна медалларынан на5араадаламмыта. Журналистаабыт сылларыгар 11 кинигэни суруйан таһааттарбыта. Оннук кинигэлэринэн «Сарсыарда», «Үтүө күнүнэн», «У5араабат уох», «Олох түбүктэрэ», «Күн дьоно», «Тыйыс уолаттар», онтон да атыттар буолаллар. Киргизэлэй Киргизэлэйэбис уһун сыллаах таһаарыылаах үлэтин үрдүктүк сыаналыылар. ССРС журналистарын Союһун чилиэнэ, Саха АССР уонна РСФСР культуратын үтүөлээх үлэһитэ ааттар инэриллибиттэрэ. Кэнттик Киргизэлэйэ 1999 сыл бүтүүтүгэр «Кэрэ сир Кэнттик» диэн уон биирис кинигэтэ бэчээттэнэн тахсыбыта. Бу кинигэ5э үйэ са5аланыытыгар Кэнттик ыаллара алаас-алаас ахсын кэрэ бэйэлээх айыл5а5а сүөһү иитэн, бурдук ыһан, Чап уустара уһанан байан-тайан олорбуттары бу баардык хөһуйан суруйар. Оччотоо5у бириэмэ5э

Кэнтик нэһилиэгин айылбата сүрдээх да үчүгэй этэ. Ыаллар техника суох эрдэбинэ атынан, обуһунан көлөнөллөрө. Алаастары күрүүлээн, айылбаны харыстаан үчүгэйдик да тутан олорбуттара. Алаастарга от бөһө үүнэрэ, хордоһойдору солоон бурдук ыһаллара. Чыычааах, көтөр - сүүрэр элбэһэ. Алаастар быыстарынаабы хатын чаранна, тиит мастаах линкир ойуурдарга чаччыгыныар бөһө, тураах үөрэ элбээн төрүүлэрэ- ууһууллара. Оттон күөллэргэ кус- хаас дэлэгэйэ, балык элбэһэ. Дьоннор бултаан аһыллаларыгар дэлэй этэ. Кэнтик Киргизэлэй улаатарыгар сэбиэскэй былаас олохтонон, бастакы НЭП олоххо киирэн дьон бары сүөһүлэммиттэрэ, бурдук, хортуоппуй ыстан мунутаан олорбуттара. 1926-27 сыллардаабы перепись ытыллыбыт матырыйаалынан, оччотооһуга Остобунай, Чап, Сакарийа, Дьаархан, Ханалас аһаларын уустара холбоон 233 ыал баара. Ыал бары сүөһүлээһэ. 629 ыанар ынах, 1787 ынах сүөһү уонна 515 сылгы баара. 614 дэсээтинэ сиргэ бурдук ыһылаахтара. Оттон колхозтааһын саһаламмыта. Ыаллар үөр сылгыларын, үгүс ынах сүөһүлэрин уопсайга холбообуттара. Салгы Аһа дойду Улуу сэриитэ буолан, кыанар дьону сэриигэ илдьэ барбыттара. Сут, кураан дьыллар буолбуттара. Дьон да, сүөһү да лаппа аһыаабыта. 1950 сыллаахха Бэс урэбинэн, Сарыланнан, Тарынынан, Тонуо Куунуннан олорор ыаллар холбоспуттара. Колхозтар холбоһон бөһүөлэктээһин барбыта. Коммунизмы тутар күүрээһинэ ынырыынан элбэх сылгылар, сүөһүлэр иитиллэ сылдыбыттара. Оттон уларыта тутуу саһаламмыта. Кэнтиккэ 40 бааһынай хаһаайыстаба тэриллибитэ. Үчүгэй хаһаайыстыбалар сүөһү иитиитин элбэппиттэрэ, оттон үгүс хаһаайыстыбалар сүөһүлэрэ лаппа аһыаабыта. 1999 сыллаабы туругунан 832 ынах сүөһү, 173 сылгы тутулан турбута. Мантан да көрүөххэ сөп сүөһү тутуугугар төһөлөөх уларыыты тахсыбытын.

Кэнтик Киргизэлэй «Кэрэ сир Кэнтик» диэн кинигэтигэр нэһилиэк оччотооһу сирин, олоһун-дьаһабын, айылбата үчүгэйдик хойунан суруйбут.

Сыанабыл.

Мин Киргизэлэй Киргизэлэйэбис - Кэнтик Киргизэлэйэ суруйбут «Кэрэ сир Кэнтик» диэн кинигэтин наһаа сөбүлээн аахтым. Тоҕо диэтэххэ кини тылларын сөпкө сүүмэрдээн уонна ханнык бабарар киһи аахтабына өйдүүрүн курдук суруйбут.

Үтүө айылҕалаах, баай-тот олохтоох Кэнтик нэһилиэгэр сүөһүлэрин уопсайга холбоһун, онтон сэрии ыар сылларын тустарынан суруйбут. Кэлин коммунизмы тутар сороктуох колхозтары, бөһүөлөктэри бөдөнсүтүү бөҕө барбытын суруйбут. «Айылҕаны киһи-аймах баһылыахтаах» диэн ыңырыынан сирдэтэн сири-дойдуну күүстээх техниканан солоһун, хорутуу бөҕө барбытын. Өссө олох сыһа былаанынан сана нүөлсүтэр система онороору алаастары, тыалары аныгы техниканан дьөлүтэ хаһыталаан туһата суох сыталларын кэлэйэн суруйар. Ол да буоллар билинни уларыта тутуу сылларыгар Кэнтик бааһынайдара үчүгэйдик үлэлээн өн буордаах Кэнтик сири байытын диэн алгыс тылын эппит.

Мин Кэнтик Киргизэлэйэ суруйбут кинигэлэрин булан аабаргытыгар ыңырабын.

Мындайдар.

Кэнтик нэһилиэгэ Үөдүгэй нэһилиэгиттэн туһунан барытыгар Нынныырдар, Хайба, Кирилэ Ойуун, Баабанньык, Уоччаах аймахтара бары Чап абатын ууһугар киирэллэрэ. Уоччах Миитэрэй диэн уолуттан Отуруо, Отуруоттан Түмэппий төрүүр. Миитэрэй Аппырысыанна диэн кыыстаах. Бу кыһа Кускуйар Баай ыңырбыт күүлэйигэр, от охсуутугар Аһыкайтан кэлэ сылдьар Ыстапаан диэн уолу сөбүлээн кэргэн тахсар. Ыстапааны от охсорун хайҕаан Мындайан охсор да киһи диэн Кэнтиктэр ааттыылар. Кэлин букатын аат онорон Мындай Ыстапаан дэнэр. Мындай Ыстапаантан Туустаах Ньюкулай (Мындаев Николай Степанович) уонна Мындаева Анна Степановна төрүүлэр. Мындай Ыстапааннаах Сиэллээх Бүөтүрүттэн Наталья диэн кыһын ииттэ ылаллар, Наталья Ефимов Василий Васильевич диэн учуутал идэлээх киһиэхэ кэргэн тахсар. Оройуонна Баака диэн аатынан биллэр баянист уоллаахтар, хас да сиэннээхтэр. Мындаева

Анна Степановна Николаев Сергей диэн Балаҕаннаах кинитигэр кэргэн тахсар. Киниттэн Петр уонна Тамара диэн оҕолордоох. Тамара Сергеевна Айсен Сергеевич Николаев - үп Министринэн, ол кэнниттэ Президент уонна Правительство аппараатын салайан үлэли олорор уоллаах.

Мындайдар. Васильев Петр Сергеевич ахтыта.

Биниги Мындай аҕатын ууһа Аһыкай диэн Бүлүү унуор түөлбөттөн төрүттээхпит. Эһэм Ыстаппаан эбэбин Аппарысыанньалыын Үөһээ Бүлүү Кэнтигэр үйэ санатыгар эдэр дьон кэлэн Мэнэ үрдүгэр кыракый туруорбах балаҕанна олохсуйбуттар. Оҕонньор эмээхсин буолуохтарыгар дылы олорбут дьон үлэһит-хоодуот дьон быһыытынан сүөһүлэнэн, оҕолордонон быр-бааччы олорбуттар. Үс уол, биир кыыс тоҕус оҕо төрөөбүтүттэн ордон улаатан чороһон испиттэр. Улахан уол 4 кылаас үөрэҕи бүтэрбит дылыгар Оччугуй Сыралтаҕа кус ылаары ууга былдыаммыт. Эбэм эмээхсин улаханник аһыйбыта үһү. Эһэм сыыстаран эрдэ суох буолбут кэмэ эбит. Эбэм үс оҕотун кытта колхозтааһын кэмигэр Күөнэхтээххэ ферма дьиэтигэр олохсуйбута. Уолаттар Ньюкулай, Баһылай колхоз төһүү үлэһиттэрэ эбиттэр. Баһылай түөрт кылаас үөрэхтээх буолан Осовиахим курсугар үөрэммит, байыаннай оскуолаҕа барар былааннаах сылдыбыт. Ньюкулай колхозка биригээдэҕэ учуотчут, биригэдьиир, колхоз завхоһа буола сылдыбыт. Сэрии маннайгы ынырыытыгар 1941 сыл от ыйыгар Баһылай сэриигэ кытта барбыт. Челябинскайга сэрии бэлэмгэр сылдьан ис тиибигэр өлбүтүн биир дойдулааҕа Баһы Охонооһойо доҕорун дыһайсыбыт. 1943с. Ньюкулай токурутуу кэмигэр дьон хобунан дьонно бурдугу түнэттэ диэн Верхоянскайга үс сыл үлэ хаайыытыгар Эһэ хайатыгар рудникка таас чох хостооһунугар сылдыбыт. Таайым Ньюкулай Степанович Мындаев (Туустаах) 1945 с. Эһэ Хайаттан төннөн кэлэн колхоз бары үлэтигэр үтүө суобастаахтык кэргэнэ Настаачыйалыын өлүөхтэригэр дылы үлэлээбиттэрэ. Соҕотох оҕолоро Петр Николаевич Мындаев орто оскуоланы, Бүлүү педагогическай училищетын бүтэрэн баран МГУ журналистикатын отделениегыгар 1 курска үөрэнэ сылдьан сүрэҕин тымыра быстан

хомолтолоохтук суох буолбута. Дэгиттэр сайдыылаах киһи буолар түстээбэ: „Коммунизм сарданата“, „Кыым“ хаһыаттар корресподеннара, тракторист-комбайнер, үчүгэй музыкант-баянист этэ. Мындаев Василий Степанович оҕото суоҕа, кэргэнэ Мария Глебовналыын кылгас кэмнэ бииргэ олорбуттара. Сэри кэмигэр Мария Глебовна биһиги дьиэ кэргэммититтэн арахпатаҕа, бииргэ олорбуппут. Онон Прокопий Глебович Адамовы тус бэйэм бииргэ төрөөбүт убайбынан ааҕабын. Мин ийэм Мындаева Анна Степановна Үөһээ Бүлүү ситэтэ суох орто оскуоланы бүтэрэн оройуон сберкассатыгар кассир-контролер үлэтигэр бастайааннайдык үлэбэ киирбитэ. 1935 с. Николаев Сергей Васильевичка кэргэн тахсыбыта. Бу киһи Нам Балаҕаннааҕыттан төрүттээх киһи этэ. Элбэх аймахтааҕа. Ордук Николаев Филипп Васильевич диэн убайа, Николаев Николай Васильевич диэн быраата 1936 с. төрөөбүт киһини миигин, Васильев Петр Сергеевичи, атаахтатан бодуустууллара, кэлин борооскутуйбутум кэннэ. Аҕам, Николаев Сергей Васильевич, миигин баппатах, олус кэрэ сэбэрэлээх, арылхай киэн харахтардаах будьурхай баттахтаах, үрдүк унуохтаах киһи этэ. Ленинград блокадатыттан финансовой үөрэххэ сылдьан сэллик ыарыыга ылларан кэлэн 1947 с. өлбүтэ. Оройуон финансовой отделын сэбиэдиссэинэн, райсовет бэрэссидээтэлин солбуйааччытынан үлэлээбитэ. Элбэх доҕоттордоох, үчүгэй майгылаах киһи этэ. Миэхэ ыалдыа сытан хаһыаттары аахтарара, үөрөхпүн туоһулаһара, элбэх кинигэни ааҕарбын хайгыыра-үөрэрэ. Өлбүтүгэр олус аһыйбытым. Аҕам өлүөбүттэн олохпут татымсыбыта. Мин эбэбин булбутум, кини хоолдуга атаах сиэнэ этим. Элбэх ыал дьукаахтар, оҕо аймах ортотугар тынырахтаах тыыппат, тыллаах мөхпөт „чыычааҕа“ этим. Кэнтиккэ, онтон Үөһээ Бүлүүгэ оскуолаҕа үчүгэйдик үөрэммитим, суот үөрэҕин ааххайбат этим, онтон тыл үөрэҕэр, оннооҕор Вера Георгиевна Чиряева „тапталлаах оҕото“ буолар этим. 1953 сылга орто оскуоланы бүтэрэн Якутскайдааҕы пединституту 1957 с. бүтэрбитим. 1991 сылга дылы учууталлаан пенсияҕа тахсыбытым. Кэлин 2004 сылга дылы араас педагогическай үлэбэ сылдьыбытым. Уопсай трудовой стаһым ол аата 47 сыл. Мин соҕотох балтылааҕым уон сыл балыс күн сириҥ кербүтэ. Төрүөбүттэн олус ыарыһах, элбэх көрүүнү-харайыыны эрэйэр оҕо этэ. Мин

өйдүүрбүнэн ол кэмнээҕи эмчиттэр Ленин орденнаах Егоров Яков Петрович, хирург Останин Владимир Петрович у.д.а. биһиги дьыэбит чугас дьоно этилэр. Оскуолаҕа балтым олус үчүгэйдик бастын учууталларга Варвара Петровнаҕа, Михаил Андреевичка үөрэммитэ. Мин да балтым да кинигэ ааҕарбытынан, радио, хаһыат сонуннарын билэрбитинэн оҕолортон чорбойорбут. Тамара оскуола кэнниттэн өр кэмнэ Магадан, Ленинград, Москва куораттарга үөрэммитэ. Аҕабыт Сергей Васильевич, абаҕабыт „Чолбон“ диэн аатырбыт колхоз кылаабынай булҕаахтыра Филипп Васильевич балтыбар эрэ боссоон математик дьоһурун биэрбиттэр быһыылаах, онон математика, физика, химия предметтэрин олимпиадаларыгар өрүү ситиһиилэнэрэ. Үөрэнэр да үлэлиир да кэмигэр ыарахан ыарыылары кытта хатыһан син ыал буолан түөрт оҕолонно. Айсен Сергеевич Николаев балтым улахан оҕото, кыра оҕо эрдэҕиттэн сүрүн хаачыстыбатынан: үлэҕэ дьаныардаах, олус тулуурдаах оҕо этэ. Үрдүк үөрэххэ үөрэнэр дьылларыгар Москубаҕа сайын үлэлээн кыһынны аһын-танаһын харчытын булунара, араас тэрилтэлэр үлэлэрин-хамнастарын, үлэлэрин бэрээдэгин-таһымын үөрэтэрэ. Аяна Сергеевна – балтым баар суох кыһа, орто оскуоланы олус үчүгэйдик бүтэрэн Москваҕа дизайнер үөрэҕин бүтэрэн Якутскайга үлэлиир. Икки уол оҕолордоох: 6-лаах уол детсад киһитэ, кыра уол 2-лээх, эбээ-эһээ оҕото. Аяна Сергеевна эһиил экономист үөрэҕин бүтэрэр. Онон бастайааннай холку үлэ булар бағалаах. Андрей Александрович балтым үһүс оҕото Москва олохтооҕо, улахан государственнай тэрилтэ эппиэттээх үлэһитэ. Урут военной чааска үлэлээбитэ. Бауман аатынан үрдүк технической үөрэҕи Москваҕа бүтэрбитэ. Оччугуй уол Александр Александрович „Фаворит“ тэрилтэ сүрүн специалиһа. Кэтэхтэн үөрэнэн юридической үөрэҕи бүтэрээри сылдьар. Мин бэйэм сааһым 72 буолла. 4 оҕолоохпун, бары туспа ыаллар. 16 сиэннээхпин, икки хос сиэннээхпин.

Герой-ийэлэр.

1. Харахова Анастасия Петровна — 12 оџо
2. Семенова Варвара Николаевна — 11 оџо
3. Егорова Раиса Софроновна — 11 оџо
4. Егорова Анисия Ивановна — 12 оџо
5. Сячикова Мария Платоновна — 11 оџо
6. Сячикова Татьяна Платоновна — 10 оџо
7. Сивцева Татьяна Давыдовна — 11 оџо
8. Мачахова Марфа Дмитриевна — 10 оџо
9. Михайлова Дария Прокопьевна — 10 оџо
10. Саввинова Антонина Максимовна — 14 оџо